

อุโบสถกับการก่อสร้างเป็นอาคารหลายชั้นในสังคมไทย

โดย

นางสาวอาทิตย์ยา ศรีพรายพรรณ

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ
ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา ๒๕๕๒
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

UBOSOTH : THE MULTI TIRED BUILDING IN THAI SOCIETY

By

Artitaya Sripraiphan

An Independent Study Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

MASTER OF ARTS

Department of Art History

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2009

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้การค้นคว้าอิสระเรื่อง “อุโบสถกับการก่อสร้างเป็นอาคารหลายชั้นในสังคมไทย” เสนอโดย นางสาวอาทิตย์ยา ศรีพรายพรรณ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร. ศิริชัย ชินะตั้งกูร)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ
รองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์

คณะกรรมการตรวจสอบการค้นคว้าอิสระ

..... ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร. สันติ เล็กสุขุม)
...../...../.....

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์)
...../...../.....

๕๐๑๐๗๒๑๔ : สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

คำสำคัญ : อุโบสถกับการก่อสร้างเป็นอาคารหลายชั้น

อาทิตยา ศรีพรายพรรณ : อุโบสถกับการก่อสร้างเป็นอาคารหลายชั้นในสังคมไทย.

อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ : รศ. ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์. ๑๓๓ หน้า.

วัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อให้ทราบ และเข้าใจการเปลี่ยนแปลงแนวคิดที่ส่งผลให้เกิดการสร้างอุโบสถเป็นอาคารหลายชั้น ซึ่งจากการค้นคว้า และเก็บข้อมูลภาคสนาม สามารถจำแนกรูปแบบอุโบสถ ได้ดังนี้

๑. อุโบสถแบบอาคารชั้นเดียวที่มีห้องใต้ดิน
๒. อุโบสถแบบอาคารที่ยกพื้นสูงชั้นล่างเป็นห้องโถง
๓. อุโบสถแบบอาคารชั้นซ้อน
๔. อุโบสถแบบอาคารหลายชั้นที่อยู่ในผังร่วมกับเจดีย์และวิหาร

อุโบสถที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้นส่วนมากยังอิงการตกแต่งตามอุโบสถแบบประเพณีนิยม แต่มีรายละเอียดในการประดับที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น การใช้คอนกรีต กระเบื้องเคลือบสี หรือใช้วัสดุอื่นๆ ในการก่อสร้าง ทำให้ลักษณะลายแบบเครื่องไม้ถูกลดทอนการประดับลวดลงรวมไปถึงการพยายามแสดงลักษณะของวัสดุชนิดใหม่ที่น่ามาใช้ก่อสร้างให้มีความชัดเจนมากขึ้น

อุโบสถในแบบต่างๆ ข้างต้นล้วนมีแนวคิดในการก่อสร้างร่วมกัน คือ ความต้องการใช้พื้นที่ภายในวัดเพื่อประโยชน์ในกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้น แม้จะพบว่าอุโบสถหลายชั้นบางแห่งจะสร้างขึ้นเพื่อการแก้ปัญหา และการอนุรักษ์ เช่น กรณีน้ำท่วมอุโบสถ หรืออุโบสถที่ทรุดโทรมมาก อย่างไรก็ตามผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าอุโบสถที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้นในสังคมไทยปัจจุบันได้สะท้อนภาพพุทธศาสนาเชิงพุทธพาณิชย์ อันกลายมาเป็นปรัชญา และลักษณะเด่นของสถาปัตยกรรมพุทธศาสนาสมัยใหม่ ที่เน้นการออกแบบโดยยึดประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญ

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา ๒๕๕๒

ลายมือชื่อนักศึกษา

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ

50107214 : MAJOR : ART HISTORY

KEY WORD : THE MULTI TIRED UBOSOTH

ARTITAYA SRIPRAIPHAN: UBOSOTH: THE MULTI TIRED BUILDING IN THAI SOCIETY. INDEPENDENT STUDY ADVISOR : ASSOC.PROF.SAKCHAI SAISIGHA, Ph.D. 133 pp.

This research is aimed to comprehend the character of multi tired building. The study focuses on those which classified into 4 groups as follow;

1. Ubosoth : The building with basement
2. Ubosoth : The building with platform, in a function as hall.
3. Ubosoth : The building with overlie.
4. Ubosoth : The building with multi tired in a plan of Chedi and Vihar.

The conclusions of this research can be summarized as follow;

1. Mostly the multi tire of Ubosoth designs the decoration in a popular traditional form. Some buildings add new features viz concrete, color tile or other materials in construction. Moreover, they always show the new identity of building clearly.

2. Although the multi tired Ubosoths have the various style, they still have a same idea. Their concepts reflect the using of temple's area in a worthwhile religious activity. Some partly create the multi tired buildings for solving the flood's problem. However, the concepts of their construction seem to change completely, from the worship buildings become the commercial Buddhist construction in context of Thai society.

Department of Art History Graduate School, Silpakorn University Academic Year 2009

Student's signature

Independent Study Advisor's signature

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ด้วยความเมตตาอย่างสูงจากเจ้าอาวาส และพระสงฆ์จากวัดวาอารามต่างๆ ที่อนุเคราะห์ข้อมูลการสัมภาษณ์อันมีประโยชน์ต่องานวิจัย จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์ อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ชี้แนะหัวข้อ และแนวทางต่างๆ ในการศึกษาวิจัย ทั้งยังให้คำปรึกษา แนะนำ ตรวจสอบ และแก้ไข จนการวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์สันติ เล็กสุขุม ผู้เป็นประธานกรรมการตรวจสอบ การค้นคว้าอิสระครั้งนี้ ผู้เสนอแนะ ชี้แจง และให้ความเห็นต่างๆ ที่สำคัญต่อการศึกษาค้นคว้า

ขอกราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง และผู้ช่วย ศาสตราจารย์ ดร. เชษฐ ติงส์ภูชลี ผู้ที่ช่วยตอบคำถาม และแนะนำข้อมูลอันมีประโยชน์ต่อ งานวิจัย

ขอกราบขอบพระคุณนางสิริวัลย์ ศรีโสภณ มารดาผู้ซึ่งสนับสนุนทุนวิจัย และเป็นผู้ ขับรถพาผู้วิจัยไปเก็บข้อมูลในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปทุมธานี นครปฐม ราชบุรี และ ฉะเชิงเทรา

ขอกราบขอบพระคุณนายเศรษฐศิริ ศรีพรายพรรณ บิดาผู้เป็นแรงผลักดันให้เกิด การศึกษาต่อในระดับปริญญาโท และให้กำลังใจตลอดมา

ขอบคุณภรทนาง ตั้งสกุล ผู้ช่วยสำรวจ ทั้งเก็บข้อมูล และภาพถ่าย วัดชนาธิปเฉลิม จ. สตูล วัดทางสาย จ. ประจวบคีรีขันธ์ และวัดโสธรวรารามวรวิหาร จ. ฉะเชิงเทรา พร้อมทั้ง กำลังใจ และความห่วงใยที่มีให้กันตลอดมา

ขอบคุณ วิราภรณ์ สุวดีปฐมพงศ์ ที่สละเวลาร่วมเดินทางไปเก็บข้อมูลด้วยในเกือบ ทุกวัด ตลอดระยะเวลา ๑ สัปดาห์

ขอบคุณพี่เอ๋ พี่อ้อ พลอย นิม เบิก เกด จี๊บ กิ๊ก และพี่ๆ น้องๆ ปริญญาโท สาขาวิชา ประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร สำหรับการแบ่งปันภาพถ่าย และ ข้อมูลที่จำเป็นต่อการศึกษาค้นคว้า

ขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร (วังท่าพระ) เจ้าหน้าที่คณะ โบราณคดี และนำเนย ที่ให้ความช่วยเหลืออำนวยความสะดวกในเรื่องต่างๆ เป็นอย่างดี

สุดท้ายนี้ขอไว้อาลัย แต่ สุพจน์ สีศิริอนันท์ เพื่อนผู้เป็นที่รัก ที่จะอยู่ในความทรงจำ ของกันตลอดไป

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญลายเส้น	ญ
สารบัญภาพ	ฎ
บทที่	
๑ บทนำ	
ที่มา และความสำคัญของปัญหา	๑
ความมุ่งหมาย และวัตถุประสงค์ของการศึกษา	๒
สมมุติฐานของการศึกษา	๓
ขอบเขตของการศึกษา	๓
ขั้นตอนของการศึกษา	๓
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๔
๒ ที่มา และรูปแบบอุโบสถแบบประเพณีนิยม	
ที่มาของการสร้างอุโบสถ	๕
อุโบสถแบบประเพณีนิยม	๘
เครื่องบน	๑๑
หลังคาชั้นชั้น	๑๑
เครื่องลำยอง	๑๒
หน้าบัน	๑๓
คันทวย	๑๔
บัวหัวเสา	๑๖
แผนผัง และรูปแบบอุโบสถ	๑๗
อาคารแบบทรงคฤห์	๑๗
อาคารแบบมีปีกนก	๑๙
อาคารแบบมุขเด็จ	๑๙
อาคารแบบมุขประเจ็ด	๒๑

บทที่		หน้า
	อาคารแบบมีมุขขวาง	๒๑
	อาคารแบบจัตุรมุข	๒๒
	การเปลี่ยนแปลงรูปแบบอุโบสถครั้งสำคัญในสมัยรัชกาลที่ ๓	๒๓
๓	อุโบสถ : การสร้างเป็นอาคารหลายชั้น	
	อุโบสถแบบอาคารชั้นเดียวที่มีห้องใต้ดิน	๒๙
	พระอุโบสถ วัดไตรมิตรวิทยาราม กรุงเทพมหานคร	๒๙
	อุโบสถ วัดบางนมโค จ. พระนครศรีอยุธยา	๓๒
	พระอุโบสถ วัดพุทธปทีป กรุงเทพมหานคร ประเทศอังกฤษ	๓๕
	อุโบสถ วัดหลวงพ่อดิศรธรรมกายาราม จ. ราชบุรี	๓๘
	อุโบสถแบบอาคารชั้นซ้อน	๔๔
	พระอุโบสถ วัดชนาธิปเฉลิม จ. สตูล	๔๔
	อุโบสถ วัดโพธิ์คุณ จ. ตาก	๔๖
	อุโบสถแบบอาคารที่ยกพื้นสูงชั้นล่างเป็นห้องโถง	๕๐
	อุโบสถ วัดโพธิ์เรียง เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร	๕๐
	อุโบสถ วัดอัมพวันราราม จ. ปทุมธานี	๕๔
	อุโบสถกลางน้ำ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย	
	จ. พระนครศรีอยุธยา	๕๗
	อุโบสถ วัดญาณเวศกวัน จ. นครปฐม	๖๑
	พระอุโบสถ วัดหัวลำโพง กรุงเทพมหานคร	๖๔
	อุโบสถ วัดละหาร จ. นนทบุรี	๖๖
	พระอุโบสถ วัดสัมพันธวงศาราม กรุงเทพมหานคร	๖๙
	อุโบสถแบบอาคารหลายชั้นที่อยู่ในผังร่วมกับเจดีย์และวิหาร	๗๔
	พระอุโบสถ วัดโสธรวรารามวรวิหาร จ. ฉะเชิงเทรา	๗๔
	พระอุโบสถ ภายในพระมหาธาตุเจดีย์ภักดีประกาศ	
	วัดทางสาย จ. ประจวบคีรีขันธ์	๗๙
๔	บทวิเคราะห์	
	การเปรียบเทียบรูปแบบอุโบสถหลายชั้นกับอุโบสถแบบประเพณีนิยม	๘๖
	แนวคิดเรื่อง “ปราสาท” การสร้างหลังคาซ้อนชั้นของอุโบสถ	๘๖

บทที่	หน้า
อุโบสถหลายชั้น : การตกแต่งอย่างอุโบสถแบบประเพณีนิยม	๙๐
หน้าบัน	๙๐
เครื่องลำยอง	๙๖
คันทวย และบัวหัวเสา	๙๗
หลังคาทรงเครื่องยอดมณฑป	๙๘
การกำหนดช่วงสมัยความนิยมในการสร้างอุโบสถเป็นอาคารหลายชั้น	๑๐๑
ภาพสะท้อนของการเปลี่ยนแปลงแนวคิด และรูปแบบอุโบสถ	๑๐๓
ภาพสะท้อนต่อสถาปัตยกรรมภายในวัด	๑๐๓
แผนผังเขตพุทธาวาส	๑๐๓
สีมา	๑๐๕
ภาพสะท้อนทางสังคม	๑๐๙
บทสรุป	๑๒๕
บรรณานุกรม	๑๒๘
ประวัติผู้วิจัย	๑๓๓

สารบัญลายเส้น

ลายเส้นที่		หน้า
๑	ลายเส้นผังพื้นที่ดิน พระอุโบสถ วัดไตรมิตรวิทยาราม	๓๑
๒	ลายเส้นแสดงบันไดทางลงไปยังห้องใต้ดินพระอุโบสถ วัดพุทธปทีป กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ	๓๗
๓	ลายเส้น คันทวย “หงส์” ซึ่งพระพรหมพิจิตรได้วาด และกำหนดสัดส่วนไว้	๔๐
๔	ลายเส้นคันทวย ซึ่งพระพรหมพิจิตรได้วาด และกำหนดสัดส่วนไว้	๔๘
๕	ลายเส้นหน้าบันทิศใต้ของพระอุโบสถ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม	๖๐
๖	ลายเส้นแผงแรคออสองอุโบสถแบบ ก ข ค ออกแบบโดยพระพรหมพิจิตร	๙๖

สารบัญญภาพ

ภาพที่		หน้า
๑	อุโบสถ วัดมหาธาตุ จ. สุโขทัย	๘
๒	เครื่องลายอง พระอุโบสถ วัดสุวรรณาราม กรุงเทพมหานคร	๑๒
๓	หน้าบัน พระอุโบสถ วัดใหญ่สุวรรณาราม จ. เพชรบุรี	๑๓
๔	หน้าบัน อุโบสถ วัดไผ่ล้อม จ. เพชรบุรี	๑๔
๕	หน้าบันพระอุโบสถ วัดราชประดิษฐ์สถิตยัมมหาสิมาราม กรุงเทพมหานคร	๑๔
๖	คันทวยพระอุโบสถ วัดกษัตราธิราช พระนครศรีอยุธยา	๑๕
๗	คันทวยอุโบสถ วัดเขabanไดอิฐ จ. เพชรบุรี	๑๖
๘	คันทวยที่พระอุโบสถ วัดสุวรรณาราม กรุงเทพมหานคร	๑๖
๙	อุโบสถ วัดสระบัว จ. เพชรบุรี	๑๘
๑๐	อุโบสถ วัดเขabanไดอิฐ จ. เพชรบุรี	๑๘
๑๑	พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร	๑๙
๑๒	พระอุโบสถ วัดหน้าพระเมรุ พระนครศรีอยุธยา	๒๐
๑๓	พระอุโบสถ วัดกษัตราธิราช พระนครศรีอยุธยา	๒๐
๑๔	พระอุโบสถ วัดมหาสมณาราม จ. เพชรบุรี	๒๑
๑๕	พระอุโบสถ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร	๒๓
๑๖	พระอุโบสถ วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร	๒๕
๑๗	พระอุโบสถ วัดราชนัสดารามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร	๒๖
๑๘	พระอุโบสถ วัดราชประดิษฐ์สถิตยัมมหาสิมาราม กรุงเทพมหานคร	๒๖
๑๙	พระอุโบสถ วัดบรมนิวาส กรุงเทพมหานคร	๒๗
๒๐	พระอุโบสถ วัดไตรมิตรวิทยาราม กรุงเทพมหานคร	๓๑
๒๑	บันไดทางลงไปห้องเก็บของชั้นใต้ดิน พระอุโบสถ วัดไตรมิตรวิทยาราม	๓๑
๒๒	อุโบสถ วัดบางนมโค อ.เสนา พระนครศรีอยุธยา	๓๓
๒๓	อุโบสถ วัดปราสาท จ. นนทบุรี	๓๔
๒๔	บันไดทางลงไปยังห้องใต้ดิน อุโบสถ วัดบางนมโค	๓๔
๒๕	ภายในอุโบสถ วัดบางนมโค	๓๔
๒๖	จิตรกรรมนรกภูมิภายในห้องใต้ดิน อุโบสถ วัดบางนมโค	๓๕
๒๗	พระอุโบสถ วัดพุทธปทีป กรุงเทพมหานคร ประเทศอังกฤษ	๓๗

ภาพที่	หน้า	
๒๘	อุโบสถ วัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม อ. ดำเนินสะดวก จ. ราชบุรี	๔๐
๒๙	ด้านหลังอุโบสถ วัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม	๔๐
๓๐	อุโบสถชั้นบน วัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม เป็นที่สำหรับสงฆ์ทำสังฆกรรม	๔๑
๓๑	ชั้นลอย และชั้นใต้ดินภายในอุโบสถ วัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม	๔๑
๓๒	ชั้นใต้ดิน อุโบสถ วัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม	๔๒
๓๓	พระอุโบสถ วัดแก้วโกรวาราม อ. เมือง จ. กระบี่	๔๓
๓๔	ด้านข้างพระอุโบสถ วัดแก้วโกรวาราม มีช่องบันไดทางลงไปยังห้องใต้ดิน	๔๓
๓๕	พระอุโบสถ วัดชนาธิปเฉลิม อ. เมือง จ. สตูล	๔๕
๓๖	พระอุโบสถชั้นล่าง วัดชนาธิปเฉลิม อ. เมือง จ. สตูล	๔๕
๓๗	อุโบสถ วัดโพธิคุณ อ. แม่สอด จ. ตาก	๔๗
๓๘	ภายในอุโบสถชั้น ๓ วัดโพธิคุณ ใช้สำหรับสงฆ์ทำสังฆกรรม	๔๘
๓๙	ภายในอุโบสถชั้น ๒ วัดโพธิคุณ เป็นพื้นที่อเนกประสงค์	๔๙
๔๐	ชั้นใต้ดินอุโบสถ วัดโพธิคุณ	๔๙
๔๑	อุโบสถ วัดโพธิ์เรียง เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร	๕๒
๔๒	แบบจำลองอุโบสถ วัดโพธิ์เรียง	๕๒
๔๓	พระประธานภายในอุโบสถชั้นบน วัดโพธิ์เรียง	๕๓
๔๔	ห้องโถงชั้นล่าง ภายในอุโบสถ วัดโพธิ์เรียง	๕๓
๔๕	อุโบสถ วัดอัมพวาราม อ. สามโคก จ. ปทุมธานี	๕๕
๔๖	อุโบสถหลังเก่า วัดอัมพวาราม ซึ่งถูกน้ำท่วมเป็นประจำทุกปี	๕๖
๔๗	พระประธานภายในอุโบสถชั้นบน วัดอัมพวาราม	๕๖
๔๘	ห้องโถง และชั้นลอย ของอุโบสถ วัดอัมพวาราม	๕๖
๔๙	อุโบสถกลางน้ำ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อ. วังน้อย จ. พระนครศรีอยุธยา	๕๙
๕๐	รูปแบบ และการประดับตกแต่งอุโบสถกลางน้ำ	๕๙
๕๑	ห้องโถงชั้นล่างภายในอุโบสถกลางน้ำ	๖๐
๕๒	อุโบสถ วัดญาณเวศกวัน จ. นครปฐม	๖๒
๕๓	ภายในอุโบสถชั้นบน วัดญาณเวศกวัน	๖๓
๕๔	บริเวณลานอเนกประสงค์ชั้นล่างของอุโบสถ วัดญาณเวศกวัน	๖๓

ภาพที่		หน้า
๕๕	การใช้งานลานอเนกประสงค์ชั้นล่างของอุโบสถ วัดญาณเวศกวัน	๖๓
๕๖	พระอุโบสถ วัดหัวลำโพง เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร	๖๕
๕๗	พระประธานภายในพระอุโบสถ วัดหัวลำโพง	๖๕
๕๘	แบบจำลองอุโบสถ วัดละหาร อ. บางบัวทอง จ. นนทบุรี	๖๗
๕๙	อุโบสถหลังใหม่ วัดละหาร ปัจจุบันอยู่ในระหว่างการก่อสร้าง	๖๘
๖๐	ห้องโถงอเนกประสงค์ ภายในชั้นล่างอุโบสถ วัดละหาร	๖๘
๖๑	อุโบสถหลังเก่าของวัดละหาร	๖๘
๖๒	ศาลาท่าน้ำวัดละหาร	๖๙
๖๓	สภาพของพื้นอุโบสถหลังเก่า วัดละหาร ซึ่งมีน้ำขังอยู่ตลอดเวลา	๖๙
๖๔	ด้านทิศใต้ของพระอุโบสถ วัดสัมพันธวงศารามวรวิหาร	๗๑
๖๕	การแบ่งช่องที่แผงแรคคองของหน้าบัน อุโบสถ วัดชลประทานรังสฤษฎ์	๗๑
๖๖	หน้าต่างแสดงลำดับชั้นอาคาร พระอุโบสถ วัดสัมพันธวงศาราม	๗๒
๖๗	ชั้นที่สองของพระอุโบสถ วัดสัมพันธวงศาราม	๗๒
๖๘	ชั้นล่างสุดของพระอุโบสถ วัดสัมพันธวงศาราม	๗๓
๖๙	พระอุโบสถ วัดโสธรวรารามวรวิหาร อ. เมือง จ. ฉะเชิงเทรา	๗๗
๗๐	พระวิหารทางด้านหน้าของพระอุโบสถ วัดโสธรวรารามวรวิหาร	๗๗
๗๑	พระอุโบสถชั้นล่าง วัดโสธรวรารามวรวิหาร ซึ่งมีประชาชนจำนวนมาก เข้ามาสักการะพระพุทธรูป	๗๘
๗๒	ชั้นลอย และบันไดวนภายในพระอุโบสถ วัดโสธรวรารามวรวิหาร	๗๘
๗๓	พระพุทธรูป พระประธานประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถ	๗๘
๗๔	พระมหาธาตุเจดีย์ภักดีประกาศ อ. บางสะพาน จ. ประจวบคีรีขันธ์	๘๑
๗๕	อุโบสถภายในชั้นที่สาม พระมหาธาตุเจดีย์ภักดีประกาศ	๘๑
๗๖	พระพุทธรูปลีลา ประดิษฐานอยู่ในอุโบสถชั้นที่สาม	๘๑
๗๗	วิหารภายในชั้นที่สองของพระมหาธาตุเจดีย์ภักดีประกาศ	๘๒
๗๘	ช่องหน้าต่างพระอุโบสถ วัดใหญ่สุวรรณาราม จ. เพชรบุรี	๘๘
๗๙	ช่องหน้าต่างพระอุโบสถ วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร	๘๘
๘๐	หน้าบัน อุโบสถ วัดสุทธาวาส เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร	๙๑
๘๑	หน้าบัน พระอุโบสถ วัดหัวลำโพง	๙๒

ภาพที่		หน้า
๘๒	หน้าบัน อุโบสถ วัดอัมพวันาราม	๙๒
๘๓	หน้าบัน พระอุโบสถ วัดสัมพันธวงศาราม	๙๒
๘๔	หน้าบัน พระอุโบสถ วัดพุทธปทีป	๙๓
๘๕	หน้าบัน อุโบสถ วัดบางนมโค	๙๕
๘๖	หน้าบัน พระอุโบสถ วัดชนาธิปเฉลิม	๙๕
๘๗	หน้าบัน พระอุโบสถ วัดไตรมิตรวิทยาราม	๙๕
๘๘	หน้าบัน พระอุโบสถ วัดโสธรวรารามวรวิหาร	๙๕
๘๙	คันทวยประดับอุโบสถ วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม	๙๘
๙๐	เครื่องยอดมณฑปพระอุโบสถ วัดสัมพันธวงศาราม	๑๐๐
๙๑	การบรรจุอัฐิในกำแพงแก้ว วัดสัมพันธวงศาราม	๑๐๕
๙๒	สีมาแบบแท่ง พระอุโบสถ วัดโสธรวรารามวรวิหาร	๑๐๖
๙๓	สีมาแบบแผ่น และสีมาคต ติดผนังอุโบสถ วัดอนัมมิกายาราม	๑๐๗
๙๔	การผูกสีมาบนอาคารทรงปราสาท	๑๐๘
๙๕	การผูกสีมาบนอาคารทรงปราสาท	๑๐๘
๙๖	การผูกสีมาบนอาคารทรงปราสาท	๑๐๘
๙๗	การผูกสีมาบนอาคารทรงปราสาท	๑๐๘
๙๘	ป้ายเชิญชวนทำบุญบริจาคสร้างอุโบสถ วัดอัมพวันาราม	๑๑๔
๙๙	ป้ายเชิญชวนร่วมงานฉลองอุโบสถ	๑๑๗
๑๐๐	การจำหน่ายวัตถุมงคลเพื่อจัดหารายได้นำมาสร้างอุโบสถ	๑๑๘
๑๐๑	วัตถุมงคลรุ่นต่างๆ ในพิธีกรรมที่เกี่ยวกับอุโบสถ	๑๑๘
๑๐๒	วัตถุมงคลรุ่นสมโภชพระอุโบสถ วัดโสธรวรารามวรวิหาร	๑๑๙
๑๐๓	พระพุทธรูปจำลอง เพื่อการเช่าบูชา รุ่นสมโภชพระอุโบสถ	๑๑๙
๑๐๔	ป้ายจัดงานฉลองอุโบสถ ที่มีการใช้ถ้อยคำเชิญชวนร่วมทำบุญ	๑๒๒
๑๐๕	การบริจาคด้วยการโอนเงินผ่านบัญชีธนาคาร	๑๒๒
๑๐๖	การจัดงานแสดงสินค้าที่จัดให้มีการทำบุญต่างๆ	๑๒๓
๑๐๗	ซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูป และกล่องรับบริจาค ภายในห้างสรรพสินค้า	๑๒๓
๑๐๘	ลิฟต์ภายในพระอุโบสถ วัดสัมพันธวงศาราม	๑๒๔

บทที่ ๑

บทนำ

ที่มา และความสำคัญของปัญหา (Statement and significance of the problem)

ปัจจุบันเราพบว่าอาคาร และสิ่งปลูกสร้างภายในวัดได้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก โดยเฉพาะอุโบสถที่เกิดการปรับเปลี่ยนรูปแบบ และแผนผัง ที่สำคัญคือการปรับเปลี่ยนอุโบสถที่เคยเป็นอาคารชั้นเดียว ให้เป็นอาคารหลายชั้น ทั้งแบบมีห้องใต้ดิน หรือการยกพื้นอุโบสถให้สูงขึ้น โดยชั้นล่างเกิดเป็นห้องโถง หรือลานโถง เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ปรากฏให้เห็นทั้งจากอุโบสถที่บูรณะ และที่สร้างขึ้นใหม่ เช่น พระอุโบสถ วัดไตรมิตรวิทยาราม พระอุโบสถ วัดหัวลำโพง พระอุโบสถ วัดสัมพันธวงศาราม และพระอุโบสถ วัดโสธรวรารามวรวิหาร เป็นต้น จึงอาจกล่าวได้ว่าการสร้างอุโบสถหลายชั้นอาจเป็นความนิยมที่ได้แผ่ออกไปครอบคลุมแนวคิดการสร้างอุโบสถในปัจจุบัน

จากการศึกษาที่ผ่านมา มีผู้รวบรวม และค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบอุโบสถที่เกิดการสร้างเป็นอาคารหลายชั้นไว้บ้างแล้ว อาทิ แนวคิด และข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับพระอุโบสถ วัดโสธร วรารามวรวิหาร ที่สันนิษฐานว่ามีรูปแบบที่สัมพันธ์กับเครื่องยอดทรงมณฑปที่ประกอบอาคารทรงปราสาท และพระมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง^๑ อย่างไรก็ตามรูปแบบอุโบสถที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้นนั้นยังมีอีกหลายวัด ซึ่งคงต้องทำการศึกษาต่อไปว่าอุโบสถที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้นนั้นจำเป็นต้องสัมพันธ์กับเครื่องยอดทรงปราสาทหรือไม่

ทั้งนี้จากการเก็บข้อมูลเบื้องต้นจากเอกสารพบว่ามีข้อมูล และมูลเหตุที่เกี่ยวกับการสร้างอุโบสถเป็นอาคารหลายชั้น โดยเป็นเอกสาร^๒ ที่กล่าวถึงพระอุโบสถ วัดโสธรวรารามวรวิหาร ซึ่งระบุว่า การสร้างพระอุโบสถหลายชั้นขึ้นนั้น เนื่องจากพื้นที่วัดมีจำกัดจึงไม่สามารถขยับขยายพื้นที่พระอุโบสถให้กว้างขวางขึ้น เพียงพอที่จะรองรับผู้คนที่จะมาร่วมศาสนพิธีได้ จึงนำส่วนของพระวิหาร เจดีย์ หอไตร และพระอุโบสถมาจัดเรียงไว้ภายในอาคารหลังเดียวกัน ซึ่งจากข้อมูล

^๑ ดวงใจ พิชิตณรงค์ชัย, “ปรากฏการณ์การสร้างอาคารทรงปราสาทในสังคมปัจจุบัน : กรณีศึกษา วัดโสธรวรารามวรวิหาร” (สารนิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๖).

^๒ ความเป็นมาและแนวทางที่ใช้ในการออกแบบพระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรวรารามวรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทรา (กรุงเทพฯ : สำนักราชเลขาธิการ, ๒๕๓๖).

อ้างอิงนี้ทำให้สันนิษฐานได้ว่าอีกสาเหตุหนึ่งของการสร้างพระอุโบสถหลายชั้นว่ามาจากความต้องการในการใช้พื้นที่ภายในวัดนั่นเอง

เมื่อพิจารณาจากข้อมูลทั้งทางด้านรูปแบบงานศิลปกรรม และความต้องการใช้พื้นที่ที่มีจำกัด ทำให้ทราบได้ว่าการปรับเปลี่ยนรูปแบบพระอุโบสถในครั้งนี้มิใช่การปรับเปลี่ยนตามพัฒนาการทางศิลปะ หรือการรับอิทธิพลภายนอกอย่างที่เคยปรากฏมาในอดีต แต่เป็นการปรับเปลี่ยนที่เกิดขึ้นจากแนวคิดของคนในสังคมปัจจุบัน ซึ่งมีความต้องการตอบสนองการใช้พื้นที่ภายในวัดนั่นเอง

อนึ่ง กรณีวัดโสธรวรารามวรวิหาร เป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งที่ชี้ให้เห็นแนวคิด และแนวทางในการสร้างอุโบสถที่เปลี่ยนไป ซึ่งในปัจจุบันพบว่าการสร้างอุโบสถหลายชั้นขึ้นในหลายๆพื้นที่ ทั้งวัดในกรุงเทพมหานคร และวัดในต่างจังหวัด ดังนั้นแล้วสาเหตุที่กล่าวถึงในวัดโสธรวรารามวรวิหารว่ามีพื้นที่จำกัด ไม่สามารถขยายพื้นที่ได้นั้น คงจะเป็นเพียงสาเหตุหนึ่งเท่านั้น เนื่องจากวัดที่มีพื้นที่กว้างขวางยังได้รับการออกแบบให้เป็นพระอุโบสถหลายชั้น ซึ่งหากเป็นเช่นนั้นคงต้องศึกษาต่อไปว่าเหตุที่ทำให้เกิดการสร้างอุโบสถหลายชั้นในพื้นที่ต่างๆ นั้นมีสาเหตุ หรือแนวคิดอย่างไร

จากข้อมูลข้างต้นเกี่ยวกับรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปของอุโบสถ สาเหตุหนึ่งน่าจะมาจากแนวคิดที่ต้องการปรับเปลี่ยนอาคารเพื่อรองรับความต้องการของผู้จัดสร้างอุโบสถ ทั้งนี้ความต้องการในการใช้พื้นที่ของวัดมีแนวโน้มที่จะเป็นไปตามค่านิยมสังคมสมัยใหม่ที่เน้นการพัฒนาแบบทุนนิยม ดังนั้นเป็นไปได้ว่า การสร้างอุโบสถหลายชั้นอาจเป็นวิธีการแสดงออกอย่างหนึ่งของแนวทางการพัฒนาแบบทุนนิยม

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาจะสำรวจ และรวบรวมข้อมูล เพื่อนำมาวิเคราะห์ พิเคราะห์ อันจะแสดงให้เห็นถึงแนวคิดที่สัมพันธ์กับการแสดงออกทางด้านรูปแบบในการสร้างอุโบสถหลายชั้น ว่ามีมูลเหตุ ปัจจัย และภาพสะท้อน ต่องานศิลปกรรม หรือสังคมในปัจจุบันมากน้อยเพียงไร

ความมุ่งหมาย และวัตถุประสงค์ของการศึกษา (Goal and Objective)

๑. เพื่อศึกษา และจำแนกแนวคิดการสร้างอุโบสถซึ่งปรับเปลี่ยนเป็นอาคารหลายชั้น
๒. เพื่อศึกษารูปแบบที่สัมพันธ์กับแนวคิด และหน้าที่การใช้งานอุโบสถหลายชั้นรวมทั้งผลกระทบต่องานศิลปกรรมอื่นๆ ภายในวัด
๓. เพื่อทำความเข้าใจแนวคิดในการสร้างอุโบสถหลายชั้นที่สะท้อนสภาพสังคมในปัจจุบัน

สมมุติฐานของการศึกษา (Hypothesis to be tested)

๑. การปรับเปลี่ยนรูปแบบอุโบสถเป็นอาคารหลายชั้น อาจมีที่มาจาก การปรับเปลี่ยนแนวคิดตามสภาพสังคมในปัจจุบัน อาทิ การมีพื้นที่จำกัดทำให้ต้องรวมศาสนสถานส่วนต่างๆ เข้าไว้ในอาคารหลังเดียวกัน ความต้องการความสะดวกสบายในการประกอบศาสนกิจต่างๆ รวมทั้งอาจเป็นความต้องการที่จะเพิ่มเติมการตกแต่งอุโบสถตามความนิยมในปัจจุบัน

๒. อุโบสถที่เปลี่ยนแปลงนั้น อาจส่งผลกระทบต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมภายในวัด

๓. แนวคิดการใช้งานพื้นที่ภายในวัดที่เปลี่ยนแปลงในปัจจุบันนั้น ส่งผลให้เกิดรูปแบบอุโบสถหลายชั้น โดยปรากฏทั้งในอุโบสถที่ได้รับการซ่อม และสร้างขึ้นใหม่ เกิดเป็นความนิยมที่แพร่หลาย และน่าจะมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

ขอบเขตของการศึกษา (Scope or delimitation of the study)

เน้นการศึกษาแนวคิดที่ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนรูปแบบอุโบสถให้เป็นอาคารหลายชั้น โดยศึกษาจากเอกสาร และเก็บข้อมูลภาคสนามจากวัดที่มีการซ่อม และสร้างอุโบสถใหม่ให้เป็นอาคารหลายชั้น ซึ่งเน้นพระอุโบสถที่ได้รับการออกแบบโดยสถาปนิกแห่งชาติเป็นหลัก ประกอบกับวัดในเขตกรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียงที่สามารถไปเก็บข้อมูลภาคสนามได้ นอกจากนี้อาจรวมถึงข้อมูลบางส่วนที่ได้จากการสืบค้นผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์

ขั้นตอนการศึกษา (Process of the study)

๑. เก็บรวบรวมข้อมูลเอกสาร โดยรวบรวมจากเอกสารที่เป็นข้อมูลพื้นฐานซึ่งกล่าวถึงแนวคิดในการสร้างอุโบสถในสมัยต่างๆ รวมถึงงานค้นคว้าวิจัยต่างๆ ที่กล่าวถึงรูปแบบอุโบสถ

๒. ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากเอกสารเพื่อประเมินข้อมูลเบื้องต้น

๓. ศึกษารูปแบบอุโบสถจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ประกอบแนวคิด และข้อสมมุติฐานต่างๆ

๔. เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยสำรวจ สัมภาษณ์ และบันทึกภาพอุโบสถที่จะใช้ในการค้นคว้า

๕. นำข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากการศึกษา และการเก็บข้อมูลภาคสนามมาวิเคราะห์เพื่ออธิบายและเชื่อมโยงข้อมูลทั้งหมดเข้ากับประเด็นศึกษา

๖. สรุปผลการศึกษา นำเสนอข้อมูลเป็นเอกสาร และการสัมมนา

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ (Contribution of the Study)

๑. เพื่อทราบถึงแนวคิดในการปรับเปลี่ยนรูปแบบอุโบสถให้เป็นอาคารหลายชั้น
๒. ทำให้ทราบถึงผลกระทบต่องานศิลปกรรมภายในวัด ที่เกิดจากการปรับเปลี่ยนรูปแบบอุโบสถให้เป็นอาคารหลายชั้น
๓. เพื่อทราบถึงแนวทาง และความต้องการการปฏิบัติงานพื้นที่ภายในวัด ที่ส่งผลต่อรูปแบบอุโบสถในปัจจุบัน
๔. ทำให้ได้ประสบการณ์ในการศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์ และกำหนดแนวทางการเรียบเรียงข้อมูลอย่างมีระบบ รวมทั้งได้รับประสบการณ์ในการเก็บข้อมูลภาคสนาม

บทที่ ๒ ที่มาและรูปแบบอุโบสถแบบประเพณีนิยม

ที่มาของการสร้างอุโบสถ

แรกเริ่มในพุทธศาสนานั้น คงไม่มีการบัญญัติเรื่องการจัดสร้างอุโบสถที่เป็นแบบแผนไว้ ซึ่งแนวคิดที่ก่อให้เกิดอาคารอุโบสถนั้นน่าจะมาจากปรากฏการณ์ในพระวินัยปิฎก ตอนอุโบสถชั้นธกะ เรื่องปริพาชกอัณณเดียรถีย์ ซึ่งพระเจ้าพิมพิสาร ความว่า

...เดี๋ยวนี้พวกปริพาชก อัณณเดียรถีย์ ถึงวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ แห่งบักษย์ยอมประชุมกันกล่าวธรรม คนทั้งหลายเข้าไปหาปริพาชกอัณณเดียรถีย์เหล่านั้นเพื่อฟังธรรม พวกเขาได้ความรัก ได้ความเลื่อมใสในพวกปริพาชกอัณณเดียรถีย์ ปริพาชกอัณณเดียรถีย์ยอมได้พรรคพวก ไฉนหนอพระคุณเจ้าทั้งหลายพึงประชุมกันในวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ แห่งบักษย์บ้าง หม่อมฉันขอประทานพระวโรกาส ขอพระคุณเจ้าทั้งหลายพึงประชุมกันในวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ แห่ง บักษย์บ้างเถิด...^๑

นอกจากการประชุมกล่าวธรรมแล้ว ยังทรงอนุญาตให้มีการสวดปาติโมกข์ด้วย พระภิกษุจึงสวดปาติโมกข์ทุกวัน ภิกษุทั้งหลายจึงพากันกราบทูลเรื่องแต่พระผู้มีพระภาคพระองค์จึงรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงสวดปาฏิโมกข์ทุกวัน รูปใดสวด ต้องอาบัติทุกกฏ”^๒ ซึ่งลำดับนั้น ทรงตรัสรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ประชุมกัน ในวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ แห่งบักษย์”^๓ และอนุญาตให้ทำอุโบสถโดยพร้อมเพรียงกัน^๔

^๑ มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, พระวินัยปิฎก เล่ม ๔ มหาวรรค ภาค ๑ และอรรถกถา (กรุงเทพฯ : เฉลิมชาฎการพิมพ์, ๒๕๒๗), ๓๗๗-๓๗๘.

^๒ เรื่องเดียวกัน, ๓๘๓.

^๓ เรื่องเดียวกัน, ๓๗๙.

^๔ เรื่องเดียวกัน, ๓๘๔.

อย่างไรก็ตามภิกษุไม่สามารถทราบได้ถึงความพร้อมเพียง ซึ่งทรงอนุญาตไว้เพียงชั่วคราวเสียจึงกราบทูลถาม และอนุญาตแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้สมมติสีมา”^๕

ต่อมาภายหลังภิกษุทั้งหลายได้สวดปาฏิโมกข์ตามบริเวณวิหาร โดยมีได้กำหนดที่ให้ชัดเจน พระอัครคันตุกะทั้งหลายไม่รู้ว่า วันนี้พระสงฆ์จักทำอุโบสถที่ไหน จึงพากันกราบทูล พระผู้มีพระภาคทรงรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ ไม่พึงสวดปาฏิโมกข์ตามบริเวณวิหาร โดยมีได้กำหนดที่ รูปใดสวด ต้องอาบัติทุกกฏ” และทรงตรัสว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้สมมติวิหาร เรือนมุงแถบเดียว เรือนชั้น เรือนโล้น หรือถ้ำ ที่สงฆ์จำนงให้เป็นโรงอุโบสถ แล้วทำอุโบสถ”^๖

จากข้อความข้างต้นได้แสดงให้เห็น และแนวความคิดการใช้อาคารเพื่อเป็นอุโบสถ ซึ่งแต่เดิมนั้นมิได้มีการก่อสร้างอาคารเพื่อใช้เป็นโรงอุโบสถ แต่ให้สมมุติเอาสถานที่ หรือสิ่งปลูกสร้างอื่น ๆ มาใช้เป็นสถานที่ทำสังฆกรรมของสงฆ์ แสดงธรรม และสวดปาฏิโมกข์ และที่ให้ใช้เรือนมุงแถบเดียว เรือนชั้น เรือนโล้นนั้นก็แสดงรูปทรงคร่าว ๆ ของอุโบสถได้ว่าน่าจะมีลักษณะเป็นอาคารทรงโรง ที่ประกอบด้วยตัวเรือน และหลังคา หรือที่เรียกกันว่า โรงอุโบสถ ซึ่งคงไม่ได้มีแบบแผนมากนัก เนื่องจากไม่มีการบัญญัติรายละเอียดไว้ อย่างไรก็ตามเมื่อนำที่การใช้งานของโรงอุโบสถสัมพันธ์กับการกำหนดเขตสีมา เพื่อให้สงฆ์ทำสังฆกรรมแล้วนั้น ข้อกำหนดของสีมา^๗ จึงส่งผลต่อรูปทรงของโรงอุโบสถ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า โรงอุโบสถเป็นอาคารที่สร้างขึ้น หรือสมมุติขึ้นเพื่อแสดงความเป็นรูปธรรมของเขตแดนสีมาให้ชัดเจน ซึ่งสามารถจำกัดขนาดของโรงอุโบสถไม่ให้

^๕ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สมมติ คือประกาศสีมา (เขตแดน) โดยกำหนดภูเขา, ก้อนหิน, ป่าไม้, ต้นไม้, หนทาง, จอมปลวก, แม่น้ำหรือแอ่งน้ำ เป็นเครื่องหมาย (นิมิต) แล้วทรงแสดงวิธีสวดสมมติสีมาด้วยเครื่องหมายเหล่านั้น ดูเพิ่มเติมใน สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), ๒๒๗-๒๓๑.

^๖ มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, พระวินัยปิฎก เล่ม ๔ มหาวรรค ภาค ๑ และอรรถกถา, ๓๙๗.

^๗ สีมาหมายถึง เขตที่ถูกกำหนดขึ้นเพื่อใช้ในการประกอบพิธีสังฆกรรม ตามพุทธบัญญัติ กำหนดให้สีมามีขนาดพื้นที่ไม่เล็กกว่า ๒๑ หนัดบาส สำหรับให้พระสงฆ์ ๒๑ รูปสามารถนั่งประกอบพิธีสังฆกรรมร่วมกันได้ ๑ หนัดบาสมีพื้นที่ ประมาณ ๑.๒๕ x ๑.๒๕ เมตร และไม่ใหญ่กว่า ๓ โยชน์ สีมามี ๒ ประเภท คือ พัทธสีมา หมายถึงเขตที่สงฆ์กำหนดขึ้นเองโดยนิตินิมิต และอพัทธสีมา หมายถึง เขตชุมชนุมที่สงฆ์ไม่ได้กำหนดขึ้นเอง แต่กำหนดเอาจากธรรมชาติที่สามารถใช้กำหนดเขตสีมาตามพุทธบัญญัติได้ เช่น หิน จอมปลวก แม่น้ำ เป็นต้น.

เล็ก หรือใหญ่เกินกว่าที่ขอบเขตสีมาที่ได้บัญญัติไว้ อุโบสถจึงมีความสำคัญและเกี่ยวเนื่องในทางพุทธศาสนา^๕ ดังนี้

๑. เป็นวันที่พระสงฆ์และคฤหัสถ์มาประชุมกันเพื่อแสดงและรับฟังธรรม
๒. การแสดงพระปาติโมกข์ของพระสงฆ์ตามพระธรรมวินัยทุกๆ ๑๕ วัน
๓. การรักษาศีล ๘ ของเหล่าภราดรในทุกวันพระ
๔. สถานที่ซึ่งพระสงฆ์ทำสังฆกรรมร่วมกัน

ความเกี่ยวเนื่องทั้ง ๔ ข้อนั้นเป็นที่มา และแสดงให้เห็นแนวคิดในการใช้อาคารอุโบสถ โดยรูปทรงโรงของอาคารอุโบสถได้เป็นพื้นฐานให้กับรูปแบบอุโบสถในสมัยต่อมา อีกทั้งได้ผสมความหมายในพุทธศาสนาเข้ากับงานสถาปัตยกรรม เกิดเป็นรูปแบบที่ได้รับการพัฒนามาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และกลายเป็นส่วนประกอบสำคัญของวัด อาคารอุโบสถได้แสดงรูปแบบอันสะท้อนแนวความคิดช่าง และแรงบันดาลใจทางพุทธศาสนาในประเทศไทยเข้าไว้ด้วยกัน และมีความสำคัญสืบเนื่องมาเป็นแบบแผนตลอดจนปัจจุบัน

จากปรากฏการณ์การสร้างอุโบสถเป็นอาคารหลายชั้นในปัจจุบัน เป็นรูปแบบที่กล่าวได้ว่า เป็นแนวทางการสร้างอุโบสถสมัยใหม่ เนื่องจากไม่พบความนิยมในการสร้างอุโบสถเป็นอาคารหลายชั้นมาก่อน ดังนั้นรูปแบบอาคารอุโบสถหลายชั้น จึงเป็นหนึ่งในการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับแนวทางการสร้างอุโบสถในปัจจุบัน

อนึ่ง ความเข้าใจในรูปแบบ และแบบแผนการสร้างของอุโบสถที่ผ่านมาในอดีต จึงเป็นสิ่งจำเป็น โดยเฉพาะรูปแบบอุโบสถที่เป็นแบบแผนสี่บทอดและมีแนวทางชัดเจนที่สุด คือ อุโบสถแบบประเพณีนิยม ซึ่งเป็นรูปแบบอุโบสถที่ปรากฏชัดเจนในศิลปะไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาตลอดมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ โดยรูปแบบอุโบสถแบบประเพณีนิยมนั้น เป็นรูปแบบที่กล่าวได้ว่าเป็นงานในกระแสหลักของการออกแบบอุโบสถมาโดยตลอด ดังนั้นรูปแบบ และการประดับตกแต่งจึงควรนำมาใช้เป็นพื้นฐานเพื่อศึกษาเทียบกับรูปแบบการสร้างอุโบสถที่เป็นอาคารหลายชั้นในปัจจุบัน

^๕ เปี่ยม บุญยะโชติ, "การสร้างโบสถ์และอาสนสงฆ์การสร้าง," ใน ประมวลหลักโหราศาสตร์และมูลเหตุของศาสตร์และพิธีกรรมของโหร (พระนคร: โรงพิมพ์เฟื่องอักษร, ๒๕๑๓), ๘๐, อ้างถึงใน สมคิด จิระทัศนกุล, วัด: พุทธศาสนาสถาปัตยกรรมไทย (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗), ๖๓.

อุโบสถแบบประเพณีนิยม

ในสมัยสุโขทัยอุโบสถมักมีขนาดเล็ก และคงไม่มีความสำคัญมากนัก โดยใช้เป็นที่สังฆกรรมของสงฆ์ได้ไม่เกิน ๑๐ รูปเท่านั้น^๙ ตำแหน่งการวางอาคารก็ไม่ได้อยู่ในแนวแกนหลักร่วมกับเจดีย์ และวิหาร แต่จะตั้งอยู่ที่มุมใดมุมหนึ่งในส่วนท้ายของผังเท่านั้น^{๑๐} เราไม่พบหลักฐานที่ชัดเจน ที่จะสามารถแสดงรายละเอียดของอุโบสถในสมัยสุโขทัยได้ว่ามีลักษณะอย่างไร เพราะเหลือหลักฐานเพียงซากอาคาร อาทิ อุโบสถ วัดมหาธาตุ จ. สุโขทัย (ภาพที่ ๑) โดยเป็นอาคารก่ออิฐในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีเสากลมขนาดใหญ่ ยอดเสามีเดือยสำหรับรองรับส่วนหลังคา การที่ทราบว่าเป็นอาคารอุโบสถก็เพราะมีใบสีมาบ้กรอบอาคารเท่านั้น

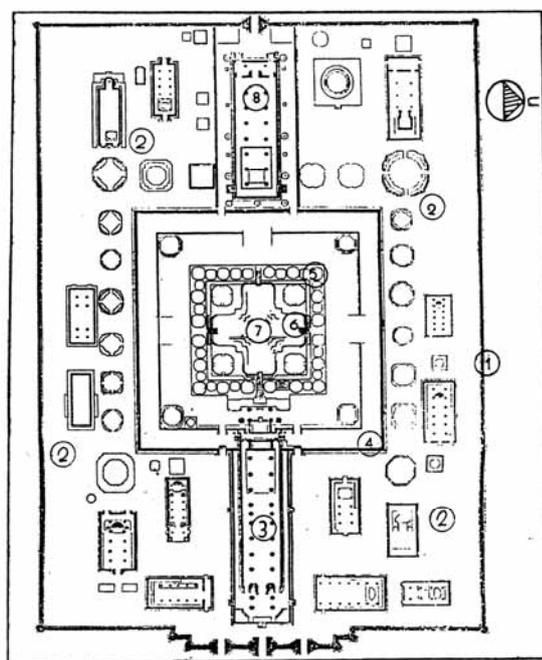
ภาพที่ ๑ อุโบสถ วัดมหาธาตุ จ. สุโขทัย

ต่อมาในสมัยอยุธยาตอนต้น และตอนกลาง วิหารยังคงมีความสำคัญกว่าอุโบสถ ผังวัดโดยทั่วไปจะมีวิหารอยู่ด้านหน้า ตรงกลางผังเป็นเจดีย์ประธาน และมีอุโบสถอยู่หลังเจดีย์ประธาน ซึ่งเรียงกันเป็นแนวแกนหลักของวัด อาทิ วัดมหาธาตุ (แผนผังที่ ๑) และวัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา (แผนผังที่ ๒) เป็นต้น

^๙ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *สาส์นสมเด็จพระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๕*, ๑๘ : ๑๔๒.

^{๑๐} อานนท์ เรื่องกาณูจนวิทย์, “การออกแบบพระอุโบสถและพระวิหารแบบไทยประเพณีสมัยอยุธยาตอนปลาย พ.ศ. ๒๑๗๓-๒๓๑๐” (วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ สถาบันพัฒนบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๕), ๖๖.

ต่อมาอุโบสถกลับมีความสำคัญมากกว่าเจดีย์ประธาน และวิหาร^{๑๑} กล่าวคือ ได้มีการเปลี่ยนตำแหน่งอาคารจากวิหารให้กลายเป็นอุโบสถ ลักษณะเช่นนี้มีปรากฏในสมัยอยุธยาตอนกลาง และราวพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ความสำคัญของอุโบสถยิ่งมีมากขึ้น วัดที่สร้างขึ้นในช่วงนี้ได้สร้างอุโบสถเป็นประธานของวัด เช่น วัดบรมพุทธาราม^{๑๒} (แผนผังที่ ๓) และวัดพญาแมน รวมทั้งวัดที่ปฏิสังขรณ์ในช่วงเวลานี้ ก็มักแปลงวิหารเดิมที่เคยตั้งอยู่หน้าเจดีย์ประธานให้กลายเป็นอุโบสถ^{๑๓} เช่น วัดมเหยงค์ เป็นต้น

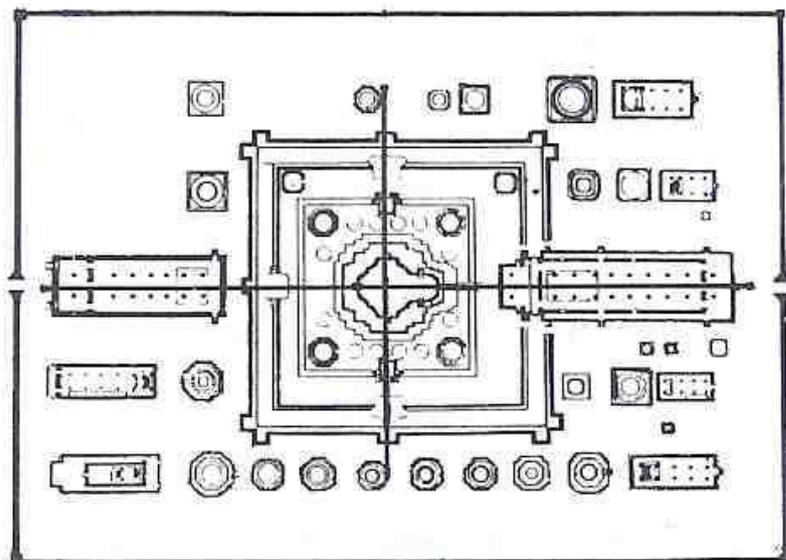
แผนผังที่ ๑ แผนผังวัดมหาธาตุ พระนครศรีอยุธยา

ที่มา : กรมศิลปากร, พระราชวัง และวัดโบราณในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๑), ๓๖.

^{๑๑} สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะอยุธยา: งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๔๔), ๑๒๗.

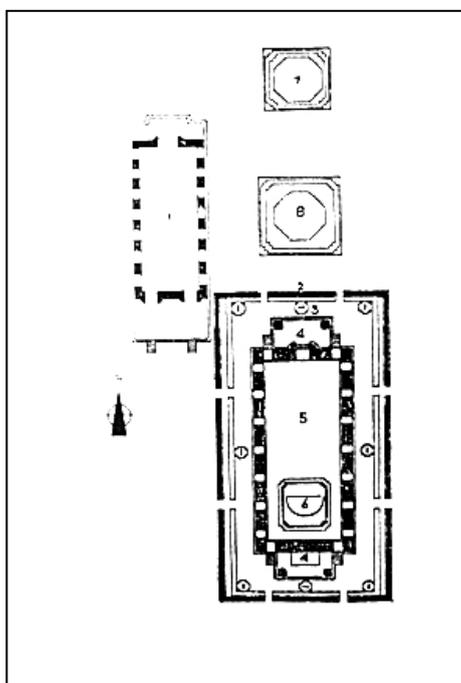
^{๑๒} “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม),” ใน ประชุมพงศาวดาร, เล่ม ๓๙ (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๑๒), ๑๑๒. ระบุว่า สมเด็จพระเพทราชาโปรดฯ ให้สร้างวัดนี้ขึ้นในบริเวณย่านป่าตองอันเป็นนิวาสสถานเดิม เมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๒.

^{๑๓} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สาส์นสมเด็จพระ, ๑๘ : ๑๔๕.

แผนผังที่ ๒ แผนผังวัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา

ที่มา : สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะอยุธยา: งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๔๔), ๔๖.

แผนผังที่ ๓ แผนผังวัดบรมพุทธาราม พระนครศรีอยุธยา

ที่มา : สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะอยุธยา: งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๔๔), ๕๑.

นอกจากนี้ยังมีวัดที่อยู่นอกพระราชธานีอยุธยา อาทิ วัดในเมืองเพชรบุรี ได้แก่ วัดใหญ่สุวรรณาราม ในเขตเมืองนนทบุรี ได้แก่ วัดปราสาท ก็ล้วนเป็นวัดที่มีอุโบสถเป็นประธานทั้งสิ้น และยังคงสืบต่อมายังสมัยต้นรัตนโกสินทร์ อาทิ วัดที่รัชกาลที่ ๑ โปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์ใหม่ทั้งอารามอย่างวัดสุวรรณาราม^{๑๔} และ วัดราชสิทธิาราม เป็นต้น ความสำคัญของอุโบสถที่มากขึ้นนั้น ส่งผลให้รูปแบบการตกแต่งอุโบสถมีความสำคัญมากขึ้นด้วยเช่นกัน โดยรูปแบบการตกแต่งนั้นเป็นแบบแผนที่สืบต่อกันมา จนกลายเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เรียกของอุโบสถลักษณะนี้ว่า **อุโบสถแบบพระเพณีนิยม**^{๑๕}

อุโบสถแบบพระเพณีนิยม เป็นอาคารหลังคาคลุม มีลักษณะที่สำคัญ คือ เครื่องบนนิยมทำหลังคาซ้อนชั้น ประกอบด้วยเครื่องลำยอง ช่อฟ้า ใบระกา และหางหงส์ เป็นต้น นอกจากนี้องค์ประกอบอื่นๆ อาทิ หน้าบัน คันทวย และบัวหัวเสา ก็เป็นอีกลักษณะที่แสดงความเป็นอาคารแบบพระเพณีนิยม

เครื่องบน

การทำหลังคาซ้อนชั้น สัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องปราสาท ซึ่ง “ปราสาท” หมายถึง เรือนชั้น หรือเรือนฐานันดรสูง^{๑๖} มักใช้เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงที่ประทับของเทพเจ้า ปราสาท หรือ เรือนซ้อนชั้นถูกนำมาใช้ในงานศาสนสถาปัตยกรรมมาแล้วตั้งแต่ในอดีต อาทิ รูปแบบของศิขร และวิมาน ในศิลปะอินเดีย จันทีในศิลปะชวา ปราสาทในศิลปะขอม และเจดีย์ทรงปราสาทยอดในศิลปะไทย แนวคิดเรื่องปราสาทยังปรากฏทั้งในงานจิตรกรรม และประติมากรรม อาทิ ชุ่มพระพุทธรูป ชุ่มประตู่ และชุ่มหน้าต่าง เป็นต้น

^{๑๔} ปีที่สร้าง และบูรณะในสมัยรัชกาลที่ ๑ อ้างจาก สันติ เล็กสุขุม, ข้อมูลกับมุมมอง : ศิลปะรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๔๘), ๑๓๘; สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๑๘ : ๒๐.

^{๑๕} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, งานช่างสมัยพระนั่งเกล้าฯ (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๑), ๙; สุรศักดิ์ รอดเพราะบุญ, “การออกแบบพระอุโบสถ และพระวิหารสมัยอยุธยาตอนปลาย ในเมืองเพชรบุรี” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๘), ๑๑๗, ให้ความหมายว่า “สถาปัตยกรรมจำพวกพระอุโบสถ และวิหารแบบพระเพณี คือ อาคารแบบดั้งเดิมที่มีการสร้างสืบต่อกันมาอย่างน้อยตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา มาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งประกอบด้วยเครื่องลำยอง หน้าบันเป็นเครื่องไม้แกะสลัก มีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ แบบพระเพณี แบบอาคารดังกล่าวนี้หมายถึง การออกแบบอาคารที่ทำตามคติความเชื่อ ความนิยมทางพุทธศาสนาในเขตพื้นที่ทางวัฒนธรรมภาคกลาง หรือ ความเข้าใจทั่วไปคือ แบบสถาปัตยกรรมศิลปะอยุธยาที่ทำอยู่ในช่วงระหว่างตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔”.

^{๑๖} สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะอยุธยา: งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน, ๕๗.

ชั้นซ้อนที่หลังคาอุโบสถนั้น เกิดจากแนวคิดที่ผ่านการปรับเปลี่ยน และประยุกต์จากแนวคิดดั้งเดิมเรื่อง “ปราสาท” โดยยังคงความเป็นเรือนชั้นซ้อนอยู่ แต่ได้ลดทอนโดยตัดฝาของเรือนชั้นบนออก^{๑๗} ให้เหลือเพียงหลังคาที่ร่นลงมาครอบทับหลังคาชั้นล่าง ซึ่งมีผลทำให้หลังคาแต่ละชั้นร่นลง จึงซ้อนลดหลั่นกันในทรงกรวยแหลมสามเหลี่ยมหน้าจั่ว เป็นพื้นฐานให้หลังคาอาคารในพุทธศาสนาจนถึงปัจจุบัน

เครื่องลำยอง ที่เป็นส่วนประกอบหน้าจั่วหลังคา มักทำจากไม้แกะสลัก เพื่อใช้ปิดหัวท้ายเครื่องมุงหลังคา^{๑๘} เครื่องลำยองประกอบไปด้วย ซ่อฟ้าซึ่งเป็นองค์ประกอบส่วนยอดของหลังคาอุโบสถ จะอยู่ตรงกลางเหนือหน้าจั่ว ทำจากไม้ลงรักปิดทอง มีนาคลำยอง และใบระกาทอดยาวต่อลงมาจากริมซ่อฟ้า ขนานไปกับจั่วหลังคา ที่ปลายล่างสุดของนาคลำยองจะเป็นหางหงส์ ลักษณะของเครื่องลำยองแม้จะใช้เพื่อประกอบโครงสร้างหลังคาของอาคาร แต่ด้วยการตกแต่งอย่างวิจิตรนั้นก็ทำให้เครื่องลำยองกลายเป็นเครื่องประดับตกแต่งอาคารด้วยเช่นกัน เครื่องลำยองพระอุโบสถแบบประเพณีนิยม เช่น เครื่องลำยองพระอุโบสถ วัดสุวรรณาราม (ภาพที่ ๒)

ภาพที่ ๒ เครื่องลำยองพระอุโบสถ วัดสุวรรณาราม กรุงเทพมหานคร
(ภาพจากสุพจน์ ลีศิริอานนท์)

^{๑๗} สันติ เล็กสุขุม, “หลังคาซ้อนชั้นของโบสถ์วิหาร,” ใน *ลีลาไทย* (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๖), ๑๗.

^{๑๘} ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม*, อักษร ข-จ (กรุงเทพฯ : เพื่อนพิมพ์จำกัด, ๒๕๓๐), ๘๙, ให้ความหมายเครื่องลำยองว่า “เครื่องลำยอง หมายถึง ตัวไม้แกะสลักปิดหัวท้ายเครื่องมุงหลังคาของอาคารสถาปัตยกรรมไทย ประเภทอาคารทางพระพุทธศาสนา หรือประเภทอาคารที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ที่เป็นราชฐาน และราชสดมฐาคาร ใช้สำหรับกันลมตีหลังคาเปิด...”

หน้าบัน นิยมทำจากเครื่องไม้แกะสลัก มักสลักเป็นนารายณ์ทรงครุฑ ตรงกลาง ล้อมรอบด้วยลายกระหนก หรือกระหนกเปลว อาทิ หน้าบันพระอุโบสถ วัดสุวรรณาราม^{๑๔} (ดูภาพที่ ๒) อย่างไรก็ตามยังมีการทำลายประดับอื่นๆ อีก อาทิ งานปูนปั้นลายช่องทางโตประดับหน้าบันอุโบสถ วัดใหญ่สุวรรณาราม (ภาพที่ ๓) และวัดไผ่ล้อม (ภาพที่ ๔) เมืองเพชรบุรี เป็นต้น จากลวดลายดังกล่าวมาข้างต้น และการทำลายกระหนกแบบไทย จะพบประดับในวัดที่สร้างขึ้นสมัยอยุธยาตอนปลาย ถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งจัดว่าเป็นลักษณะของหน้าบันแบบประเพณีนิยม ก่อนปรับเปลี่ยนไปเป็นแบบพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ ๓

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ หน้าบันอุโบสถกลับมีลักษณะแบบประเพณีอีกครั้ง โดยหน้าบันอุโบสถแบบประเพณีในสมัยรัชกาลที่ ๔ จะเป็นลายพระมหากษัตริย์มงกุฎในรูปแบบต่างๆ กัน อาทิ หน้าบันพระอุโบสถ วัดราชประดิษฐสถิตยมหาสีมาราม (ภาพที่ ๕) หน้าบันพระอุโบสถ วัดปฐมวณาราม และหน้าบันพระอุโบสถ วัดมกุฏกษัตริยาราม เป็นต้น โดยจะยังคงประดับลวดลายกระหนกแบบไทย หรือผสมผสานกับลายอย่างเทศที่แพร่เข้ามาในสมัยนั้น

ภาพที่ ๓ หน้าบันพระอุโบสถ วัดใหญ่สุวรรณาราม จ. เพชรบุรี
(ภาพจากศิริวัฒน์ คงสวัสดิ์)

^{๑๔} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, “ศิลปะรัตนโกสินทร์,” ใน เอกสารคำสอน วิทยวิชา ๓๑๐ ๓๓๔ ศิลปะอยุธยาและรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐), ๕.

ภาพที่ ๔ หน้าบันอุโบสถ วัดไร่ล่อม จ. เพชรบุรี
(ภาพจากเกศินี ศรีวงศัชา)

ภาพที่ ๕ หน้าบันพระอุโบสถ วัดราชประดิษฐสถิตยมหาสีมาราม กรุงเทพมหานคร

แม้ลวดลายประดับหน้าบันจะเปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่ยังคงให้ความสำคัญกับลวดลายที่ใช้ประดับหน้าบันอยู่ โดยลายพระนารายณ์ทรงครุฑ และพระมหาพิชัยมงกุฏ ต่างก็ยังคงแสดงความเป็นฐานันดรศักดิ์ของกษัตริย์อยู่นั่นเอง

คันทวย เป็นส่วนค้ำยันระหว่างเสา และชายคา มีหน้าที่รับน้ำหนักเครื่องมุงหลังคา ส่วนที่ยื่นออกมาจากผนังอาคาร มักทำจากไม้แกะสลัก ปราภฏมาแล้วตั้งในสมัยอยุธยา

ตอนกลาง เช่น คันทวยที่พระอุโบสถ วัดกษัตราธิราช^{๒๐} (ภาพที่ ๖) และคันทวยที่พระอุโบสถ วัดหน้าพระเมรุ พระนครศรีอยุธยา ในงานสกุลช่างเมืองเพชรบุรี เช่น ที่พระอุโบสถ วัดเขานันไดอิฐ (ภาพที่ ๗) โดยจะมีลักษณะค่อนข้างใหญ่ และหนักกว่าเมื่อเทียบกับคันทวยในสมัยรัตนโกสินทร์ เช่น คันทวยพระอุโบสถ วัดสุวรรณาราม (ภาพที่ ๘) จากรูปแบบคันทวยมีขนาดเล็กกล่งนั้น ทำให้สันนิษฐานว่าคงใช้เป็นงานตกแต่งมากกว่าใช้รับน้ำหนักจริงอย่างคันทวยสมัยอยุธยา และดูจะลดความสำคัญลงเรื่อยๆ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ และ ๔ ซึ่งมักนิยมใช้เสาพาไลรับน้ำหนักชายคา เช่นเดียวกับที่เคยปรากฏมาก่อนแล้วในสมัยสุโขทัย

ภาพที่ ๖ คันทวยพระอุโบสถ วัดกษัตราธิราช จ. พระนครศรีอยุธยา
ที่มา : อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, องค์ประกอบสถาปัตยกรรมไทย (กรุงเทพฯ: การพิมพ์สตรีสาร, ๒๕๒๑).

^{๒๐} สมคิด จิระทัศนกุล, รูปแบบพระอุโบสถและพระวิหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๔๗), ๑๕๒.

ภาพที่ ๗ คันทวยอุโบสถ
วัดเขานันไดอิฐ จ. เพชรบุรี
(ภาพจากสุพจน์ ลีศิริอานนท์)

ภาพที่ ๘ คันทวยพระอุโบสถ
วัดสุวรรณาราม กรุงเทพมหานคร
(ภาพจากสุพจน์ ลีศิริอานนท์)

การสลักตกแต่งคันทวย นิยมสลักเป็นนาค หรือเทพพนม ซึ่งลักษณะเช่นนี้ก็ยังคงย้า
ความหมายที่สื่อถึงความเป็นฐานันดรศักดิ์ชั้นสูง เช่นเดียวกับ ชั้นหลังคา และหน้าบัน

บัวหัวเสา เป็นงานประดับเสาอาคาร ซึ่งปรากฏมาแล้วตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน
ซึ่งมีลักษณะที่ต่างกันไปตามพัฒนาการทางศิลปะ โดยบัวหัวเสาสมัยสุโขทัย และอยุธยา
ตอนต้นนั้น มีลักษณะกลีบบัวใกล้เคียงธรรมชาติ เรียกว่า บัวทรงกลม ต่อมาสมัยอยุธยา
ตอนกลาง และตอนปลาย เริ่มมีการปรับเปลี่ยนกลีบบัวให้บาง และเรียวยาวมากขึ้น เกิดเป็น
ลักษณะคล้ายใบหอก และใบดาบ ตามลำดับ ในสมัยรัตนโกสินทร์กลีบบัวยังคงลักษณะแบบใบ
ดาบ แต่มีลักษณะพิเศษเฉพาะที่ปลายกลีบซึ่งจะตวัดเล็กน้อย เรียกบัวหัวเสาแบบนี้ว่า บัวแฉก

การประดับบัวหัวเสามักพบประดับคู่กับคันทวย โดยจะมีการลงรัก ปิดทอง หรืออาจ
ประดับด้วยกระจกสี การประดับคันทวย และบัวหัวเสานั้นมักพบเสมอในอาคารแบบประเพณี
นิยม แต่ต่อมาทั้งคันทวย และบัวหัวเสา ดูจะถูกลดทอนความสำคัญลงมาก เนื่องจากเป็นส่วน
ประดับที่ทำจากไม้ ซึ่งง่ายต่อการชำรุดทรุดโทรม เช่นเดียวกับ ซ่อฟ้า ไบระกา หางหงส์ ตาม
รูปแบบศิลปกรรมแบบพระราชานิยมของรัชกาลที่ ๓

จะสังเกตได้ว่าเครื่องบนที่ประดับอาคารนั้นมีลักษณะแสดงฐานันดรศักดิ์ชั้นสูง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อที่สืบต่อจากอดีต จนกลายเป็นแบบแผนที่นำมาปรับใช้กับการสร้างอาคาร และงานประดับตกแต่งอุโบสถ แต่พบว่ามีกานำลักษณะและรูปแบบเครื่องบนดังกล่าว มาใช้กับอุโบสถที่ไม่ได้สร้างขึ้นโดยพระมหากษัตริย์ และขุนนาง ความนิยมเช่นนี้ อาจเนื่องมาจากแต่ก่อนการสร้างวัดจำกัดอยู่ในกลุ่มชนชั้นสูง และรูปแบบที่เป็นแบบแผนของอุโบสถคือ อุโบสถแบบประเพณีนิยม ดังนั้นเมื่อการสร้างวัดแพร่กระจายเข้าไปในชุมชน^{๒๐} จึงเกิดการจดจำรูปแบบ และนำไปสร้างตามอย่างก็เป็นได้

นอกจากลักษณะเครื่องบนแล้ว การศึกษาแผนผัง และรูปแบบอาคารควบคู่ไปด้วย จะทำให้ทราบถึงรูปแบบที่เพิ่มเติมขึ้น รวมถึงแนวทางในการออกแบบอุโบสถที่ปรับเปลี่ยนไปพร้อมกับกระแสวัฒนธรรมต่างๆ ที่เข้ามา ตามแต่ละสมัย ดังจะศึกษาได้ดังนี้

แผนผัง และรูปแบบอุโบสถ

การศึกษาที่ผ่านมา มีผลงานวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบอาคารอุโบสถที่สำคัญ อาทิ “อุโบสถ สถาปัตยกรรมไทย” ของสมใจ นิ้มเล็ก และ “รูปแบบพระอุโบสถ และพระวิหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” ของสมคิด จิระทัศน์กุล ซึ่งงานวิจัยข้างต้นนี้ได้รวบรวมศึกษาแนวคิด และจำแนกแผนผัง รูปแบบอุโบสถโดยใช้แนวทางการศึกษาทางด้านสถาปัตยกรรมเป็นหลัก ดังสรุปประเภทหลักๆ ควบคู่ไปกับแผนผังอาคารได้ดังนี้ คือ

๑. **อาคารแบบทรงคฤห์** เป็นอาคารที่มีผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า โดยทำหลังคาคลุมเป็นหลังคาจั่วอย่างเรือน ด้านหน้า และหลังไม่ทำปีกนกคลุม อาจทำเป็นแผงจั่วมีหน้าบันเป็นเครื่องไม้ เช่น อุโบสถ วัดสระบัว (ภาพที่ ๙) และอุโบสถ วัดเขานันไดอิฐ (ภาพที่ ๑๐)

จ. เพชรบุรี

^{๒๐} ในสมัยอยุธยาตอนต้นมีคณาจารย์พระมากขึ้นจากแต่ก่อน เนื่องจากศาสนาเจริญขึ้นและเกิดประเพณีการบวชเรียนเพิ่ม จากเดิมซึ่งมีแต่การบวชตลอดชีวิต ทำให้ความต้องการพระอุโบสถมีมากขึ้นซึ่งเป็นการเพิ่มบทบาทของพระอุโบสถตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ดู สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๑๘ : ๑๙๖-๑๙๗, อ้างถึงในสมคิด จิระทัศน์กุล, วัด: พุทธศาสนาสถาปัตยกรรมไทย, ๖๕-๖๗.

ภาพที่ ๙ อุโบสถ วัดสระบัว จ. เพชรบุรี

ภาพที่ ๑๐ อุโบสถ วัดเขานันไดอิฐ จ. เพชรบุรี
(ภาพจากสุพจน์ ลี้ศิริอานนท์)

๒. **อาคารแบบมีปีกนก** จะมีผังอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ภายในอุโบสถมีแนวเสาประธาน เพื่อรับโครงจั่วประธาน ก่อนชั้ปีกนกออกคลุมพื้นที่ที่เหลือรอบด้าน ระดับหลังคาอาจทำเป็นมุขเดียว หรือมุขลดหลายระดับก็ได้ อาทิ พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (ภาพที่ ๑๑)

ภาพที่ ๑๑ พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร

๓. **อาคารแบบมุขเด็จ** เป็นอาคารที่มีผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีหลังคาคลุมอย่างทรงคฤห์ เฉพาะด้านสกัดหน้า และหลัง ชั้ผังออกเป็นโถงสี่เหลี่ยมขนาดเล็กกว่าอาคาร เรียกว่า “มุขเด็จ” โดยทำหลังคาล้อตามรูปทรงหลังคาเรือนประธาน และยกฐานสูง อาทิ พระอุโบสถ วัดหน้าพระเมรุฯ (ภาพที่ ๑๒) และพระอุโบสถ วัดกษัตราธิราช (ภาพที่ ๑๓) พระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ ๑๒ พระอุโบสถ วัดหน้าพระเมรุ จ. พระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ ๑๓ พระอุโบสถ วัดกษัตราธิราช จ. พระนครศรีอยุธยา

๔. อาคารแบบมุขประเจิด เป็นลักษณะอาคารที่ออกแบบมุขลดให้มีลักษณะที่ดูเสมือนลอยออกจากผนังหลังคาปีกนกที่คลุมอาคารทั้งด้านหน้าและหลัง ในบางท้องที่เรียกมุขลักษณะนี้ว่า “มุขชะงอก” หรือ “มุขทะลุชื้อ” เช่น พระอุโบสถ วัดราชบรรมม จ. พระนครศรีอยุธยา

ลักษณะอาคารข้างต้นเป็นแบบแผนที่พบปรากฏชัดเจนในสมัยอยุธยาตอนปลาย และสืบต่อมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ และ รัชกาลที่ ๕ ได้เกิดแผนผังและรูปแบบอาคารอุโบสถเพิ่มเติมขึ้นจากเดิม มีลักษณะ ดังนี้

๑. อาคารแบบมีมุขขวาง เป็นอาคารที่มีผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ทำหลังคาคลุมอย่างทรงคฤห์ เฉพาะด้านสกัดหน้า-หลัง หรือเฉพาะด้านหน้า หรือด้านหลัง ด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียวต่อเป็นอาคารหลังคาคลุมทรงจั่วขวางอาคารประธานไว้ เช่น พระอุโบสถ วัดมหาสมณาราม (ภาพที่ ๑๔) จ. เพชรบุรี เป็นต้น

ภาพที่ ๑๔ พระอุโบสถ วัดมหาสมณาราม จ. เพชรบุรี
(ภาพจากเกดสินี ศรีวงค์ษา)

พบว่าอุโบสถแบบมีมุขขวางนี้ คงเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นครั้งแรก และคงไม่มีการสร้างในรัชกาลต่อมา เนื่องจากในช่วงปลายรัชกาลที่ ๔ กลับพบว่าอาคารประเภทนี้ไม่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นอีก อาจจะเป็นด้วยเหตุผลทางโครงสร้างที่มีปัญหา โดยเฉพาะตรงช่วงรอยต่อระหว่างหลังคาที่เป็นรางน้ำ หรืออาจจะเป็นด้วยเหตุที่ว่า การสร้างมุขขวางเป็นการบดบังความงดงามของอาคารประธาน^{๒๒}

พอเข้าสู่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ไม่ปรากฏว่ามีการสร้างอาคารที่มีมุขขวางขึ้นอีก ประกอบกับเมื่อมีการบูรณปฏิสังขรณ์ ยังได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบอาคารใหม่โดยการเอามุขขวางออกไปก็มี เช่น เมื่อโปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์วัดราชาธิวาส^{๒๓} ก็ได้รื้อมุขขวางออก เพราะมุขขวางนั้นเป็นสาเหตุให้พระอุโบสถได้รับความเสียหาย ดังมีพระราชดำรัส วันที่ ๒๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๒ ว่า “พระอุโบสถนั้น จะต้องรื้อหลังขวางทั้งข้างนำข้างหลังออก เพราะเปนเหตุที่จะทำลายโบสถ์ทำให้ชำรุดอยู่เสมอ...”^{๒๔}

๒. อาคารแบบจัตุรมุข คือ ลักษณะอาคารที่ออกแบบแผนผัง และรูปทรงเรือนอย่างกากบาท ทำให้อาคารมีมุข หรือหน้าจั่วหันออกทั้ง ๔ ทิศ ๔ ด้าน ได้แก่ พระอุโบสถ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามราชวรวิหาร (ภาพที่ ๑๕)

^{๒๒} สมคิด จิระทัศนกุล, รูปแบบพระอุโบสถ และพระวิหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๑๓๒.

^{๒๓} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๔), ๒ : ๒๐๑.

^{๒๔} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน และพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีไปมากับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๐), ๑๙๓.

ภาพที่ ๑๕ พระอุโบสถ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร

อุโบสถแบบประเพณีที่สร้างขึ้นก่อนสมัยรัชกาลที่ ๓ นั้น มักจะใช้รูปแบบอุโบสถแบบต่างๆ ข้างต้น ควบคู่กับการประดับตกแต่งหลังคาด้วยช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ อันเป็นรูปแบบที่เป็นแบบแผน ก่อนจะเกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง และรูปแบบอุโบสถครั้งสำคัญในสมัยรัชกาลที่ ๓ อันถือเป็นครั้งแรกที่แบบแผนการสร้างอาคารอุโบสถมีความแตกต่างออกไปจากอุโบสถแบบประเพณีนิยม

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบอุโบสถครั้งสำคัญในสมัยรัชกาลที่ ๓

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ กล่าวได้ว่าเป็นสมัยที่มีการสถาปนาและบูรณปฏิสังขรณ์วัดหลวงและวัดราษฎร์^{๒๕} เป็นจำนวนมาก อีกทั้งยังมีรูปแบบ และกระบวนการก่อสร้างอุโบสถที่ต่างจากรัชกาลก่อนๆ งานศิลปกรรมในรัชกาลนี้มักปรากฏอิทธิพลศิลปะจีน ที่เรียกว่า แบบพระราชนิยม และอาจจัดรูปแบบอุโบสถในสมัยรัชกาลนี้ได้ ๓ กลุ่ม^{๒๖} ดังนี้

๑. อุโบสถแบบประเพณีนิยม
๒. อุโบสถแบบผสมระหว่างแบบประเพณีกับแบบพระราชนิยม
๓. อุโบสถแบบพระราชนิยม

^{๒๕} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ (ธนบุรี: องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๐๔), ๒ : ๑๗๓.

^{๒๖} ดู ศักดิ์ชัย สายสิงห์, งานช่างสมัยพระนั่งเกล้าฯ, ๗๗-๙๙.

ด้วยอุโบสถแบบประเพณีนิยมมีลักษณะดังที่กล่าวไปแล้ว ดังนั้นจึงจะขอกล่าวถึงอุโบสถแบบพระราชานิยมอันเป็นลักษณะเด่นของงานช่างในสมัยรัชกาลที่ ๓ อันมีอิทธิพลแก่รูปแบบการสร้างอุโบสถในสมัยต่อมา

อุโบสถแบบพระราชานิยม หรือ แบบ “นอกอย่าง”^{๒๗}

รูปแบบอุโบสถที่รัชกาลที่ ๓ ทรงพระราชดำริรูปแบบขึ้นเป็นการส่วนพระองค์ ด้วยเหตุที่ทรงนิยมศิลปกรรมแบบจีน จึงทรงเปลี่ยนแปลงวัสดุ และวิธีการก่อสร้างตามอย่างจีน^{๒๘} เนื่องด้วยเหตุผลในการก่อสร้าง รวมทั้งความคงทนของวัสดุ เช่น การปรับเปลี่ยนโครงสร้างอาคารปรับเปลี่ยนวัสดุที่ใช้สร้างหลังคา และหน้าบัน ซึ่งการปรับเปลี่ยนดังกล่าว เป็นส่วนสำคัญที่แสดงให้เห็นอุโบสถแบบพระราชานิยมในรัชกาลที่ ๓ ได้อย่างชัดเจน

อุโบสถแบบพระราชานิยมนี้ แตกต่างจากอุโบสถแบบประเพณี คือ การปรับเปลี่ยนโครงสร้างหลังคา โดยเฉพาะการลดทอนรายละเอียด ไม่ประดับช่อฟ้า ใบระกา และหางหงส์ อันเป็นลักษณะสำคัญของอุโบสถแบบประเพณีนิยม หน้าบันอุโบสถก่ออิฐถือปูน นิยมประดับตกแต่งด้วยกระเบื้องเคลือบ นอกจากนี้คันทวย และบัวหัวเสาก็หายไป เนื่องจากมีการใช้เสาพาไลมารับน้ำหนักโครงสร้างแทน และด้วยการที่เป็นเสาแท่งสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่จึงไม่ประดับบัวหัวเสาตามแบบประเพณี อุโบสถแบบพระราชานิยม เช่น

พระอุโบสถ วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร (ภาพที่ ๑๖) เป็นพระอุโบสถแบบจีนหลังคาทรงจั่วที่ไม่มีการประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ หน้าบันก่ออิฐถือปูนประดับกระเบื้องสีเป็นลายมณฑล และทิวทัศน์แบบจีน เช่น ลายดอกไม้มังกร หงส์ สิงโต กิเลน ภูเขา ต้นไม้ เป็นต้น นอกจากนี้ใช้เสาสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่รองรับชายคา ไม่ประดับบัวหัวเสา การประดับตกแต่งด้วยกระเบื้องที่พระอุโบสถหลังนี้ สันนิษฐานว่าเป็นวัดแรกๆ ที่เป็นแบบพระราชานิยมของรัชกาลที่ ๓^{๒๙}

^{๒๗} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ, ๑๘ : ๒.

^{๒๘} ดู สมใจ นิมเล็ก, เครื่องบน และงานประดับของสถาปัตยกรรมไทย (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๙), ๘๓.

^{๒๙} เชื่อว่าเป็นวัดที่รื้อสถาปนาใหม่หมดโดยเมื่อครั้ง รัชกาลที่ ๓ ยังคงดำรงตำแหน่งเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (ในรัชกาลที่ ๒) ดู เจ้าพระยาวิชิตรวงศ์วุฒิไกร, ตำนานพระอาราม แล ทำเนียบสมณศักดิ์ (กรุงเทพฯ : สำนักราชเลขาธิการ, ๒๕๔๒), ๓๗ อ้างถึงใน สันติ เล็กสุขุม, ข้อมูลกับมุมมอง: ศิลปะรัตนโกสินทร์, ๑๕๔.

ภาพที่ ๑๖ พระอุโบสถ วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร

ลักษณะการใช้เสาแท่งเหลี่ยมขนาดใหญ่ และการประดับกระเบื้องสีลายอย่างจีนนั้น ยังปรากฏในวัดที่รัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯให้สร้างขึ้นอีก อาทิ พระอุโบสถ วัดเทพธิดาราม และ พระอุโบสถ วัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม แม้ศิลปกรรมแบบพระราชนิยมจะเป็นลักษณะสำคัญของงานศิลปกรรมในรัชกาลที่ ๓ แต่ก็ยังพบว่ามิ่งงานศิลปกรรมที่มีความเป็นแบบประเพณีนิยมอยู่มากเช่นกัน อาทิ วัดราชนัสดารามวรวิหาร (ภาพที่ ๑๗) เป็นต้น โดยศิลปกรรมแบบพระราชนิยมได้สะท้อนศิลปะจีน ซึ่งเชื่อว่าจะได้รับมาจากการค้าขายกับจีนในช่วงเวลานั้น สะท้อนลักษณะของศิลปกรรมจีนที่เรียบง่าย แต่มั่นคงแข็งแรง เปลี่ยนจากอาคารที่ประดับเครื่องไม้ มาเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนทั้งหลัง อิทธิพลศิลปกรรมจีนที่ปรากฏในงานศิลปกรรมในสมัยรัชกาลที่ ๓ นี้ มีสาเหตุจากการติดต่อค้าขายกับจีน ที่เจริญรุ่งเรือง มีการส่งเรือสำเภาไปค้าขาย และนำศิลปกรรมจีนเข้าประดับตกแต่งวัดจำนวนมาก เกิดเป็นความนิยมในศิลปะจีนที่แพร่หลายในหมู่ช่าง ประกอบกับการสนับสนุนจากพระมหากษัตริย์ เจ้านาย และกลุ่มขุนนาง โดยมีอุโบสถแบบพระราชนิยมที่บูรณะ หรือสร้างขึ้นโดยเจ้านาย และขุนนาง เช่นที่ วัดพิชยญาติการามฯ วัดอินทารามฯ และวัดอัปสรสวรรค์

ภาพที่ ๑๗ พระอุโบสถ วัดราชนั้ดดารามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ ๑๘ พระอุโบสถ วัดราชประดิษฐ์สถิตยั้มหาสิมาราม กรุงเทพมหานคร
(ภาพจากอั้ญชลี สิ้นรุ้สอน)

ภาพที่ ๑๙ พระอุโบสถ วัดบรมนิวาส กรุงเทพมหานคร

งานศิลปกรรมแบบพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้แสดงให้เห็นแนวทางการปรับเปลี่ยนทั้งการประดับตกแต่ง และโครงสร้างอาคารของอุโบสถ ที่ต่างออกไปจากแบบประเพณีนิยม ซึ่งแม้จะเป็นการเปลี่ยนแปลงแค่ช่วงสั้นๆ ในรัชกาลที่ ๓ ก่อนที่รัชกาลที่ ๔ จะกลับไปใช้แบบอย่างสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาและ อุโบสถแบบประเพณีนิยมอีกครั้ง อาทิ พระอุโบสถ วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม (ภาพที่ ๑๘) อย่างไรก็ตามยังคงปรากฏมีลักษณะที่สืบต่อมาจากอุโบสถแบบพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ ๓ อยู่ เช่น การใช้เสาพาไลทรงสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่รับน้ำหนักชายคาแทนคันทวย ดังปรากฏที่ พระอุโบสถ วัดบรมนิวาส (ภาพที่ ๑๙) เป็นต้น

ดังนั้นแม้พระอุโบสถของวัดที่รัชกาลที่ ๔ ทรงโปรดเกล้าฯสถาปนาขึ้น จะประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ตามแบบอุโบสถแบบประเพณีก็ตาม แต่การรับเอาโครงสร้างอุโบสถแบบพระราชนิยมของรัชกาลที่ ๓ มาใช้กับพระอุโบสถที่ประดับแบบประเพณีนิยม ประกอบกับการผสมผสานลวดลายอย่างเทศที่เข้ามาพร้อมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตก ก็ทำให้งานศิลปกรรมในสมัยรัชกาลที่ ๔ มีลักษณะเฉพาะตัวที่ทั้งแสดงการสืบต่อ และรับเอาของใหม่เข้ามาผสมกัน อันเป็นลักษณะที่จะส่งอิทธิพลให้กับรูปแบบอุโบสถในสมัยต่อมา

บทที่ ๓

อุโบสถ : การสร้างเป็นอาคารหลายชั้น

อุโบสถที่สร้างขึ้นในพุทธศาสนา มีแนวทางที่สืบทอดกันมาอย่างชัดเจน ด้วยเป็นอาคารในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีการประดับตกแต่งตามลักษณะอาคารแบบประเพณีนิยม แม้อุโบสถในลักษณะดังกล่าวจะยังมีให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน แต่พบว่ามียุโบสถอีกกลุ่มหนึ่งทั้งที่เกิดจากการบูรณะ และสร้างขึ้นใหม่ อันมีลักษณะเป็นอาคารหลายชั้น จากการเก็บข้อมูลพบว่าอุโบสถลักษณะเช่นนี้แพร่หลายอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทย จึงน่าสนใจต่อการศึกษาเพื่อทราบถึงแนวคิด และแนวทางที่ส่งผลต่อรูปแบบอุโบสถที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้อุโบสถหลายชั้นที่นำมาศึกษาหมายรวมถึงอุโบสถที่มีการทำชั้นเพิ่มขึ้นมากกว่าหนึ่งชั้นทั้งชั้นลอย หรือชั้นใต้ดิน เป็นต้น

หนึ่ง อุโบสถที่ได้รับการออกแบบโดยสถาปนิกชั้นครูอย่างหลวงวิศาลศิลปกรรม ก็ปรากฏรูปแบบอุโบสถที่เป็นอาคารหลายชั้น เช่น พระอุโบสถ วัดไตรมิตรวิทยารามวรวิหาร และอุโบสถ วัดสุนทรธรรมทาน รวมทั้งการออกแบบอุโบสถให้กับวัดญวน หรือวัดนิกายจีนอื่นๆ อีก อาทิ อุโบสถ วัดสมณานัมบริหาร และ วัดอนัมนิกายราม เป็นต้น

สถาปนิกแห่งชาติที่มีผลงานการออกแบบอุโบสถเป็นอาคารหลายชั้น ตัวอย่างเช่น

ม.ร.ว. มิตราภรณ์ เกษมศรี ผู้ออกแบบ พระมหาธาตุเจดีย์ภักดีประกาศ^๑ วัดทางสาย

อ. บางสะพาน จ. ประจวบคีรีขันธ์

ประเวศ ลิมปริงชี ผู้ออกแบบ พระอุโบสถ วัดโสธรวรารามวรวิหาร จ. ฉะเชิงเทรา และ พระอุโบสถ วัดพุทธปทีป กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ

ภิญโญ สุวรรณคีรี ผู้ออกแบบ อุโบสถ วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม อ. ดำเนินสะดวก จ. ราชบุรี พระอุโบสถวัดแก้วไกรวาราม จ. กระบี่ และอุโบสถกลางน้ำ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย อ. วังน้อย จ. พระนครศรีอยุธยา

ฤทัย ใจจงรัก ผู้ออกแบบ อุโบสถ วัดญาณเวศกวัน จ. นครปฐม

การเก็บข้อมูลสำรวจทั้งในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล พบวัดที่สร้างอุโบสถเป็นอาคารหลายชั้นจำนวนมากที่สร้างเสร็จแล้ว เช่น พระอุโบสถ วัดหัวลำโพง พระอุโบสถ วัดส้ม

^๑ ภายในพระมหาธาตุเจดีย์ภักดีประกาศ ประกอบไปด้วยอาคารทั้งหมด ๔ ชั้น ในส่วนของชั้นที่สามใช้เป็นอุโบสถ.

พันธวงศาราม อุโบสถ วัดสุทธาวาส อุโบสถ วัดวิมุตยาราม และอุโบสถ วัดอัมพวาราราม ส่วนที่อยู่ในระหว่างการก่อสร้าง เช่น อุโบสถ วัดโพธิ์เรียง และอุโบสถ วัดละหาร เป็นต้น

เนื่องจากอุโบสถหลายชั้นที่ทำการสำรวจมีจำนวนมาก และมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกัน ดังนั้นผู้วิจัยจึงเลือกอุโบสถเฉพาะบางแห่งมาทำการศึกษา โดยคัดเลือกอุโบสถที่มีข้อมูลซึ่งส่งผลกระทบต่อการศึกษาวิจัย คือ อุโบสถที่ได้รับการออกแบบโดยสถาปนิกแห่งชาติ อันมีรูปแบบ และลักษณะที่โดดเด่น รวมทั้งอุโบสถที่สามารถทำการสำรวจเก็บข้อมูลการสัมภาษณ์ ซึ่งมีประโยชน์ต่อการศึกษา ซึ่งสามารถจำแนกการซ้อนชั้นอุโบสถ ได้เป็น ๔ แบบ ดังนี้

๑. อุโบสถแบบอาคารชั้นเดียวที่มีห้องใต้ดิน
๒. อุโบสถแบบอาคารชั้นซ้อน
๓. อุโบสถแบบอาคารที่ยกพื้นสูงชั้นล่างเป็นห้องโถง
๔. อุโบสถแบบอาคารหลายชั้นที่อยู่ในผังร่วมกับเจดีย์และวิหาร

๑. อุโบสถแบบอาคารชั้นเดียวที่มีห้องใต้ดิน

อุโบสถแบบชั้นเดียวที่มีห้องใต้ดิน เป็นอุโบสถที่เมื่อมองจากภายนอกจะมีลักษณะเป็นอุโบสถชั้นเดียว ตามผังอุโบสถแบบประเพณีนิยมที่พบโดยทั่วไป แต่จะมีการสร้างห้องใต้ดินเพิ่มเข้ามา โดยห้องใต้ดินที่อยู่ในระดับฐานอุโบสถ โดยทำฐานอุโบสถให้เป็นฐานไฟที่สูง อย่างเช่นที่ พระอุโบสถ วัดไตรมิตรวิทยารามวรวิหาร

พระอุโบสถ วัดไตรมิตรวิทยารามวรวิหาร เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร ประวัติ

ประวัติการสร้างไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด แต่อนุมานได้ว่าน่าจะสร้างในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ประมาณพุทธศักราช ๒๓๗๕ เดิมชื่อว่า “วัดสามจีน”^๒ ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๔๘๒ ได้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็น “วัดไตรมิตรวิทยาราม” และได้รับพระบรมราชูปถัมภ์พระราชทานพระบรมราชานุญาตยกฐานะวัดขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรวิหาร เมื่อวันที่ ๒๒ กันยายน ๒๔๙๙ ต่อมาได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาใหม่ เมื่อวันที่ ๑๓ สิงหาคม ๒๔๙๐ กำหนดเขตกว้าง ๔๐ เมตร ยาว ๘๐ เมตร

^๒ กรมการศาสนา, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๕), ๑ :

พระอุโบสถหลังใหม่สร้างราวปีพุทธศักราช ๒๔๙๐ สร้างเสร็จเมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๒ และได้ประกอบพิธีผูกพัทธสีมาเมื่อวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๓^๓

รูปแบบสถาปัตยกรรม

พระอุโบสถตั้งบนฐานไพทียกพื้นสูง อยู่ในผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าเชื่อมุมร่วมกับศาลาราย และกลุ่มอาคารบนฐานไพที รวม ๕ หลัง โดยพระอุโบสถเป็นอาคารประธานอยู่ตรงกลางฝั่ง และมีศาลาขนาดเล็กที่มุมฐานไพทีทั้ง ๔ มุม

ลักษณะพระอุโบสถเป็นอาคารจัตุรมุข ขนาด ๔ ห้องเสา มีขนาดความกว้าง ๑๐.๒๐ เมตร ยาว ๒๙ เมตร มีมุขด้านหน้ายาวกว่าด้านหลัง โครงสร้างอาคาร หลังคาและการประดับตกแต่งพระอุโบสถทำจากคอนกรีตทั้งหมด ทำให้รูปทรงของช่อฟ้า ใบระกา และหางหงส์นั้น ถูกลดทอนให้สั้นลง ส่วนหน้าบันก็เป็นแบบเครื่องคอนกรีตประดับลวดลายแบบปั้นหล่อถอดพิมพ์ หน้าบันประธานเดิมออกแบบเป็นลายกนกทางโต แต่ได้เปลี่ยนเป็นชุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปยืนปางอุ้มบาตร ประทับยืนในชุ้มเรือนแก้ว คล้ายคลึงกับการประดิษฐานพระพุทธรูปประทับยืนที่หน้าบันพระอุโบสถ วัดราชาธิวาส ส่วนหน้าบันมุขทั้ง ๔ ด้าน เป็นชุ้มวิมาน ๕ ยอด ประดิษฐานเทพ ๓ องค์ ประกอบด้วยพระศิวะ พระนารายณ์ และพระพรหม อันเป็นการนำชื่อวัดมาใช้ ออกแบบ (ภาพที่ ๒๐)

รายละเอียดการตกแต่งเครื่องลายอง หน้าบัน บัวหัวเสาประดับเสาอิงที่ทำเป็นเส้นลวดคาดสลับท้องไม้ไผ่ นั้น ได้แสดงให้เห็นความเรียบง่ายในการออกแบบ ซึ่งน่าจะได้รับแรงบันดาลใจจากแบบเมรุวัดไตรมิตรวิทยาราม ที่พระพรหมพิจิตรเป็นผู้ออกแบบเมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๙๐^๔ อีกทั้งลวดลายประดับชุ้มมุข ชุ้มประตู และหน้าต่างก็มีลักษณะเป็นลายรูปทรงเหลี่ยมแบบเรขาคณิต ซึ่งรูปแบบดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นการสร้างอาคารตามแนวทางของพระพรหมพิจิตร ซึ่งออกแบบโดยเน้นคุณสมบัติของคอนกรีตที่นำมาใช้ในการก่อสร้าง ดังที่ปรากฏในการออกแบบอาคารหลายแห่ง เช่น หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และศาลาการเปรียญวัดอินทริวิหาร เป็นต้น อีกทั้งการก่อสร้างด้วยคอนกรีตที่มีความคงทนสูงจึงไม่มีการใช้คันทวยค้ำยันชายคาอย่างในอดีต

^๓ เรื่องเดียวกัน, ๑๗๑-๑๗๒.

^๔ เรื่องเดียวกัน, ๑๗๒.

^๕ เฉลิมพล โตสารเดชา, “การศึกษาผลงานการออกแบบสถาปัตยกรรมของหลวงวิศาลศิลปกรรม (เชื้อ บัณฑิตจินดา)” (วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๙), ๑๕๙.

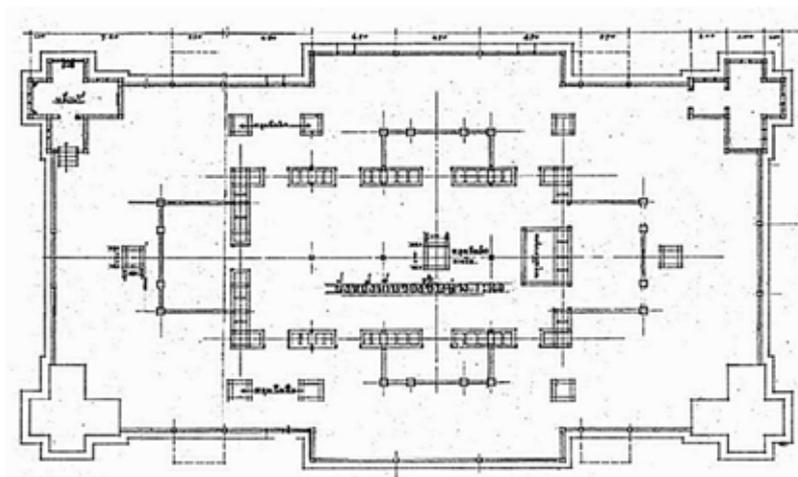
พระอุโบสถมีทางเข้าออก ๓ ทาง คือ ด้านหน้า และด้านข้างตรงส่วนมุข ด้านท้ายของอุโบสถทั้งสองข้างมีบันไดลงไปสู่ชั้นใต้ดินซึ่งออกแบบให้เป็นห้องเก็บของ (ภาพที่ ๒๑) ปัจจุบันได้มีการปรับปรุงขยายห้องใต้ดินให้กว้างออกจากแนวเสาเดิม โดยเจาะผนังด้านข้างของฐานห้องใต้ดินเดิมออก เพื่อใช้สำหรับบรรจุเก้าอี้กระดูก^๒ (ลายเส้นที่ ๑)

ภาพที่ ๒๐ พระอุโบสถ วัดไตรมิตรวิทยาราม
กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ ๒๑ บันไดทางลงไปห้องเก็บของ ชั้นใต้ดิน
พระอุโบสถ วัดไตรมิตรวิทยาราม

ลายเส้นที่ ๑ ผังพื้นชั้นใต้ดิน พระอุโบสถ วัดไตรมิตรวิทยาราม
ที่มา : หลวงวิศาลศิลปกรรม, "แบบพระอุโบสถวัดไตรมิตร," ๒๔๙๐. (เส้นหมึกดำบนกระดาษไข)

^๒ สัมภาษณ์นายบุญยัง กองแก้ว, เจ้าหน้าที่วัดไตรมิตรวิทยาราม, ๕ ตุลาคม ๒๕๕๒.

หน้าที่การใช้งาน แบ่งเป็น ๒ ชั้น ดังนี้

ชั้นบน เป็นอุโบสถสำหรับสงฆ์ทำสังฆกรรม และใช้ประกอบพิธีทางศาสนา

ชั้นใต้ดิน เป็นห้องเก็บของ และทำเป็นช่องบรรจุถ้ำกระดูก

อุโบสถแบบอาคารชั้นเดียวที่มีห้องใต้ดินในระดับฐานอย่างที พระอุโบสถ วัดไตรมิตรวิทยาราม ยังพบอีกที อุโบสถ วัดดอนนมนิกายาราม หรือวัดกว้างเพื่อกตืออ (๒๕๐๔) และอุโบสถ วัดสุนทรธรรมทาน (๒๕๑๐) ซึ่งออกแบบโดยหลวงวิศาลศิลปกรรม นอกจากนี้มีอุโบสถที่สร้างห้องใต้ดิน แต่อยู่ลึกลงไปกว่าระดับฐาน เช่นที่ อุโบสถ วัดบางนมโค อ. เสนา พระนครศรีอยุธยา

อุโบสถ วัดบางนมโค อ.เสนา จ.พระนครศรีอยุธยา

ประวัติ

วัดบางนมโคสร้างขึ้นเป็นวัดนับตั้งแต่ประมาณพุทธศักราช ๒๓๗๖ ชาวบ้านเรียกว่า “วัดหลวงพ่อบาน” เนื่องจากได้รับการพัฒนาอย่างมากในสมัยพระครูวิหารกิจจานุการ (หลวงพ่อบาน) และได้รับการยกย่องให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๔ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๗ มีเขตวิสุงคามสีมากว้าง ๒๐ เมตร ยาว ๔๐ เมตร^๗

ในขณะที่หลวงพ่อบานดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสวัด (๒๔๕๐-๒๔๘๑) ได้จัดให้มีการสร้างอุโบสถหลังใหม่ขึ้นในปีพุทธศักราช ๒๔๖๗^๘ แทนอุโบสถหลังเก่าที่ชำรุดทรุดโทรมอย่างมาก

แนวคิดในการออกแบบอุโบสถ

เนื่องจากอุโบสถหลังเก่าชำรุดทรุดโทรมมาก ทั้งยังมีพื้นที่คับแคบ ดังนั้นเมื่อหลวงพ่อบาน มีแนวคิดที่จะให้จัดสร้างอุโบสถหลังใหม่ขึ้น จึงให้สร้างห้องใต้ดินเพิ่มขึ้นมา โดยใช้พื้นที่ทั้งภายในอุโบสถชั้นบน และห้องใต้ดินเพื่อแสดงภาพจิตรกรรม ประกอบด้วยภาพนรกภูมิ ๘ ชุมสังเวชนียสถาน ๔ ตำบล และสถูปในประเทศไทย ๔ ภาพ^๙ เพื่อสะท้อนให้ประชาชนได้เข้าใจ และรับทราบถึงผลของการกระทำความดี และความชั่ว

^๗ กรมการศาสนา, ประวัติวัดที่วราชอาณาจักร (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๘), ๔ : ๑๘๖.

^๘ เรื่องเดียวกัน, ๑๘๕.

^๙ เรื่องเดียวกัน.

รูปแบบสถาปัตยกรรม

อุโบสถสร้างจากคอนกรีตทั้งหลังในผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านหน้าอุโบสถทำเป็นมุขเด็จ (ภาพที่ ๒๒) อุโบสถมีขนาดความกว้าง ๕ เมตร ยาว ๑๖ เมตร^{๑๑} มีลานประทักษิณรอบอุโบสถเป็นอาคารชั้นเดียวที่มีห้องใต้ดิน เช่นเดียวกับ พระอุโบสถ วัดไตรมิตรวิทยาราม ต่างกันที่ห้องใต้ดิน อุโบสถ วัดบางนมโค จะอยู่ในระดับต่ำกว่าฐานอุโบสถ เป็นการเจาะห้องลงไปในพื้นที่ดิน ทำให้สภาพภายในที่บอบ และอับ มีเพียงช่องแสงขนาดเล็กๆ ให้เห็นที่ฐานอุโบสถ

เครื่องล่ายองประกอบด้วยช่อฟ้า ใบระกา และหางหงส์ หน้าบันด้านหน้าประดับซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปประทับยืน ปางรำพึง ส่วนหน้าบันท้ายอุโบสถเป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างคันทวยมีลักษณะเรียวเล็ก บัวหัวเสาดกแต่งด้วยกลีบบัวใบหอก ลักษณะการทำมุขเด็จ และการตกแต่งมีลักษณะอย่างอุโบสถสมัยอยุธยาตอนปลาย เช่นที่ อุโบสถ วัดปราสาท จ.นนทบุรี (ภาพที่ ๒๓) เป็นต้น ที่พื้นภายในอุโบสถมีการเจาะช่องสี่เหลี่ยมทำเป็นชั้นบันได เพื่อลงไปยังห้องใต้ดิน (ภาพที่ ๒๔)

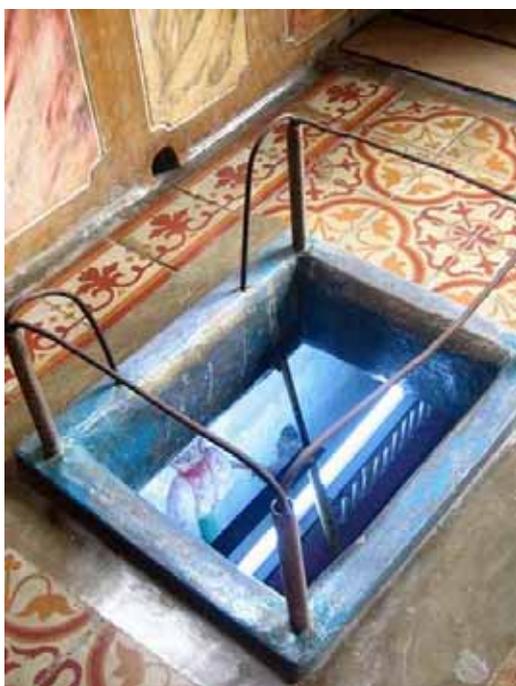

ภาพที่ ๒๒. อุโบสถ วัดบางนมโค อ. เสนา จ. พระนครศรีอยุธยา

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน.

ภาพที่ ๒๓ อุโบสถ วัดปราสาท จ. นนทบุรี
(ภาพจากสุพจน์ ลีศิริอานนท์)

ภาพที่ ๒๔ บันไดทางลงไปยังห้องใต้ดิน
อุโบสถ วัดบางนมโค

ภาพที่ ๒๕ พระประธาน อุโบสถ วัดบางนมโค

ภาพที่ ๒๖ จิตรกรรมนรกภูมิภายในห้องใต้ดิน อุโบสถ วัดบางนมโค

หน้าที่การใช้งาน แบ่งเป็น ๒ ชั้น ดังนี้

ชั้นบน เป็นอุโบสถสำหรับสงฆ์ทำสังฆกรรม และใช้ประกอบพิธีทางศาสนา (ภาพที่ ๒๕)

ชั้นใต้ดิน เป็นห้องโถงประดับจิตรกรรมนรกภูมิ (ภาพที่ ๒๖)

นอกจากนี้อุโบสถที่มีห้องใต้ดินอยู่ต่ำกว่าระดับฐานอย่างอุโบสถวัดบางนมโค ยังพบได้อีกที่พระอุโบสถ วัดพุทธปทีป กรุงเทพมหานคร ประเทศอังกฤษ

พระอุโบสถ วัดพุทธปทีป กรุงเทพมหานคร ประเทศอังกฤษ

ประวัติ

วัดพุทธปทีป เป็นวัดพุทธศาสนาที่รัฐบาลไทยร่วมกับประชาชนชาวไทยในอังกฤษ ร่วมกันสร้างขึ้นตามดำริของพระราชสิทธิมนี หัวหน้าคณะพระธรรมทูตไทยสายประเทศอังกฤษ โดยมีวัตถุประสงค์การสร้างวัดไว้เพื่อวางรากฐานพุทธศาสนาในประเทศอังกฤษ และเพื่อให้คนไทยในประเทศอังกฤษสามารถมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเนื่องในโอกาสต่างๆ ได้ รวมทั้งเพื่อเผยแพร่เกียรติคุณของพระสงฆ์ และประเทศไทย ทั้งนี้เมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ รับโครงการสร้างวัดไทยใน กรุงเทพมหานครไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ และวันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๙ ได้เสด็จพระราชดำเนิน

ไปทรงประกอบพิธีเปิดป้ายชื่อ และพระราชทานนามวัดว่า “วัดพุทธปทีป” ในวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๒ จึงได้เริ่มก่อสร้างพระอุโบสถทรงไทยหลังแรกขึ้นในทวีปยุโรป โดยมีดร.ประเวศ ลิ้มปรีงษ์ เป็นสถาปนิกผู้ออกแบบ^{๑๑}

แนวคิดในการออกแบบอุโบสถ

เนื่องจากวัดมีพื้นที่จำกัด พระอุโบสถจึงมีขนาดเล็ก ดังนั้นเพื่อเพิ่มพื้นที่ใช้ประโยชน์ให้กับอาคาร ประกอบกับสภาพภูมิอากาศที่หนาวเย็น จึงได้ออกแบบพระอุโบสถให้มีห้องใต้ดิน (ลายเส้นที่ ๒) เป็นห้องโถงใหญ่ที่จะสามารถจุคนได้ประมาณ ๑๐๐ คนขึ้นไป เป็นห้องสำหรับปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน และด้วยวัดที่อยู่นอกกรุงลอนดอน จึงทำให้สถาปนิกต้องการสร้างห้องนอนอย่างน้อย ๕ ห้อง เพื่อรองรับผู้ปฏิบัติธรรม^{๑๒}

รูปแบบสถาปัตยกรรม

โครงสร้างอาคารหล่อด้วยซีเมนต์ผสมใยหิน ขนาดความกว้าง ๗ เมตร ยาว ๑๙ เมตร^{๑๓} พระอุโบสถเป็นอาคารจัตุรมุขกึ่งตรีมุข มุขด้านหน้าเป็นมุขเด็จ ประกอบด้วยช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ตามอุโบสถแบบประเพณีนิยม ส่วนคันทวยเรียวเล็ก และบัวหัวเสาแบบบัววง อย่างอุโบสถสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๓ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้ประดิษฐานพระปรมาภิไธยย่อ “ภปร” บนหน้าบันพระอุโบสถ^{๑๔} (ภาพที่ ๒๗)

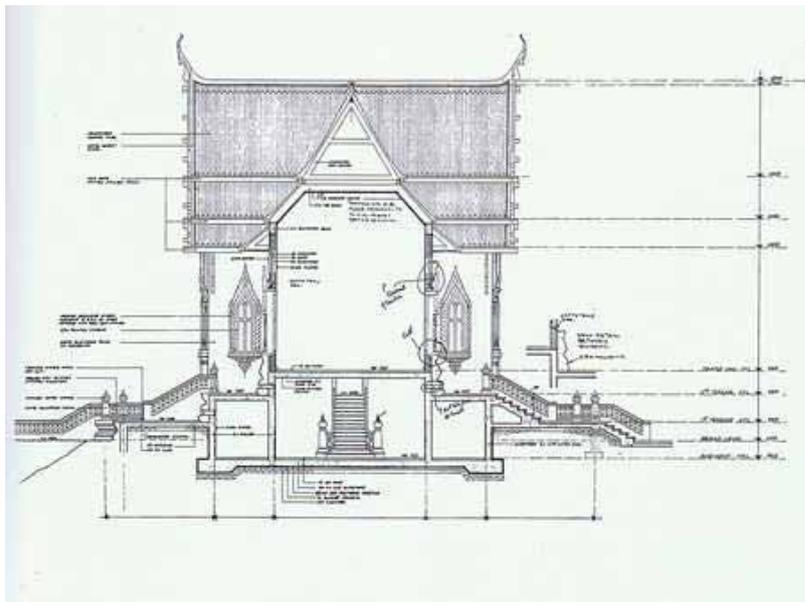
เมื่อพิจารณาพระอุโบสถซึ่งเป็นอาคารในผังจัตุรมุข และมีหน้าต่างยอดแหลม รวมทั้งการแบ่งช่องแสงออกเป็นทรงเหลี่ยมแบบราชาคณิศ ซึ่งพบหน้าต่างเช่นนี้ที่ พระอุโบสถ วัดนิเวศธรรมประวัติ และพระอุโบสถ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ด้วยเป็นอิทธิพลจากศิลปะตะวันตกที่แพร่เข้ามาตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ดังนั้นการก่อสร้างพระอุโบสถหลังนี้ขึ้นในประเทศอังกฤษ จึงแสดงถึงแนวคิดการออกแบบที่ผสมผสานระหว่างอิทธิพลศิลปะแบบไทยประเพณีกับศิลปะตะวันตกได้เป็นอย่างดี

^{๑๑} ประติมา นิมเสมอ, “ประเวศ ลิ้มปรีงษ์ พุทธศิลป์สถาปนิก,” ใน สถาปัตยกรรมไทยเฉลิมพระเกียรติ (กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๙), ๑๗๔.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน.

^{๑๔} คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับสถาปัตยกรรมไทย (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๘), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

ลายเส้นที่ ๒ แสดงบันไดทางลงไปยังห้องใต้ดิน พระอุโบสถ วัดพุทธปทีป กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ
 ที่มา : ประติมา นิมเสมอ, “ประเวศ ลิ้มปรั้งซี่ พุทธศิลป์สถาปนิก,” ใน สถาปัตยกรรมไทยเฉลิมพระ
 เกียรติ (กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๙), ๑๗๗

ภาพที่ ๒๗ พระอุโบสถ วัดพุทธปทีป กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ
 ที่มา : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับ
 สถาปัตยกรรมไทย (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๘), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

หน้าที่การใช้งาน แบ่งเป็น ๒ ชั้น ดังนี้

ชั้นบน เป็นอุโบสถ สำหรับสงฆ์ทำสังฆกรรม

ชั้นใต้ดิน เป็นห้องโถงใหญ่ ใช้สำหรับปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน และใช้งาน
อเนกประสงค์

รูปแบบอุโบสถชั้นเดียวที่มีห้องใต้ดินนี้ ถูกนำไปผสมผสานกับการออกแบบอุโบสถ ด้วยการเพิ่มชั้นลอยแทรกระหว่างอุโบสถ และห้องใต้ดิน ดังเช่น อุโบสถวัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม

อุโบสถ วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม อ. ดำเนินสะดวก จ. ราชบุรี ประวัติ

วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม แต่เดิมเป็นสถาบันพุทธภavana วิชชาธรรมกาย ต่อมาเมื่อปลายปี พุทธศักราช ๒๕๒๙ ศ.บัญญัติ สุชีวะ ประธานมูลนิธิพุทธภavana วิชชาธรรมกาย ได้ยื่นขอต่อกระทรวงศึกษาธิการเพื่อขออนุญาตสร้างวัดบนที่ดินภายในบริเวณที่ดินของมูลนิธิฯ และได้รับอนุญาตให้สร้างวัดได้เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๐ และในวันที่ ๒ ธันวาคม ปีเดียวกัน พระพุทธโฆษาจารย์ วัดสามพระยาได้ประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์ การก่อสร้างอุโบสถ เมื่อก่อสร้างอุโบสถจนจะเสร็จเรียบร้อย และมีเสนาสนะ พร้อมด้วยพระภิกษุ สามเณร อยู่จำพรรษา ศ. บัญญัติ สุชีวะ จึงได้ขออนุญาตจัดตั้งเป็นวัด โดยได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคม เมื่อวันที่ ๒๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๔ อุโบสถสร้างขึ้นใหม่พร้อมกับการสร้างวัด และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๔ อุโบสถ วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม ได้รับการออกแบบโดย รศ. ดร. ภิญโญ สุวรรณคีรี และได้รับรางวัล “อนุรักษ์สถาปัตยกรรมไทยดีเด่น” เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๓๙^{๑๕}

แนวคิดในการออกแบบอุโบสถ

วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม เป็นวัดในสายธรรมกาย ดังนั้นผู้ออกแบบจึงต้องการสื่อความหมายของ “ธรรมกาย” ที่ “โปร่งใสดูดวงแก้ว” ทำให้เลือกใช้สีขาวเป็นสีของอาคารทั้งหมด^{๑๖}

^{๑๕} สัมภาษณ์พระมหาสุจิตต สิริจิตโต, วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม, ๙ ตุลาคม ๒๕๕๒.

^{๑๖} ปิยนุช สุวรรณคีรี, “เส้นทางสร้างสรรค์ผลงานสถาปัตยกรรมไทย,” ใน สถาปัตยกรรมไทยเฉลิม พระเกียรติ, ๑๙๔.

ทั้งนี้แนวคิดการออกแบบอุโบสถ วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม เกิดจากสถาปนิกมีความเห็นว่าเมื่อจำนวนของพระสงฆ์ และประชาชนที่เข้ามาใช้พื้นที่มีมากกว่าในอดีต ซึ่งทำให้มีกิจกรรมทางศาสนาเพิ่มขึ้นตามไปด้วย เช่น ใช้เป็นที่ฝึกวิปัสสนากกรรมฐาน หรือ การมาปฏิบัติธรรมรักษาศีลในวันสำคัญต่างๆ เป็นต้น ดังนั้นจึงจำเป็นต้องเพิ่มพื้นที่เข้าไปในอุโบสถ เพื่อให้เพียงพอกับประโยชน์ใช้สอยในปัจจุบัน^{๙๗} โดยออกแบบอุโบสถเป็นอาคาร ๓ ชั้น ชั้นใต้ดินใช้เป็นห้องสอนกัมมัฏฐาน ชั้นลอยเป็นหอพระที่เก็บรวบรวมตำราต่างๆ ส่วนชั้นบนสุดเป็นอุโบสถใช้สำหรับพิธีบวช การทำวัตรเช้า-เย็น และสังฆกรรม เป็นต้น^{๙๘}

รูปแบบสถาปัตยกรรม

อุโบสถเป็นอาคารในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า ตั้งอยู่บนฐานไพทีร่วมกับศาลาจตุรทิศ วิหาร แกลบ หอระฆัง และหอกลอง โครงสร้างอาคารเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กลดลาดระดับตึกแต่งด้วยปูนปั้น ทั้งซ่อฟ้า ไบระกา และหางหงส์ แต่ยังคงมีลักษณะตามแบบเครื่องไม้อยู่ หน้าบันประธานทำเป็นรูปวิมาน (ตรีซุ้ม) อย่างที่เคยปรากฏมาแล้วที่หน้าบันพระอุโบสถ วัดไตรมิตรวิทยาราม ซึ่งออกแบบโดยหลวงวิศาลศิลปกรรม หวังเสาศกแต่งด้วยกลีบบัวเฉพาะเสาคู่ที่รองรับหน้าบันประธานเท่านั้น เสาต้นอื่นๆ เรียบ ไม่มีการประดับใดๆ ส่วนคันทวยมีขนาดใหญ่ทำเป็นรูปสุพรรณหงส์ประดับติดที่เสาทุกต้นรอบอุโบสถ (ภาพที่ ๒๘) ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับคันทวยที่พระพรหมพิจิตรเคยออกแบบไว้ (ลายเส้นที่ ๓)

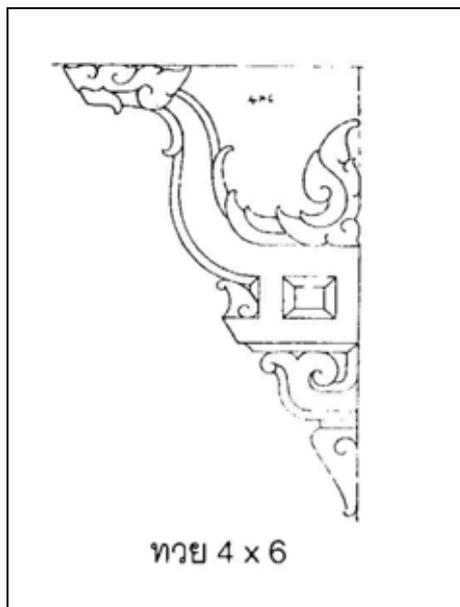
ทางเข้าด้านหน้าทำเป็นมุขเด็จมีบันไดขึ้นลง มีเสापาไลรองรับชายคารอบอุโบสถ ด้านหลังอุโบสถมีประตูทางลงไปยังชั้นลอย และห้องใต้ดิน (ภาพที่ ๒๙)

^{๙๗} สัมภาษณ์พระมหาสุจิตต สุจิตฺโต, วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม, ๙ ตุลาคม ๒๕๕๒.

^{๙๘} ภิญญ สุวรรณศิริ, "วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม," อาษา ๓๕ (สิงหาคม ๒๕๓๗) : ๖๙.

ภาพที่ ๒๘ อุโบสถ วัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม
อ. ดำเนินสะดวก จ. ราชบุรี

ทวย 4 x 6

ลายเส้นที่ ๓ คันทวย “หงส์” ซึ่งพระพรหมพิจิตร
ได้วาด และกำหนดสัดส่วนไว้
ที่มา : พระพรหมพิจิตร, พุทธศิลป์สถาปัตยกรรม
ภาคต้น (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๓๕), ๕๔.

ภาพที่ ๒๙ ด้านหลังอุโบสถ วัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม

ภาพที่ ๓๐ อุโบสถชั้นบน วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม เป็นที่สำหรับสงฆ์ทำสังกรรม

ภาพที่ ๓๑ ชั้นลอย และชั้นใต้ดินภายในอุโบสถ วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม

ภาพที่ ๓๒ ชั้นใต้ดิน อุโบสถ วัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม ใช้เป็นห้องอเนกประสงค์

หน้าที่การใช้งาน แบ่งเป็น ๓ ชั้นคือ

- ชั้นบน เป็นอุโบสถ สำหรับสงฆ์ทำสังฆกรรม และมีห้องกระจกซึ่งใช้เป็นห้องพระ และบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ (ภาพที่ ๓๐)
- ชั้นลอย เป็นส่วนที่อยู่ในระดับเดียวกับพื้นของลานประทักษิณรอบอุโบสถ ที่ชั้นนี้ใช้สำหรับตั้งโต๊ะหมู่บูชา (ภาพที่ ๓๑)
- ชั้นใต้ดิน เป็นส่วนที่อยู่ระดับเดียวกับฐานไฟที่ อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากความลึกของห้องใต้ดิน สันนิษฐานว่าห้องใต้ดินคงอยู่ลึกเกินกว่าระดับฐานไฟที่ลงมาอีกเล็กน้อย ห้องใต้ดินเป็นโถงโล่ง ใช้เป็นห้องอเนกประสงค์ จัดกิจกรรม เจริญภาวนา ปัจจุบันใช้เก็บวัสดุ และอุปกรณ์ทั่วไป (ภาพที่ ๓๒)

การออกแบบอุโบสถลักษณะเดียวกับวัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม ยังปรากฏอีกที่ พระอุโบสถ วัดแก้วโกกรวาราม อ. เมือง กระบี่ (ภาพที่ ๓๓-๓๔) ออกแบบโดย รศ.ดร. ภิญโญ สุวรรณคีรี เช่นเดียวกัน

ภาพที่ ๓๓ พระอุโบสถ วัดแก้วโกกรวาราม อ. เมือง จ. กระบี่

ที่มา : วัดแก้วโกกรวาราม, โครงการงานบูรณปฏิสังขรณ์วัดแก้วโกกรวาราม พระอารามหลวง จังหวัดกระบี่ [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๒, เข้าถึงได้จาก <http://www.watkaewkrabi.com/kkr-1.htm>.

ภาพที่ ๓๔ ด้านข้างอุโบสถ วัดแก้วโกกรวาราม มีช่องบันไดทางลงไปยังห้องใต้ดิน

ที่มา : วัดแก้วโกกรวาราม, โครงการงานบูรณปฏิสังขรณ์วัดแก้วโกกรวาราม พระอารามหลวงจังหวัดกระบี่ [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๒, เข้าถึงได้จาก <http://www.watkaewkrabi.com/kkr-1.htm>.

๒. อุโบสถแบบอาคารชั้นซ้อน

อุโบสถแบบอาคารชั้นซ้อน มีลักษณะเป็นอาคารแบบตึก หรือเรือน ที่มี ๒-๓ ชั้น ชั้นที่อยู่บนสุดจะมีผังเหมือนกับอาคารชั้นล่าง โดยรูปแบบอุโบสถเช่นนี้จากการค้นคว้าเก็บข้อมูลพบว่า มีจำนวนไม่มากที่พบ เช่น พระอุโบสถ วัดชนาธิปเฉลิม จ. สตูล และอุโบสถ วัดโพธิคุณ จ.ตาก

พระอุโบสถ วัดชนาธิปเฉลิม อ. เมือง จ. สตูล

ประวัติ

วัดชนาธิปเฉลิม สร้างขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๔๒๕ เดิมชื่อ วัดมาบัง ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๓ และในปีพุทธศักราช ๒๔๘๒ ได้เปลี่ยนชื่อวัดมาเป็น “วัดชนาธิปเฉลิม”^{๑๙} ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ให้ยกฐานะวัดขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๓^{๒๐}

แนวคิดในการออกแบบ

แต่เดิมพระอุโบสถเป็นอาคารไม้ใต้ถุนสูง มีบันไดทางขึ้นด้านหน้า แต่ต่อมาเมื่ออาคารชำรุดทรุดโทรม ประกอบกับผู้ที่มาวัดส่วนมากจะเป็นผู้สูงอายุ ซึ่งเดินขึ้นชั้นบนไม่ได้ จึงเลิกใช้อาคารชั้นบน แต่ยังคงการที่จะอนุรักษ์อาคารชั้นบนไว้ จึงได้ทำการสร้างต่อเติมใต้ถุนชั้นล่างให้เป็นพระอุโบสถแทน^{๒๑} ทำให้พระอุโบสถ วัดชนาธิปเฉลิม มีรูปแบบเป็นอุโบสถแบบอาคารชั้นซ้อน ๒ ชั้นอย่างในปัจจุบัน (ภาพที่ ๓๕-๓๖)

รูปแบบสถาปัตยกรรม

พระอุโบสถเป็นอาคารชั้นซ้อน ๒ ชั้น ในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีขนาดความกว้างประมาณ ๑๐.๓๐ เมตร ยาว ๑๗.๘๐ เมตร^{๒๒} ชั้นบนเป็นอาคารไม้ ชั้นล่างก่อด้วยคอนกรีต มีบันไดทางขึ้นขนาดด้านข้างสองทาง ทั้งด้านหน้า และด้านหลัง เครื่องบนประกอบด้วยช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ตามอุโบสถแบบประเพณีนิยม ภายประดับหน้าบันเป็นการเขียนสีภาพพระพุทธรูปประทับนั่งปางสมาธิ

^{๑๙} กรมการศาสนา, ประวัติวัดที่วราชอาณาจักร (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๗), ๓ : ๘๗๔.

^{๒๐} สัมภาษณ์พระมหาสุริยา ตี สาโร, วัดชนาธิปเฉลิม, ๑๓ มิถุนายน ๒๕๕๒.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน.

^{๒๒} กรมการศาสนา, ประวัติวัดที่วราชอาณาจักร, ๓ : ๘๗๔.

รูปแบบพระอุโบสถ วัดชนาธิปเฉลิมนั้น มีความเป็นท้องถิ่นอยู่ค่อนข้างมาก ทั้งการใช้สี การเขียนภาพประดับหน้าบัน รูปแบบประตู และหน้าต่าง เป็นต้น แม้จะมีการทำเครื่องบนแบบอุโบสถประเพณีนิยม แต่ในส่วนของตัวอาคารอุโบสถกลับมีลักษณะอย่างเรือน ซึ่งสะท้อนลักษณะอาคารที่เรียงง่ายตามความต้องการของผู้สร้าง มากกว่าที่จะยึดเอาแบบอุโบสถภาคกลางมาใช้ทั้งหมด

ภาพที่ ๓๕ พระอุโบสถ วัดชนาธิปเฉลิม อ. เมือง จ. สตูล
(ภาพจากกรทง ตั้งสกุล)

ภาพที่ ๓๖ พระอุโบสถชั้นล่าง ใช้สำหรับสงฆ์ประกอบสังฆกรรม และพิธีทางศาสนา
(ภาพจากกรทง ตั้งสกุล)

หน้าที่การใช้งาน แบ่งเป็น ๒ ชั้น ดังนี้

ชั้นบน เป็นอุโบสถที่ใช้สำหรับรับภริณพระราชาทานเท่านั้น^{๒๓}

ชั้นล่าง เป็นอุโบสถสำหรับสงฆ์ทำสังฆกรรม และประกอบพิธีทางศาสนา

อนึ่ง ยังมีผลงานการออกแบบของหลวงวิศาลศิลปกรรมที่เป็นอุโบสถแบบอาคารชั้น
ซ้อนอีก คือ อุโบสถ วัดสมณานัมบริหาร ออกแบบไว้เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๖ แต่ไม่ได้ก่อสร้างจริง

อุโบสถ วัดโพธิคุณ อ. แม่สอด จ.ตาก

ประวัติ

วัดโพธิคุณแต่เดิมเป็นสำนักสงฆ์ ต่อมาจึงได้ยื่นเรื่องขออนุญาตจัดตั้งเป็นวัด และ
ได้รับการอนุญาตเมื่อวันที่ ๒๒ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๘ ทางกระทรวงศึกษาธิการจึงประกาศตั้งชื่อ
วัดว่า “วัดโพธิคุณ” และการปกครองคณะสงฆ์โดยเจ้าคณะจังหวัดตาก ได้แต่งตั้งพระมหาวิบูลย์
พุทธญาโณ เป็นเจ้าอาวาส

วัดได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ ๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๒ โดยมีเนื้อที่
วิสุงคามสีมากว้าง ๓๐ เมตร ยาว ๕๐ เมตร และได้ทำการฝังลูกนิมิตพร้อมผูกพัทธสีมาเมื่อวันที่
๒๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๖^{๒๔} อุโบสถได้รับการออกแบบโดย อ. สมประสงค์ ชาวนาไว้

แนวคิดในการออกแบบอุโบสถ

พระมหาวิบูลย์ พุทธญาโณ (เจ้าอาวาส) ต้องการให้ผังบริเวณวัดมีความเป็นระเบียบ
และประณีต ไม่มีบรรยากาศพลุกพล่าน มีลักษณะพิเศษแยกส่วนเฉพาะเป็นเอกเทศ โดยให้เป็น
อาคารต่างๆเป็นแบบไทยประเพณี ที่ออกแบบสร้างสรรค์ให้เหมาะกับสภาพสังคม และลักษณะ
การใช้งานในปัจจุบัน โดยไม่เคร่งครัดในเรื่องแบบแผนของลวดลาย และองค์ประกอบ
เครื่องประดับอาคารเท่าใดนัก อุโบสถจึงได้รับการออกแบบโดยแยกพื้นที่ใช้สอยภายในอาคาร
ออกเป็นหลายส่วน ให้มีส่วนทำสังฆกรรมเป็นส่วนใช้สอยหลัก และศาสนพิธีอื่น ๆ ที่มีลักษณะ
เนื้อหาสอดคล้องกันเป็นส่วนย่อย เช่น การแสดงธรรม การอบรมกรรมฐาน และส่วนของหอ
พระไตรปิฎก เป็นต้น

^{๒๓} สัมภาษณ์พระมหาสุริยา ตี สาโร, วัดชนาธิปเฉลิม, ๑๓ มิถุนายน ๒๕๕๒.

^{๒๔} วัดโพธิคุณ, อุโบสถ [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๒. เข้าถึงได้จาก

รูปแบบสถาปัตยกรรม

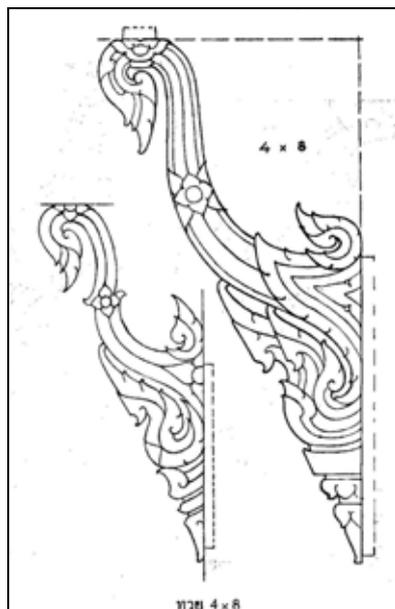
อุโบสถเป็นอาคารสถาปัตยกรรมไทยในผังตรีมุข โครงสร้างอาคารเป็นคอนกรีตทั้งหลังรวมทั้งส่วนหลังคา และการประดับตกแต่ง อุโบสถแบ่งเป็น ๓ ชั้น ชั้นล่างสุดอยู่ใต้ดิน ส่วนชั้นที่ ๒ และชั้นที่ ๓ อยู่ในผังเดียวกัน ผนังอุโบสถมีหน้าต่างเป็นแนวซ้อนกัน ๒ ชั้น แสดงให้เห็นถึงพื้นที่ภายในที่แบ่งออกเป็น ๒ ชั้นนั่นเอง (ภาพที่ ๓๗)

เครื่องบนประกอบด้วยช่อฟ้า ใบระกา และหางหงส์ มีคันทวย และบัวหัวเสาอย่างอุโบสถแบบประเพณีนิยม มุขหลังคาทำเป็นมุขประเจ็ด หน้าบันซ้อนสามชั้น โดยหน้าบันชั้นล่างมีขนาดเล็กกว่าหน้าบันชั้นกลางซึ่งเป็นหน้าบันประธานประดับนารายณ์ทรงครุฑ ประกอบด้วยลายก้านขด ซึ่งการประดับตกแต่งหน้าบันเช่นนี้เป็นลักษณะที่สืบต่อมาจากหน้าบันอุโบสถสมัยอยุธยาตอนปลายถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ส่วนรอยระกาทำเป็นนาคสะดุ้ง หางหงส์จึงทำเป็นนาคเป็นอันให้สอดรับกัน บัวหัวเสาของเสาติดผนังเป็นบัวแฉก คันทวยเรียวยเล็กรูปแบบลักษณะคล้ายคันทวยที่พระพรหมพิจิตรได้ออกแบบไว้ (ลายเส้นที่ ๔) ส่วนฐานอุโบสถทำแฉ่นโค้งแบบท้องเรือสำเภา ดังที่เคยปรากฏในอุโบสถสมัยอยุธยา อย่างอุโบสถ วัดมเหยงค์ พระนครศรีอยุธยา เป็นต้น

ภาพที่ ๓๗ อุโบสถ วัดโพธิ์คุณ อ. แม่สอด จ. ตาก

ที่มา: วัดโพธิ์คุณ, [web album \[ออนไลน์\]](http://www.photikhun.org/), เข้าถึงเมื่อ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๒, เข้าถึงได้จาก <http://www.photikhun.org/>.

ลายเส้นที่ ๔ คันทวย ซึ่งพระพรหมพิจิตรได้วาดและกำหนดสัดส่วนไว้

ที่มา : พระพรหมพิจิตร, พุทธศิลปสถาปัตยกรรม ภาคต้น (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๙๕), ๕๓.

ภาพที่ ๓๘ ภายในอุโบสถชั้น ๓ วัดโพธิ์คุณ ใช้สำหรับสงฆ์ทำสังฆกรรม

ที่มา: วัดโพธิ์คุณ, [web album \[ออนไลน์\]](http://www.photikhun.org/), เข้าถึงเมื่อ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๒, เข้าถึงได้จาก <http://www.photikhun.org/>.

ภาพที่ ๓๙ ภายในอุโบสถชั้น ๒ วัดโพธิ์คุณ เป็นพื้นที่อเนกประสงค์

ที่มา : วัดโพธิ์คุณ, [web album \[ออนไลน์\]](#), เข้าถึงเมื่อ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๒, เข้าถึงได้จาก <http://www.photikhun.org/>.

ภาพที่ ๔๐ ชั้นใต้ดิน อุโบสถ วัดโพธิ์คุณ เป็นโถงสำหรับพระภิกษุสงฆ์ และสามเณรใช้เรียนบาลี

ที่มา : วัดโพธิ์คุณ, [ประวัติวัด \[ออนไลน์\]](#), เข้าถึงเมื่อ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๒, เข้าถึงได้จาก <http://www.photikhun.org/index.php?lay=show&ac=article&Id=538846209&Ntype=1>

หน้าที่การใช้งาน แบ่งออกเป็น ๓ ชั้นดังนี้

ชั้นบนสุด เป็นอุโบสถสำหรับสงฆ์ทำสังฆกรรม และประกอบพิธีทางศาสนา
(ภาพที่ ๓๘)

ชั้นที่สอง เป็นโถงโล่งใช้สำหรับเป็นห้องอเนกประสงค์ (ภาพที่ ๓๙)

ชั้นล่างสุด เป็นห้องใต้ดินมีเสมาเอกตั้งอยู่กลางห้อง ส่วนพื้นที่โดยรอบไว้สำหรับ
พระภิกษุสงฆ์ใช้เป็นที่พักเรียนบาลี^{๒๕} (ภาพที่ ๔๐)

๓. อุโบสถแบบยกพื้นสูง ชั้นล่างเป็นห้องโถงหรือลานโถง

อุโบสถแบบยกพื้นสูงโดยมีชั้นล่างเป็นห้องโถง หรือลานโถง เป็นอีกรูปแบบของ
อุโบสถหลายชั้นที่พบมาก โดยอุโบสถจะอยู่ชั้นบน มีลานประทักษิณรอบ มักมีรูปแบบอย่าง
อุโบสถแบบประเพณีนิยม ส่วนชั้นล่างจะเป็นห้องโถงซึ่งรองรับอาคารอุโบสถ และลานประทักษิณ
ด้านบน อุโบสถจะมีขนาดเล็กกว่าห้องโถงล่างอย่างชัดเจน อุโบสถในลักษณะเช่นนี้พบทั้งที่ยกพื้น
เป็น ๒ ชั้น และ ๓ ชั้น ดังนี้

๓.๑ อุโบสถแบบยกพื้นสูง ๒ ชั้น มีชั้นล่างเป็นห้องโถง เช่น

- อุโบสถ วัดโพธิ์เรียง เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร
- อุโบสถ วัดอัมพวันราราม อ. สามโคก จ. ปทุมธานี
- อุโบสถกลางน้ำ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย อ. วังน้อย จ.

พระนครศรีอยุธยา

อุโบสถ วัดโพธิ์เรียง เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ประวัติ

วัดปรากฏมาแล้วอย่างน้อยตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ เนื่องจากมีเอกสารโฉนดที่ดิน
วัดระบูนีพุทธศักราช ๒๔๔๔ ซึ่งตรงกับในสมัยรัชกาลที่ ๕ นอกจากนี้ที่หน้าบันอุโบสถหลังเก่า ยังมี
จารึกระบูนีที่บูรณะ และการประกอบพิธีผูกพัทธสีมาใหม่ไว้เมื่อวันที่ ๕ เมษายน พุทธศักราช
๒๔๔๙^{๒๖} ปีมะเมีย หรือ ร.ศ. ๑๒๕^{๒๗}

^{๒๕} แฉ่ง บางกระบือ [นามแฝง], “อลังการงานศิลปะที่วัดโพธิ์คุณ (วัดห้วยเตย),” *ลานโพธิ์*,
๑๐๒๔ (มิถุนายน ๒๕๕๒) : หน้าก่อนปิดปก.

^{๒๖} กรมการศาสนา, *ประวัติวัดที่วราชอาณาจัก* (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๖), ๒ :
๒๒๑.

^{๒๗} สัมภาษณ์พระมหาอำนาจ วิสุทฺโธ, เจ้าอาวาสวัดโพธิ์เรียง, ๕ ตุลาคม ๒๕๕๒.

อุโบสถหลังใหม่สร้างขึ้นแทนอุโบสถ และวิหารหลังเก่า ซึ่งทรุดโทรมเกินกว่าจะบูรณะ อุโบสถหลังใหม่เริ่มก่อสร้างราวปีพุทธศักราช ๒๕๓๖-๒๕๓๗ โดยทางวัดได้จ้างให้กรมศิลปากรเป็นผู้ออกแบบ^{๒๘} ปัจจุบันการก่อสร้างยังไม่แล้วเสร็จ แต่อุโบสถมีการใช้งานจริงแล้วทั้ง ๒ ชั้น

แนวคิดในการออกแบบอุโบสถ

เนื่องจากสภาพอุโบสถ และวิหารหลังเก่าชำรุดทรุดโทรมมากเกินกว่าจะบูรณะได้ ทางวัดและประชาชนในชุมชนเห็นพ้องว่าจะจัดสร้างอุโบสถหลังใหม่ขึ้นแทน โดยเจ้าภาพในการก่อสร้างมีความประสงค์ให้สร้างเป็นอุโบสถ ๒ ชั้น เนื่องจากพื้นที่วัดคับแคบ^{๒๙} และไม่สามารถขยับขยายได้เนื่องจากบริเวณโดยรอบมีโรงเรียน และชุมชนตั้งอยู่อย่างหนาแน่น จึงต้องการอุโบสถหลังใหม่ที่จะใช้เป็นทั้งอุโบสถ และวิหาร รวมทั้งเป็นที่จัดกิจกรรม และสอนศาสนาในหลังเดียวกัน

รูปแบบสถาปัตยกรรม

อุโบสถเป็นอาคารจัตุรมุข มีทางเข้าออก ๔ ทาง อาคารเป็นคอนกรีตทั้งหลัง รวมทั้งส่วนหลังคา แต่การก่อสร้างทั้งหมดยังไม่แล้วเสร็จ (ภาพที่ ๔๑)

จากแบบจำลองพบว่าเป็นอุโบสถแบบไทยประเพณี ที่มีการประดับตกแต่งเครื่องบนด้วยช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ส่วนหลังคาทำเป็นทรงยอดมณฑป ฐานครุฑแบก (ภาพที่ ๔๒) แต่จากการสัมภาษณ์จะไม่มีการสร้างหลังคายอดมณฑปแล้ว เนื่องจากงบประมาณไม่เพียงพอ ส่วนงานประดับตกแต่งยังอยู่ในระหว่างการหล่อแบบ ซึ่งลัคนำจากคอนกรีตทั้งหมด ชั้นล่างเป็นห้องโถงอเนกประสงค์รองรับอุโบสถ

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน.

ภาพที่ ๔๑ อุโบสถวัดโพธิ์เรียง เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร
ปัจจุบันยังอยู่ในระหว่างการก่อสร้าง (ตุลาคม ๒๕๕๒)

ภาพที่ ๔๒ แบบจำลองอุโบสถ วัดโพธิ์เรียง

ภาพที่ ๔๓ พระประธานภายในอุโบสถชั้นบน วัดโพธิ์เรียง

ภาพที่ ๔๔ ห้องโถงเนกประสงค์ ชั้นล่าง อุโบสถ วัดโพธิ์เรียง ใช้สำหรับจัดกิจกรรมต่างๆ

หน้าที่การใช้งาน แบ่งเป็น ๒ ชั้น ดังนี้

ชั้นบน เป็นอุโบสถ สำหรับสงฆ์ทำสังฆกรรม (ภาพที่ ๔๓)

ชั้นล่าง เป็นห้องโถง ใช้ประชุมเสวนา และจัดกิจกรรมต่างๆ (ภาพที่ ๔๔)

อุโบสถ วัดอัมพวาราราม อ.สามโคก จ.ปทุมธานี

ประวัติ

วัดอัมพวารารามสร้างขึ้นเมื่อวันที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๐๐ เดิมมีชื่อว่า “วัดอำภำ” และได้เปลี่ยนชื่อวัดมาเป็นวัดอัมพวาราราม เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๘๓^{๓๐}

เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๓๘ พระครูวิสุทธิกัลยาณคุณ (หลวงพ่อเสริม สุกกธมฺโม) เจ้าอาวาสในขณะนั้น ได้เป็นผู้ริเริ่มให้สร้างอุโบสถเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปีขึ้น ปัจจุบันส่วนอาคารอุโบสถสร้างแล้วเสร็จ แต่ชั้นล่างยังไม่เรียบร้อยดี ใช้ระยะเวลาการก่อสร้างประมาณ ๑๑ ปี แต่ยังไม่ได้ใช้งานจริงเนื่องจากยังไม่ได้ทำพิธีสวดถอนอุโบสถหลังเก่า^{๓๑}

แนวคิดในการออกแบบอุโบสถ

อุโบสถหลังเก่าของวัดอัมพวาราราม ได้ประสบกับปัญหาน้ำท่วมมาโดยตลอด (ภาพที่ ๔๖) ทำให้การทำสังฆกรรมทำได้โดยลำบาก ประกอบกับอุโบสถมีขนาดเล็ก และคับแคบ ทางวัดจึงมีความต้องการสร้างอุโบสถหลังใหม่เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว

ทั้งนี้พระครูวิสุทธิกัลยาณคุณ ได้มีแนวคิดพัฒนาวัดอัมพวารารามให้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมที่สมบูรณ์แบบ อีกเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงพุทธ เพื่อกลุ่มเกลาจิตใจพุทธศาสนิกชน ให้ผู้มาทำบุญได้ทั้งความเพลิดเพลิน และเป็นสถานที่สร้างบุญบารมี โดยเฉพาะปัญญาบารมีที่มุ่งเน้นไปยังเยาวชน ซึ่งจะฝึกอบรมด้านคุณธรรม และจริยธรรมให้ทั้งบุคลากรภายในวัด และประชาชนทั่วไป^{๓๒} ดังนั้นจึงจำเป็นต้องการจัดสถานที่ให้สะดวก และเหมาะสม

จากปัญหาและแนวทางการพัฒนาดังกล่าว ทางวัดจึงได้จัดสร้างอุโบสถหลังใหม่ขึ้นเป็นอุโบสถ ๒ ชั้น เพื่อเป็นพื้นที่ไว้ใช้งานในโอกาสต่างๆ พร้อมสร้างแนวเขื่อนเพื่อป้องกันน้ำท่วมอีกชั้นหนึ่ง

^{๓๐} กรมการศาสนา, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร, ๒ : ๗๓๐.

^{๓๑} สัมภาษณ์นายละเกตุ ชิมใส, เจ้าหน้าที่วัดอัมพวาราราม, ๘ ตุลาคม ๒๕๕๒.

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน.

รูปแบบสถาปัตยกรรม

อุโบสถเป็นอาคารในผังสี่เหลี่ยมจัตุรมุข โครงสร้างอาคาร และหลังคาทำจากคอนกรีต การประดับตกแต่งทั้งซ่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ตามอย่างอุโบสถแบบประเพณีนิยม หน้าบันทำจากคอนกรีตเช่นกัน โดยประดิษฐานตราสัญลักษณ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี และที่แผงแรคอสองของหน้าบันมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นช่องๆ บรรจุลายลายเทพพนม และลายกระหนกจนเต็มพื้นที่

การแบ่งช่องดังกล่าวนี้เป็นรูปแบบที่ไม่ปรากฏในหน้าบันอุโบสถที่สร้างขึ้นในอดีต ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วพบว่าน่าจะสัมพันธ์กับการตกแต่งอย่างที่บ้านประธาน พระอุโบสถ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ที่มีการแบ่งช่องที่แผงแรคอสองเช่นเดียวกัน แต่ลักษณะของช่องที่แบ่งนั้นจะมีขนาดเท่าๆกันเป็นกรอบลายที่ชัดเจน ส่วนคันทวยมีขนาดเล็ก และค่อนข้างยาว บัวหัวเสาตกแต่งเป็นบัววงทำจากคอนกรีต ไม่มีการลงรัก ปิดทอง หรือประดับด้วยกระจกสีแต่อย่างใด

ห้องโถงชั้นล่างรองรับอุโบสถ และลานประทักษิณด้านบน มีการสร้างชั้นลอยแทรกเป็นห้องขนาดเล็กอยู่ระหว่างชั้นบน และชั้นล่าง บันไดทางขึ้นไปสู่มุขด้านหน้ามีการสร้างศาลาไว้ ๒ หลัง ใช้กันแดด กันฝน และอาจใช้เป็นที่พักรอหากมีพุทธศาสนิกชนในอุโบสถจำนวนมากเกินไป (ภาพที่ ๔๕)

ภาพที่ ๔๕ อุโบสถ วัดอัมพวันาราม อ. สามโคก จ. ปทุมธานี

ภาพที่ ๔๖ อุโบสถหลังเก่า วัดอัมพวราราม
ซึ่งถูกน้ำท่วมเป็นประจำทุกปี

ภาพที่ ๔๗ พระประธานภายในอุโบสถชั้นบน
วัดอัมพวราราม

ภาพที่ ๔๘ ห้องโถง และชั้นลอย ภายในอุโบสถชั้นล่าง วัดอัมพวราราม

หน้าที่การใช้งาน แบ่งเป็น ๓ ชั้น ดังนี้

- ชั้นบน เป็นอุโบสถ สำหรับสงฆ์ทำสังฆกรรม (ภาพที่ ๔๗)
- ชั้นลอย เป็นห้องที่แทรกระหว่างชั้นบน และชั้นล่าง ใช้เป็นที่เก็บของ (ภาพที่ ๔๘)
- ชั้นล่าง เป็นห้องโถงขนาดใหญ่ สำหรับใช้งานอเนกประสงค์ (ดูภาพที่ ๔๘)

อุโบสถกลางน้ำ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อ. วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา

ประวัติ

จากประสงค์ของพระพรหมมังคลาจารย์ (หลวงพ่อบัณฑิตญาณันทะ) ที่ต้องการจัดสร้างอุโบสถให้แก่มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อใช้ในการทำสังฆกรรม อันเป็นกิจของสงฆ์ที่เป็นหมู่คณะจะพึงปฏิบัติร่วมกันในการศึกษาเล่าเรียนที่มหาวิทยาลัย อุโบสถได้รับการออกแบบโดย รศ. ดร. ภิญญู สุวรรณศิริ โดยวางศิลาฤกษ์การก่อสร้าง เมื่อวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๘ การก่อสร้างได้ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องโดยมีกำหนดให้เสร็จปลายปีพุทธศักราช ๒๕๕๐ เพื่อให้ทันถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แต่ปรากฏว่าต้องมาประสบปัญหาเรื่องน้ำท่วม และการแก้ไขแบบทำให้การก่อสร้างล่าช้า^{๓๓} ทำให้ปัจจุบันการก่อสร้างส่วนอุโบสถยังไม่แล้วเสร็จ

แนวคิดในการออกแบบอุโบสถ

เนื่องมาจากพระพรหมมังคลาจารย์ (หลวงพ่อบัณฑิตญาณันทะ) อดีตเจ้าอาวาสวัดชลประทานรังสฤษฎ์ มีความประสงค์จะสร้างอุโบสถให้แก่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเล็งเห็นว่าทางมหาวิทยาลัยฯ ยังขาดแคลนสถานที่ทำสังฆกรรม ที่มีขนาดใหญ่เพียงพอที่จะรองรับพระภิกษุสงฆ์ซึ่งมีจำนวนกว่าพันรูป อีกทั้งยังต้องการสร้างศูนย์กลางประกอบพิธีทางพุทธศาสนา และเป็นที่พักพิงทางประวัติศาสตร์ ทดแทนสิ่งก่อสร้างที่สำคัญที่ถูกทำลายไปในครั้งเสียกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเหลือเพียงซากปรักหักพัง จึงได้ริเริ่มที่จะจัดสร้างอุโบสถขึ้น

^{๓๓} คม ชัด ลึก, ๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๐.

ส่วนเหตุผลที่สร้างอุโบสถให้อยู่กลางน้ำ เนื่องจากได้มีการขุดดินบริเวณดังกล่าวไปถมพื้นที่ส่วนต่างๆ ของมหาวิทยาลัยฯ ครั้นจะมีการถมพื้นที่ใหม่ ก็เกรงว่าจะลื่นเปื้อน จึงใช้พื้นที่ดังกล่าวทำเป็นสระน้ำ และสร้างอุโบสถขึ้น^{๓๔}

รูปแบบสถาปัตยกรรม

อุโบสถเป็นอาคารสร้างจากคอนกรีตทั้งหลัง อยู่ในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีลานประทักษิณ และล้อมรอบด้วยวิหารแกลบอีก ๘ หลัง ผังอาคารทั้งหมดมีขนาดความกว้าง ๔๕ เมตร ยาว ๘๘ เมตร^{๓๕} มีบันไดสะพานพาดจากพื้นดินมายังอุโบสถ และมีบันไดทางด้านข้างอุโบสถลงไปยังห้องโถงชั้นล่าง (ภาพที่ ๔๙)

เครื่องบนตกแต่งด้วยช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ แต่มีลักษณะแตกต่างจากที่พบในอุโบสถแบบประเพณีนิยม โดยใบระกาจะมีขนาดที่สั้นคล้ายกระหนก นอกจากนี้หางหงส์ก็ทำเป็นนาคเป็นอน ลักษณะการตกแต่งที่ลดทอนการประดับฟุ้งของช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์นั้น แสดงให้เห็นอิทธิพลการออกแบบของพระพรหมพิจิตรที่สะท้อนออกมาถึงงานศิลปกรรมในปัจจุบัน ในส่วนของหน้าบันยังไม่แล้วเสร็จ ที่ปรากฏอยู่มีเพียงลายกระหนก และกรอบสี่เหลี่ยมซึ่งส่วนยอดเป็นรูปหน้ากาล ซึ่งกรอบสี่เหลี่ยมนี้เป็นส่วนของซุ้มมุขทางเข้าของอุโบสถ มีลักษณะคล้ายซุ้มเรือนแก้ว (ภาพที่ ๕๐) หน้าที่ประดับที่หน้าบันทางทิศใต้ของพระอุโบสถ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม (ลายเส้นที่ ๕) แต่มียอดสูงแหลมขึ้นมาถึงชั้นหน้าบัน ทำให้ในส่วนของหน้าบันมีเพียงลายกระหนกที่แบ่งเป็นช่องๆ เท่านั้น ส่วนคันทวยนั้นมีขนาดเล็ก รายละเอียดการประดับตัวอุโบสถยังไม่แล้วเสร็จ รวมทั้งบัวหัวเสาด้วยเช่นกัน ชั้นล่างเป็นห้องโถงขนาดใหญ่ สามารถจุคนได้ประมาณ ๔,๐๐๐ คน^{๓๖} รองรับอุโบสถและลานประทักษิณด้านบน (ภาพที่ ๕๑)

^{๓๔} สัมภาษณ์พระมหาบุญเลิศ ยศทุตมโน, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๘ ตุลาคม ๒๕๕๒.

^{๓๕} คม ชัด ลึก, ๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๐.

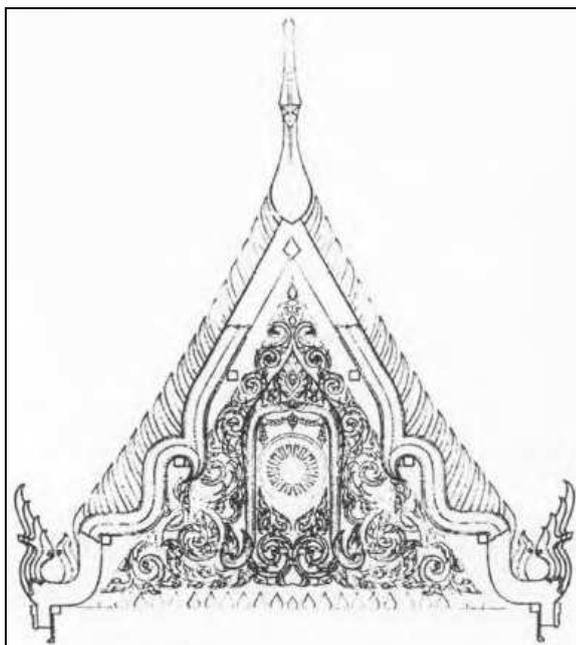
^{๓๖} เรื่องเดียวกัน.

ภาพที่ ๔๙ อุโบสถกลางน้ำ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อ.วังน้อย พระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ ๕๐ รูปแบบ และการประดับตกแต่งอุโบสถกลางน้ำ

ลายเส้นที่ ๕ หน้าบันทิศใต้ของพระอุโบสถ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม
 ที่มา : ศุภชัย อาริรุ่งเรือง, “การศึกษาการออกแบบพระอุโบสถในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว” (วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม
 บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๔), ๒๗๒.

ภาพที่ ๕๑ ห้องโถงอเนกประสงค์ ภายในชั้นล่างของอุโบสถกลางน้ำ

หน้าที่การใช้งาน แบ่งเป็น ๒ ชั้น ดังนี้

ชั้นบน เป็นอุโบสถ สำหรับสงฆ์ทำสังฆกรรม

ชั้นล่าง เป็นโถงขนาดใหญ่ ใช้เป็นห้องอเนกประสงค์ สำหรับจัดกิจกรรม และเป็นที่ประชุมในโอกาสต่างๆ (ภาพที่ ๕๑)

๒.๒ อุโบสถแบบยกพื้นสูง ๒ ชั้น มีชั้นล่างเป็นลานโล่ง ได้แก่

อุโบสถ วัดญาณเวศกวัน อ.ศาลายา จ. นครปฐม

ประวัติ

ชื่อวัด “ญาณเวศกวัน” นี้ พระพรหมคุณาภรณ์ (เจ้าอาวาส) ได้ตั้งขึ้นโดยมีความหมายอันแสดงถึงจุดหมายแห่งการบำเพ็ญศาสนกิจของวัด ว่ามุ่งเน้นให้เป็นแหล่งศึกษาค้นคว้า เพื่อเสริมสร้างความรู้ในพระธรรมวินัย และปฏิบัติให้เจริญธรรมเจริญปัญญา ตลอดจนบรรลุดุญานสูงขึ้นไปตามลำดับ^{๓๗} วัดสร้างขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๒ และมีพระสงฆ์เข้าจำพรรษาในปีเดียวกัน ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๕๓๗ จึงมีการจัดสร้างอุโบสถขึ้น โดยการออกแบบของ รศ. ฤทัย ใจจงรัก อุโบสถก่อสร้างแล้วเสร็จเมื่อเดือนธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๔๑ และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๒^{๓๘}

แนวคิดในการออกแบบอุโบสถ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน ได้มีดำริที่จะจัดสร้างอุโบสถขึ้นเพื่อให้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และเป็นอาคารอเนกประสงค์ในการจัดกิจกรรมต่างๆของวัด ซึ่งต้องการให้อุโบสถเป็นอาคาร ๒ ชั้นที่มีความเรียบง่าย โปร่ง เบา ลอย^{๓๙} ดังนั้น รศ. ฤทัย ใจจงรัก สถาปนิกผู้ออกแบบ จึงออกแบบอุโบสถให้เป็นอาคาร ๒ ชั้น ที่ชั้นล่างเป็นลานเปิดโล่ง ไม่มีผนังปิดทึบ เพื่อให้เป็นไปตามประสงค์ของเจ้าอาวาส

รูปแบบสถาปัตยกรรม

อุโบสถเป็นอาคารยกพื้นสูง ๒ ชั้น ในผนังเหลี่ยมผืนผ้า โครงสร้างอาคารทำจากคอนกรีตทั้งหลัง ชั้นบนมีลานประทักษิณรอบ หลังคาทรงจั่วซ้อน ๒ ชั้น หน้าบันไม่มีการตกแต่ง

^{๓๗} วัดญาณเวศกวัน, อุโบสถ [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๒, เข้าถึงได้จาก www.watnyanaves.net/th/home.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน.

^{๓๙} ศรีนยา โทณสุกุมาร, “สืบสาน สวรรค์สร้าง ทางไทย,” ใน *สถาปัตยกรรมไทยเฉลิมพระเกียรติ*,

แต่ทำลักษณะคล้ายบานเกร็ดเครื่องไม้ บัวหัวเสาทำเป็นทรงโค้งมนคล้ายกลีบบัว ไม่มีการทำคันทวยรับชายคา แต่ในตำแหน่งเดียวกันนี้ทำเป็นช่อยื่นออกมารับชายคาแทน

ด้วยแนวคิดในการออกแบบที่ต้องการให้อาคารดูเรียบง่าย จึงลดทอนรายละเอียดของการประดับตกแต่งลงจนหมด ทำให้อุโบสถมีลักษณะคล้ายอาคารทรงไทย ชั้นล่างเป็นลานโล่งไม่มีผนังกัน มีเพียงราวระเบียงเตี้ยๆ ล้อมรอบเท่านั้น (ภาพที่ ๕๒)

ภาพที่ ๕๒ อุโบสถ วัดญาณเวศกวัน อ. สามพราน จ. นครปฐม

ภาพที่ ๕๓ พระประธานภายในอุโบสถชั้นบน
วัดญาณเวศกวัน

ภาพที่ ๕๔ บริเวณลานอเนกประสงค์ชั้นล่าง
อุโบสถ วัดญาณเวศกวัน

ภาพที่ ๕๕ ลานอเนกประสงค์ ชั้นล่างของอุโบสถ วัดญาณเวศกวัน ใช้สำหรับจัดกิจกรรมต่างๆ เช่น
การตรวจรักษาทางการแพทย์

หน้าที่การใช้งาน แบ่งออกเป็น ๒ ชั้น ดังนี้

- ชั้นบน เป็นอุโบสถ สำหรับสงฆ์ทำสังฆกรรม ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และใช้ทำการเรียน การสอนกรรมฐานต่างๆ (ภาพที่ ๕๓)
- ชั้นล่าง เป็นลานโล่ง ใช้งานอเนกประสงค์ (ภาพที่ ๕๔-๕๕)

๓.๓ อุโบสถแบบยกพื้นสูง ๓ ชั้น มีชั้นล่างเป็นห้องโถง เช่น

- พระอุโบสถ วัดหัวลำโพง เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร
- อุโบสถ วัดละหาร อ. บางบัวทอง จ. นนทบุรี
- พระอุโบสถ วัดสัมพันธวงศาราม เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร

พระอุโบสถ วัดหัวลำโพง เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร

ประวัติ

วัดหัวลำโพง แต่เดิมมีชื่อว่า “วัดหัวลำพอง” สร้างขึ้นเมื่อราวปีพุทธศักราช ๒๓๒๕ ครั้นต่อมาเมื่อคราวที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จพระราชดำเนินทอดผ้ากฐิน ราวพุทธศักราช ๒๔๔๗ ได้พระราชทานนามวัดใหม่เป็น “วัดหัวลำโพง”^{๕๐}

ต่อมาได้มีโครงการจัดสร้างอุโบสถหลังใหม่ขึ้น โดยทำพิธีวางศิลาฤกษ์การก่อสร้าง เมื่อวันที่ ๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๖ และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๖ ทำพิธียกช่อฟ้าประธาน และยกฉัตรพระอุโบสถ เมื่อวันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๙ วัดหัวลำโพงได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ยกฐานะวัดขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๕^{๕๑}

แนวคิดในการออกแบบอุโบสถ

ด้วยความตั้งใจของพระครูนครเขตบวรวิรัช อดีตเจ้าอาวาสวัดหัวลำโพง ซึ่งเป็นผู้ที่ริเริ่มให้จัดสร้างพระอุโบสถจัตุรมุข ๓ ชั้นขึ้น เพื่อจะขอยกฐานะวัดหัวลำโพงขึ้นเป็นพระอารามหลวง โดยมีกรมศิลปากรเป็นผู้ออกแบบพระอุโบสถ^{๕๒}

^{๕๐} กรมการศาสนา, ประวัติวัดที่พระราชอาณาจักร, ๒ : ๓๔๐.

^{๕๑} ภาพจิตรกรรมฝาผนัง พระอุโบสถ วัดหัวลำโพง พระอารามหลวง (กรุงเทพฯ: กราฟิคอาร์ต พรินติ้ง, ๒๕๔๖), ๒๐.

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, ๒๗.

รูปแบบสถาปัตยกรรม

พระอุโบสถเป็นอาคารทรงไทยจัตุรมุข ๓ ชั้น ขนาดความกว้าง ๑๖.๙๙ เมตร ยาว ๓๗.๕๙ เมตร^{๕๓} มีลานประทักษิณรอบพระอุโบสถ ประกอบด้วยศาลารายทรงจัตุรมุขยอดมณฑปประจำ ๔ ทิศ โครงสร้างอาคารทั้งหลังหล่อด้วยคอนกรีต รวมทั้งส่วนหลังคา และการประดับตกแต่ง ส่วนพื้นอาคาร กั้นผนังปูด้วยหินอ่อน และหินแกรนิต

หลังคาทรงยอดมณฑป ประกอบฐานมณฑปด้วยครุฑแบกทั้ง ๔ ด้าน ส่วนหน้าบันประดับลวดลายประดิษฐานตราสัญลักษณ์งานฉลองสิริราชสมบัติพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ครบ ๕๐ ปี เครื่องบนประดับตกแต่งตามอย่างอุโบสถแบบประเพณีนิยม มีซุ้มฟ้าที่ทำเป็นนาคสามเศียร ไบระกา และหางหงส์ที่ทำเป็นนาคเป็นอน ปลายคันทวยเรียวเล็กที่ฐานทำเป็นลายเทพพนม ส่วนบัวหัวเสาเป็นบัวแฉก ตกแต่งด้วยการลงรักปิดทอง และประดับกระจกสี (ภาพที่ ๕๖)

รูปแบบการตกแต่งอาคารมีลักษณะอย่างพระที่นั่งภายในพระบรมมหาราชวัง ทั้งส่วนหน้าบัน และเครื่องยอดทรงมณฑป เช่น พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ซึ่งมีลักษณะและความสำคัญ ดังจะกล่าวถึงต่อไปในบทวิเคราะห์

ภาพที่ ๕๖ พระอุโบสถ วัดหัวลำโพง
เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ ๕๗ พระประธานภายในพระอุโบสถ

^{๕๓} ภาพจิตรกรรมฝาผนัง พระอุโบสถ วัดหัวลำโพง พระอารามหลวง, ๒๐.

หน้าที่การใช้งาน แบ่งเป็น ๓ ชั้น ดังนี้

ชั้นบนสุด เป็นอุโบสถสำหรับสงฆ์ทำสังฆกรรม (ภาพที่ ๕๗)
ชั้นที่หนึ่ง-ชั้นที่สอง เป็นห้องโถงสำหรับใช้งานอเนกประสงค์^{๕๔} และมีแนวคิดที่จะจัดทำเป็นพิพิธภัณฑ์

อุโบสถ วัดละหาร อ. บางบัวทอง จ. นนทบุรี

ประวัติ

ที่มาในการสร้างแต่เดิมไม่ชัดเจน เริ่มปรากฏหลักฐานชัดเจนในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อค้นพบว่ามีชื่อปรากฏในหน้าปัดนาฬิกากระปุก “พุทธศักราชได้ ๒๔๔๕ จุลศักราชได้ ๑๒๕๖ รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๑ ข้าพเจ้านายพงษ์ ได้สละทรัพย์จัดซื้อนาฬิกาถวายไว้ในอารามมีชื่อว่า “ราชบัณฑุร” เป็นของสำหรับอุโบสถของสงฆ์ ณ วันที่ ๒๖ วันอาทิตย์ เดือน ตุลาคม ตรงกับเดือน ๑๑ แรมสิบค่ำ ขอให้ข้าพเจ้าได้สำเร็จพระนิพพานปัจจุโย โหตุ”^{๕๕} ซึ่งปีศักราชที่ระบุตรงกับในสมัยรัชกาลที่ ๕ สันนิษฐานว่าชื่อ “ราชบัณฑุร” คงจะกลายมาเป็น “ละหาร” ดังเช่นในปัจจุบัน

วัดละหารเป็นวัดประจำอำเภอ เป็นวัดรองเจ้าคณะจังหวัด ได้เปิดสอบพระปริยัติธรรมแผนกธรรมตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๔๔๙ และแผนกบาลีเริ่มเปิดตั้งแต่ พุทธศักราช ๒๔๙๖^{๕๖} เป็นต้นมา อีกทั้งเป็นศูนย์พุทธศาสนวันอาทิตย์ ศูนย์สงเคราะห์พุทธมามกะประจำอำเภอบางบัวทอง ศูนย์อบรมประชาชนประจำตำบล และยังเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างดีเด่นประจำปี พุทธศักราช ๒๕๑๐^{๕๗} และในปีพุทธศักราช ๒๕๓๕ สมัยพระครูนนทโมลี(สำรวย อาภากรโ) ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส^{๕๘}

แนวคิดในการออกแบบอุโบสถ

ด้วยอุโบสถหลังเก่าชำรุด ทรวดโถมเกินกว่าจะซ่อมแซมบำรุง อีกทั้งคับแคบ ไม่เพียงพอสำหรับสงฆ์ในการทำสังฆกรรม อีกทั้งพื้นอุโบสถยังอยู่ต่ำกว่าระดับพื้นถนน เมื่อฝนตกระดับน้ำขึ้นสูง(ภาพที่ ๖๒) จึงทำให้มีน้ำท่วมซึมเข้ามาในอุโบสถ (ภาพที่ ๖๓) จนบางครั้งพระสงฆ์ไม่สามารถทำสังฆกรรมได้

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, ๒๑.

^{๕๕} วัดละหาร, ประวัติ [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๒, เข้าถึงได้จาก <http://www.watlaharn.org>.

^{๕๖} กรมการศาสนา, ประวัติวัดที่วราชอาราจักร, ๒ : ๕๐๖.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน.

^{๕๘} วัดละหาร, ประวัติ [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๒, เข้าถึงได้จาก <http://www.watlaharn.org>.

อีกทั้งวัดละหารเป็นศูนย์กลางกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ที่มีประชาชนเข้ามาใช้เป็นจำนวนมาก ทางวัดจึงมีความประสงค์ที่จะใช้งานพื้นที่ภายในวัดให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชนให้มากที่สุด^{๔๙} และคาดว่าจะการสร้างอุโบสถสามชั้นนี้จะช่วยกระจายพื้นที่ใช้สอยให้เพียงพอต่อความต้องการได้

รูปแบบสถาปัตยกรรม

อุโบสถในผังจัตุรมุข ๓ ชั้น มีขนาดความกว้าง ๓๙ เมตร ยาว ๔๙ เมตร^{๕๐} มีลานประทักษิณรอบอุโบสถ และมีศาลาประจำมุข ๔ หลัง ทยอยลดเอียงหน้าบัน และการตกแต่งยังไม่แล้วเสร็จ (ภาพที่ ๕๙) แต่จากแบบจำลองอุโบสถมีหลังคาทรงยอดมณฑป ลักษณะการประดับตกแต่งตามอาคารแบบประเพณีนิยมด้วยช่อฟ้า ใบระกา และหางหงส์ (ภาพที่ ๕๘) ส่วนหน้าบันอุโบสถหลังใหม่นี้ คาดว่าจะทำลวดลายประดับตามแบบหน้าบันอุโบสถหลังเดิม (ภาพที่ ๖๑)

รูปแบบอุโบสถ วัดละหาร เป็นอีกหนึ่งตัวอย่างของอุโบสถผังจัตุรมุขที่มีการทำหลังคาทรงยอดมณฑป ซึ่งเป็นความนิยมอีกแนวทางหนึ่งในการออกแบบก่อสร้างอุโบสถในปัจจุบัน

ภาพที่ ๕๘ แบบจำลองอุโบสถ วัดละหาร บางบัวทอง จ. นนทบุรี

^{๔๙} สัมภาษณ์พระครูสมุห์ประวีติ, วัดละหาร, ๖ ตุลาคม ๒๕๕๒.

^{๕๐} วัดละหาร, ประวัติ [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๒, เข้าถึงได้จาก <http://www.watlaharn.org>.

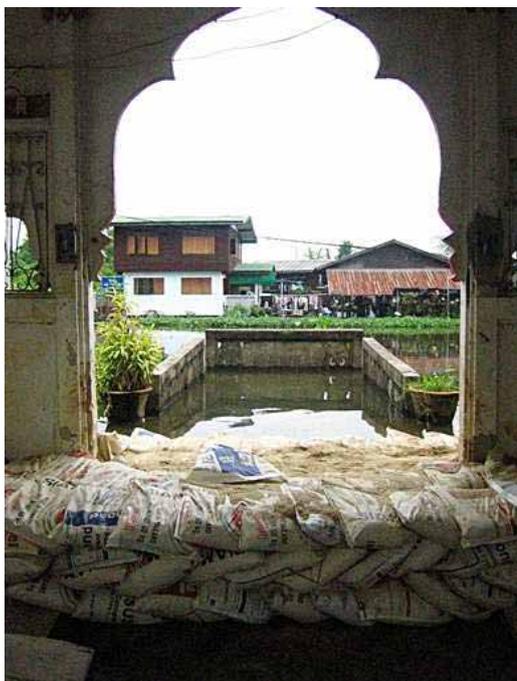
ภาพที่ ๕๙ อุโบสถหลังใหม่ วัดละหาร
ปัจจุบันอยู่ในระหว่างการก่อสร้าง
(ตุลาคม ๒๕๕๒)

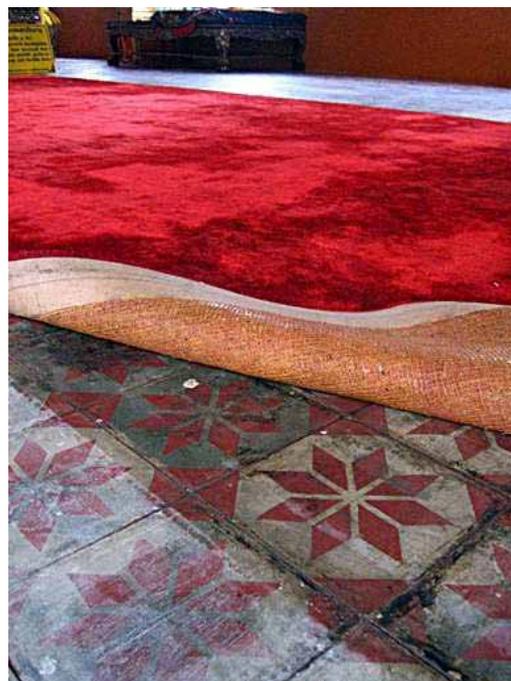
ภาพที่ ๖๐ ห้องโถงอเนกประสงค์ ภายในชั้นล่าง
อุโบสถหลังใหม่ วัดละหาร

ภาพที่ ๖๑ อุโบสถหลังเก่า วัดละหาร ซึ่งในปัจจุบันยังคงใช้งานอยู่ (ตุลาคม ๒๕๕๒)

ภาพที่ ๖๒ ศาลาท่าน้ำวัดละหาร

ภาพที่ ๖๓ สภาพของพื้นอุโบสถหลังเก่าซึ่งมีน้ำ
ซึมอยู่ตลอดเวลา

หน้าที่การใช้งาน แบ่งเป็น ๓ ชั้น ดังนี้

ชั้นบน เป็นอุโบสถ สำหรับสงฆ์ทำสังฆกรรม

ชั้นที่สอง เป็นห้องโถงที่ใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมสำหรับประชาชนทั่วไป ประกอบด้วยห้องพัก ห้องอาบน้ำ และห้องน้ำ

ชั้นล่าง เป็นห้องโถง ใช้งานอเนกประสงค์ (ภาพที่ ๖๐)

พระอุโบสถ วัดสัมพันธวงศาราม เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร ประวัติ

สันนิษฐานว่าวัดสัมพันธวงศารามเป็นวัดโบราณชื่อว่า “วัดเกาะ”^{๕๑} สร้างมาแล้วตั้งแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ต่อมาราวพุทธศักราช ๒๓๓๙ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ทำการบูรณะวัด และพระราชทานนามวัดว่า “วัดเกาะแก้วลังการาม” พร้อมสถาปนาวัดขึ้น

^{๕๑} กรมการศาสนา, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร, ๑ : ๒๓๐.

เป็นพระอารามหลวง ครั้นในสมัยพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ ทรงพระราชทานนามวัดใหม่อีกครั้งว่า “วัดสัมพันธวงศารามวรวิหาร”^{๕๒}

ในวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ วัดสัมพันธวงศารามได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต รื้อถอนพระวิหาร และพระเจดีย์ ครั้นเมื่อสร้างพระอุโบสถหลังใหม่แล้ว จึงรื้อพระอุโบสถหลังเก่าออก ต่อมาได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ พระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ ๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ สำหรับพระอุโบสถหลังใหม่ กว้าง ๔๐ เมตร ยาว ๘๐ เมตร^{๕๓}

แนวคิดในการออกแบบอุโบสถ

การสร้างพระอุโบสถหลังใหม่นี้ เกิดจากแนวคิดที่ว่า พระอุโบสถหลังเก่ามีขนาดเล็ก และชำรุดทรุดโทรมมากมาก พื้นพระอุโบสถก็ต่ำเกินไป อีกทั้งหลังคาทำให้อากาศไม่ถ่ายเท จึงมีน้ำท่วมพื้น ทั้งภายใน และภายนอกอาคาร จนทำให้หลายครั้งต้องโยกย้ายหยุดทำสังฆกรรม ประกอบกับคานเพดานก็ผุพังมาก เช่นเดียวกับพระวิหาร และเสนาสนะอื่นๆ ภายในวัด จึงเป็นเหตุให้มีการวางแผนปรับปรุงสิ่งก่อสร้างภายในวัดสัมพันธวงศารามขึ้นใหม่^{๕๔} โดยพระมหาวิมลวงศ์ ภาณุวราจารย์ อดีตเจ้าอาวาส (๒๕๖๐-๒๕๖๑) เป็นผู้ดำเนินการออกแบบ และขอพระบรมราชานุญาต รื้อถอนพระวิหาร พระเจดีย์ และพระอุโบสถ^{๕๕} เพื่อสร้างเป็นพระอุโบสถ ๓ ชั้นขึ้นแทน

ปัจจุบันยังไม่ได้ยกช่อฟ้าประธาน รวมทั้งยังไม่ได้ผูกพัทธสีมาพระอุโบสถหลังใหม่ แต่มีการใช้งานพระอุโบสถแล้ว

รูปแบบสถาปัตยกรรม

พระอุโบสถเป็นอาคารจัตุรมุขในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีขนาดความกว้าง ๓๐ เมตร ยาว ๔๙ เมตร สูง ๓๙ เมตร เป็นอาคารยกพื้นสูง ๓ ชั้น ตัวอาคารเป็นคอนกรีตทั้งหลัง หลังคาทรงยอดมณฑป เครื่องบนประกอบด้วยช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ตามอย่างอุโบสถแบบประเพณีนิยม หน้าบันประธานประดิษฐานพระปรมาภิไธยย่อ “ภปร” และมีลักษณะการแบ่งช่องที่แผงแรคคอสองหน้าบันเป็น ๖ ช่อง ทำเป็นซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูป (ภาพที่ ๖๔) ดังที่กล่าวไปแล้วว่าการแบ่งช่องที่แผงแผงแรคคอสองหน้าบันเช่นนี้ปรากฏมาแล้วที่หน้าบันพระอุโบสถ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนา

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน.

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, ๒๓๑.

^{๕๔} วัดสัมพันธวงศาราม, เหตุการณ์สำคัญ: สร้างพระอุโบสถหลังใหม่ วัดสัมพันธวงศ์ [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๕๒, เข้าถึงได้จาก <http://www.watsamphan.com>.

^{๕๕} กรมการศาสนา, ประวัติวัดที่ราชอาณาจักร, ๑ : ๒๓๑.

ราม อีกทั้งรูปแบบหน้าบันอุโบสถที่หลวงวิศาลศิลปกรรมเป็นผู้ออกแบบก็นิยมแบ่งช่องที่แผงแระคอสองเช่นกัน เช่น อุโบสถ วัดชลประทานรังสฤษฎ์ (ภาพที่ ๖๕) อุโบสถ วัดบุปผาราม และ อุโบสถ วัดอรัญญิการาม เป็นต้น แต่การแบ่งช่องซึ่งออกแบบโดยหลวงวิศาลศิลปกรรม มักจะแบ่งเป็น ๕ ช่อง ส่วนการแบ่งช่องที่แผงแระคอสองของพระอุโบสถ วัดสัมพันธวงศารามนี้ คงจะปรับเปลี่ยนให้เป็น ๖ ช่อง เพื่อให้สอดคล้องกับการประดิษฐานพระพุทธรูปตามความต้องการของทางวัดนั่นเอง ส่วนลายประดับหน้าบันแต่ละด้านเป็นการประดิษฐานตราสัญลักษณ์แสดงฐานันดรชั้นสูง และพระราชลัญจกรที่เนื่องในพระมหากษัตริย์

ส่วนคันทวยมีขนาดยาวเรียว เล็ก แต่ฐานค่อนข้างหนา บัวหัวเสาเป็นบัวแวง ซึ่งเป็นลักษณะของการประดับตกแต่งแบบที่พบในอุโบสถสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ภายในพระอุโบสถมีบันไดเพื่อสามารถขึ้นไปยังส่วนชั้นหลังคาอุโบสถได้ โดยมียอดหลังคาทรงมณฑปที่ใช้เป็นเจดีย์ประธานของวัดด้วยเช่นกัน (ภาพที่ ๖๖)

ภาพที่ ๖๔ ด้านทิศใต้ของพระอุโบสถ
วัดสัมพันธวงศารามวรวิหาร

ภาพที่ ๖๕ การแบ่งช่องที่แผงแระคอสองของหน้าบัน
อุโบสถ วัดชลประทานรังสฤษฎ์
จ. นนทบุรี

ภาพที่ ๖๖ หน้าต่างแสดงลำดับชั้นอาคาร พระอุโบสถ วัดสัมพันธวงศาราม

ภาพที่ ๖๗ ชั้นที่สองเป็นห้องโถงสำหรับเป็นที่ประชุม และเป็นศาลาการเปรียญ
พระอุโบสถ วัดสัมพันธวงศาราม

ภาพที่ ๖๘ พื้นที่บางส่วนของพระอุโบสถ ชั้นล่างสุด ใช้เป็นที่เก็บอุปกรณ์ต่างๆ

หน้าที่การใช้งาน แบ่งเป็น ๓ ชั้น ดังนี้

- ชั้นบนสุด เป็นอุโบสถ และวิหาร สำหรับสงฆ์ทำสังฆกรรม และใช้ประกอบพิธีทางศาสนา ส่วนหลังคาทรงยอดมณฑปก็ใช้เป็นเจดีย์ประธานของวัด
- ชั้นที่สอง เป็นหอประชุม และศาลาการเปรียญ (ภาพที่ ๖๗)
- ชั้นล่างสุด เป็นห้องโถง แบ่งพื้นที่ออกเป็นส่วนๆ ใช้ทำการเรียน-การสอนพระปริยัติธรรมสำหรับเยาวชน และประชาชน เก็บอุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งเป็นที่จำหน่วยวัดอุโมงค์ (ภาพที่ ๖๘)

อนึ่ง แม้พระอุโบสถ วัดสัมพันธวงศาราม จะมีการรวมเอาพระเจดีย์ และพระวิหารมาไว้ในพื้นที่ใช้งานร่วมกับพระอุโบสถ ซึ่งเป็นแนวคิดที่แตกต่างออกไปจากอุโบสถแบบยกพื้นสูงโดยมีชั้นล่างเป็นห้องโถง ตามที่ยกตัวอย่างมาแล้ว แต่พระอุโบสถ วัดสัมพันธวงศาราม หากพิจารณาเฉพาะรูปแบบแล้วก็ยังจัดเป็นอุโบสถประเภทดังกล่าวอยู่ โดยส่วนของอาคารชั้นล่าง ชั้นที่สอง และชั้นบนสุด มีผังที่เทียบเคียงได้กับอุโบสถแบบยกพื้นสูงโดยมีชั้นล่างเป็นห้องโถง ซึ่งส่วนที่เป็นเจดีย์ประธานก็เป็นส่วนของหลังคาทรงยอดมณฑป และส่วนพื้นที่ใช้งานเป็นพระวิหารก็เป็นส่วนเดียวกับพระอุโบสถ ดังนั้นแม้จะมีหน้าที่การใช้งานเพิ่มเข้ามาในพระอุโบสถหลังนี้ แต่ก็ไม่ได้ทำให้แผนผังพระอุโบสถต่างๆ ไปจากอุโบสถแบบยกพื้นสูงที่มีชั้นล่างเป็นห้องโถง

การรวมเจดีย์ วิหาร และอุโบสถ ไว้ในอาคารหลังเดียวกันนั้น ยังพบในวัดอื่นๆ อีก ซึ่งมีรูปแบบ และแผนผังที่ต่างไปจากพระอุโบสถ วัดสัมพันธวงศาราม ดังกล่าวถึงต่อไปในหัวข้อ อุโบสถแบบอาคารหลายชั้นที่มีผังร่วมกับเจดีย์ และวิหาร

๔. อุโบสถแบบอาคารหลายชั้นที่อยู่ในผังร่วมกับเจดีย์ และวิหาร

อุโบสถที่อยู่ในผังร่วมกับเจดีย์และวิหาร ที่ใช้ในการศึกษาคั้งนี้เป็นเสนาสนะที่มีผังเชื่อมต่อกันทั้งในผังแนวตั้ง และในผังแนวนอน อันเป็นรูปแบบอาคารในพุทธศาสนาแนวทางใหม่ที่ไม่เคยปรากฏให้เห็นมาก่อน เช่นพระอุโบสถ วัดโสธรวรารามวรวิหาร ซึ่งเป็นอุโบสถที่มีผังร่วมกับเจดีย์ และวิหารในผังแนวนอน และอุโบสถ ภายในพระมหาธาตุเจดีย์ภักดีประกาศ วัดทางสาย เป็นอุโบสถที่มีผังร่วมกับเจดีย์ และวิหารในผังแนวตั้ง ในการวางผังลักษณะใหม่นี้ทำให้รูปแบบอุโบสถเปลี่ยนแปลงไป อุโบสถกลายเป็นเพียงส่วนหนึ่งในกลุ่มอาคารที่สร้างขึ้น อีกทั้งส่วนของชั้นหลังคา การประดับตกแต่งเครื่องบน ทั้งช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ก็ดูเหมือนจะถูกนำไปใช้เป็นส่วนของอาคารทั้งหมดมากกว่าจะเป็นส่วนเฉพาะของอุโบสถ

พระอุโบสถ วัดโสธรวรารามวรวิหาร อ. เมือง จ. ฉะเชิงเทรา ประวัติ

วัดโสธรวรารามวรวิหาร เดิมมีชื่อว่า “วัดหงส์” สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ต่อมาน้ำได้เซาะตลิ่งทำให้วัดพัง จึงสร้างวัดขึ้นใหม่ ให้ชื่อว่า “วัดเสาธง หรือ วัดเสาธงทอง”^{๕๖} แล้วจึงเปลี่ยนชื่อมาเป็น “วัดโสธร” ในภายหลัง

อนึ่ง ในคราวที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ และพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าหญิงอุบลรัตนราชกัญญา ได้เสด็จพระราชดำเนินมายังวัดโสธรวรารามฯ เมื่อวันที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๙ เพื่อบำเพ็ญพระราชกุศลพิธีวิสาขบูชาในพระอุโบสถ^{๕๗} ในครั้งนั้นได้มีการกล่าวอ้างถึงพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า ให้แก้ไขพระอุโบสถเสียใหม่^{๕๘} ดังนั้นในปีพุทธศักราช ๒๕๓๐ ดร. ประเวศ ลิ้มปรีงษ์ จึงได้ออกแบบ และร่างแบบแปลนแผนผังการก่อสร้างอุโบสถหลังใหม่ขึ้นจนเสร็จเป็นที่เรียบร้อย และ

^{๕๖} ประวัติหลวงพ่อโสธร วัดโสธรวรารามวรวิหาร อำเภอเมือง (แปดริ้ว) (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), ๒.

^{๕๗} ดวงใจ พิษิตณรงค์ชัย, “ปรากฏการณ์การสร้างอาคารทรงปราสาทในสังคมปัจจุบัน: กรณีศึกษา วัดโสธรวรารามวรวิหาร” (สารนิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๖), ๑๙.

^{๕๘} สรุปความจาก ความเป็นมาและแนวทางที่ใช้ประกอบในการออกแบบพระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา (กรุงเทพฯ: สำนักราชเลขาธิการ, ๒๕๓๖), ๑.

เมื่อวันที่ ๑๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๑^{๕๙} จึงทำการวางศิลาฤกษ์ก่อสร้าง และเริ่มสร้างในเดือนกรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๕^{๖๐} ปัจจุบันการก่อสร้าง และตกแต่งพระอุโบสถหลังใหม่แล้วเสร็จเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

แนวคิดในการออกแบบอุโบสถ

การออกแบบพระอุโบสถหลังนี้ มีแนวคิดที่จะจัดระบบแผนผังเสนาสนะภายในวัดขึ้นใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการพื้นที่การใช้งานของทางวัด และให้สมเกียรติพระพุทธรูป โดยรวมอาคารในเขตพุทธาวาสเข้าไว้ในอาคารหลังเดียวกัน ซึ่งเชื่อว่าจะช่วยลดค่าใช้จ่ายในการก่อสร้าง^{๖๑} นอกจากนี้ยังต้องการออกแบบพระอุโบสถให้กว้างขวางกว่าเดิม เนื่องจากมีผู้เข้ามาสักการะพระพุทธรูปเป็นจำนวนมาก จึงทำการออกแบบพระอุโบสถให้มีทางเข้าออก ๔ ทาง ภายในเพดานยกสูง เป็นอาคารโถงโปร่งเพื่อให้อากาศถ่ายเทได้ดี

การออกแบบพระอุโบสถให้มีลักษณะแปลกใหม่ ประกอบกับการก่อสร้างที่ใช้วัสดุคุณภาพสูง มีความคงทนถาวร ก็เพื่อต้องการให้พระอุโบสถหลังนี้เป็นศาสนาสถานที่อยู่คู่บ้านคู่เมืองตลอดไป ทั้งนี้เป็นประสงค์ของผู้ออกแบบเพื่อให้พระอุโบสถหลังนี้เป็นสถาปัตยกรรมแนวทางใหม่แห่งรัชกาลที่ ๙ และเป็นสมบัติชาติที่มีค่าในอนาคต^{๖๒}

รูปแบบสถาปัตยกรรม

พระอุโบสถเป็นอาคารทรงไทยประยุกต์ มีขนาดความกว้าง ๔๔.๕๐ เมตร ยาว ๑๒๓.๕๐ เมตร^{๖๓} พระอุโบสถเป็นอาคารหลังกลางที่เชื่อมต่อด้านหน้าด้วยวิหารพระไตรปิฎก (ทิศตะวันออก) ด้านหลังด้วยพระวิหารเดิม (ทิศตะวันตก) และด้านข้างเป็นอาคารมุขเด็จ อาคารทั้งหมดเชื่อมต่อกันมีหลังคาคล้ายคลึงกับเครื่องยอดทรงมณฑป ซึ่งมีลักษณะเป็นหลังคาทรงกรวยแปดเหลี่ยมเกลียดซ้อนกัน ๔ ชั้น โดยมีฝ้าของเรือนชั้นทำเป็นบัลลังก์แฝงแรคออสองรองรับหลังคาลาดในแต่ละชั้น (ภาพที่ ๖๙)

^{๕๙} ประวัติหลวงพ่อโศธร วัดโสมนัสราชวรวิหาร อำเภอเมือง (แปดริ้ว), ปกหลัง.

^{๖๐} ดวงใจ พิชิตณรงค์ชัย, “ปรากฏการณ์การสร้างอาคารทรงปราสาทในสังคมปัจจุบัน: กรณีศึกษา วัดโสมนัสราชวรวิหาร” ๑๙.

^{๖๑} สรุปความจาก ความเป็นมาและแนวทางที่ใช้ประกอบในการออกแบบพระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสมนัสราชวรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทรา, ๓-๕.

^{๖๒} ประติมา นิมเสมอ, “ประเพณีศิลปประณีต พุทธศิลป์สถาปนิก,” ในสถาปัตยกรรมไทยเฉลิมพระเกียรติ, ๑๕๙.

^{๖๓} ดวงใจ พิชิตณรงค์ชัย, “ปรากฏการณ์การสร้างอาคารทรงปราสาทในสังคมปัจจุบัน: กรณีศึกษา วัดโสมนัสราชวรวิหาร” ๑.

เครื่องลำยองประกอบด้วยช่อฟ้า ไบระกา หางหงส์ (ทำเป็นนาคเป็อน) เครื่องลำยอง นอกจากใช้ประดับที่หน้าบันพระอุโบสถแล้ว ยังใช้ประดับโดยรอบช่องแสงบนหลังคาชั้นที่ ๒, ๓ และ ๔ ที่ทำเป็นช่องแสงทรงกลม นอกจากนี้ยังมีซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปประทับยืนทั้ง ๔ ด้าน และช่องหน้าต่างรอบชั้นหลังคาชั้นที่ ๓ ดังนั้นหลังคาของพระอุโบสถ วัดโสธรวราราม จึงมีรูปแบบที่แตกต่างออกไปจากเครื่องยอดทรงมณฑปแบบในอดีต แต่เป็นลักษณะของการปรับเปลี่ยนประยุกต์เอารูปแบบศิลปกรรมแบบต่างๆ เข้ามาผสมรวมกัน ทั้งช่องแสงทรงกลมซึ่งมีลักษณะคล้ายซุ้มกุฎุประดับทิวสถานในศิลปะอินเดีย ซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูป และช่องหน้าต่างที่มียอดแหลม โดยช่องหน้าต่างนี้สันนิษฐานว่าได้พัฒนารูปแบบมาจากหน้าต่างที่พระอุโบสถ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ซึ่งออกแบบโดยสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

ส่วนลวดลายหน้าบันมีการนำตราอุณาโลมบนพานแว่นฟ้าประดิษฐานในบุษบกประดับที่หน้าบันทิศเหนือ และทิศใต้ พระราชลัญจกรในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ มาประดับที่หน้าบันทิศตะวันตก ส่วนหน้าบันทิศตะวันออกเป็นภาพพระพุทธรูปโสธร (ภาพที่ ๗๐) ส่วนคันทวยมีลักษณะเป็นฉากสามเหลี่ยมรองรับชายคา วัสดุที่ใช้ทำจากคอนกรีตเสริมเหล็ก ล้ำริด และเซรามิกเคลือบสี เพื่อให้มีความคงทนถาวร ตามแนวคิดที่ต้องการให้พระอุโบสถหลังนี้เป็นมรดกของชาติสืบต่อไป

พระอุโบสถเป็นอาคารที่มีการวางผังอาคารเป็นอาคารซ้อนหลายชั้น โดยมีทั้งสิ้นรวมแล้ว ๑๓ ชั้น มีพื้นที่ใช้สอยรวม ๕ ชั้น คือ ส่วนพระอุโบสถชั้นล่างเป็นอาคาร ๒ ชั้น ในผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีขนาดความกว้างยาวประมาณ ๒๙ เมตร ตั้งแต่ชั้น ๓ ขึ้นไปเป็นอาคารทรงมณฑปในผังแปดเหลี่ยม^{๖๔} ชั้น ๘ เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และ ชั้น ๑๓ เป็นส่วนของยอดเจดีย์ซึ่งใช้เป็นเจดีย์ประธานของวัด ส่วนชั้นอื่นๆเป็นแค่ชั้นลอยมีบันไดเวียนไปยังชั้นบน^{๖๕} (ภาพที่ ๗๑-๗๒)

^{๖๔} “รายการก่อสร้างพระอุโบสถ พระวิหาร หลังใหม่ วัดโสธรวรารามวรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทรา,” ใน ความเป็นมา และแนวทางที่ใช้ในการออกแบบพระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา, ๑.

^{๖๕} สัมภาษณ์จาสิบเอกจรรยา เขียวบันเทิง, เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย และประสานงาน วัดโสธรวรารามวรวิหาร, ๗ ตุลาคม ๒๕๕๒.

ภาพที่ ๖๙ พระอุโบสถ วัดโสธรวรารามวรวิหาร อ. เมือง จ. ฉะเชิงเทรา
(ภาพจากกรทง ตั้งสกุล)

ภาพที่ ๗๐ พระวิหารทางด้านหน้าของพระอุโบสถ วัดโสธรวรารามวรวิหาร

ภาพที่ ๗๑ ภายในพระอุโบสถ วัดโสธรวรารามวรวิหาร ภาพที่ ๗๒ ชั้นลอย และบันไดวนต่างๆ
มีประชาชนเข้ามาสักการะพระพุทธรูป
จำนวนมาก ภายในพระอุโบสถ

ภาพที่ ๗๓ พระพุทธรูป พระประธานประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถ

หน้าที่การใช้งาน พระอุโบสถซึ่งเป็นอาคารหลังกลาง มีชั้นที่ใช้งานเพียง ๓ ชั้น ดังนี้
ชั้นล่างสุด เป็นอุโบสถ สำหรับสงฆ์ทำสังฆกรรม และรองรับประชาชนที่มา
สักการะพระพุทธรูป (ภาพที่ ๗๓)
ชั้นที่แปด เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

ชั้นที่สิบสาม เป็นเจดีย์ประธานของวัด และยังเป็นยอดหลังคาทรงมณฑปของกลุ่ม
อาคารอีกด้วย

อุโบสถ ภายในพระมหาธาตุเจดีย์ภักดีประกาศ วัดทางสาย

อ. บางสะพาน จ. ประจวบคีรีขันธ์

ประวัติ

วัดทางสายเริ่มก่อตั้งเป็นวัดขึ้นเมื่อราวปีพุทธศักราช ๒๕๒๗ เริ่มแรกเป็นเพียงสำนัก
ปฏิบัติธรรม ครั้นต่อมาได้มีการจัดสร้างพระมหาธาตุเจดีย์ภักดีประกาศขึ้น เนื่องในวโรกาสที่
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ทรงครองสิริราชย์สมบัติครบ ๕๐ ปี คณะสงฆ์วัดทาง
สาย โดยมีพระอธิการไมตรี ฐิตปัญโญ เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ และนายสวัสดิ์ ไซติพานิช (อดีต
ประธานศาลฎีกา) เป็นประธานโครงการฝ่ายฆราวาส และมีคณะกรรมการพร้อมข้าราชการ
พ่อค้า ประชาชน และพสกนิกรทุกหมู่เหล่าร่วมกันจัดสร้างขึ้นเพื่อน้อมเกล้าฯ ถวายเป็นพระราช
กุศล

พระมหาธาตุเจดีย์ภักดีประกาศได้รับการออกแบบโดย ม.ร.ว. มิตราภรณ์ เกษมศรี^{๖๖}
และเมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๙ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีฯ ทรง
เสด็จมาเป็นประธานในการวางศิลาฤกษ์

แนวคิดในการออกแบบอุโบสถ

จากพื้นที่ของวัดที่ตั้งอยู่ปลายแหลมติดทะเล จึงเป็นทำเลที่มีผู้สังเกตเห็นว่าเหมาะจะ
สร้างเจดีย์เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของตำบลบ้านกรูด อีกด้วยความประทับใจในพระมหาธาตุเจดีย์
พุทธธรรมประกาศ ที่สร้างขึ้นที่ อ. เบตง จ. นราธิวาส โดยการออกแบบของ ม.ร.ว. มิตราภรณ์
เกษมศรี จึงได้มีการขอแบบจาก ม.ร.ว. มิตราภรณ์ เพื่อนำแบบมาสร้างเป็นพระเจดีย์ที่บ้านกรูด แต่
เห็นว่าไม่ควรที่จะสร้างให้เหมือนกัน จึงได้ทำการออกแบบพระมหาธาตุเจดีย์ภักดีประกาศขึ้น^{๖๗}

ในการออกแบบยังแสดงแนวคิดที่จะสร้างเจดีย์ขึ้นเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ เนื่องในวโรกาสทรงครองสิริราชย์สมบัติครบ ๕๐ปี จึง

^{๖๖} ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, “หม่อมราชวงศ์มิตราภรณ์ เกษมศรี กับผลงานชิ้นสุดท้ายที่ฝากไว้ใน
แผ่นดิน: พระมหาธาตุเจดีย์พระธรรมภักดีประกาศ,” ใน สืบสานสถาปัตยกรรมไทย, เล่ม ๕ (กรุงเทพฯ:
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), ๓.

^{๖๗} ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี และวฑูญ เทพหัสดิ, ช่างหลวง ผลงานสถาปัตยกรรมไทยของ
หม่อมราชวงศ์มิตราภรณ์ เกษมศรี (กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยาม, ๒๕๓๙), ๒๙๗.

ได้มีการออกแบบสร้างพระเจดีย์ชั้น ๙ องค์ มีเจดีย์ประธานองค์ใหญ่เป็นยอดหลังคาของอาคารทั้งหมด และมีเจดีย์บริวารอีก ๘ องค์^{๖๔}

แม้ ม.ร.ว. มิตราภรณ์ เกษมศรี ได้ออกแบบพระมหาธาตุเจดีย์ภักดีประกาศ โดยมีแนวทางอ้างอิงมาจากพระมหาธาตุเจดีย์พุทธธรรมประกาศ แต่มีแนวคิดใหม่ที่เพิ่มเข้ามา คือ การรวมพื้นที่ใช้งานที่จำเป็นภายในวัด เข้ามาอยู่ในพื้นที่ร่วมกัน เช่น วิหาร อุโบสถ และเจดีย์ รวมทั้งมีพื้นที่ใช้งานอเนกประสงค์ด้วย

รูปแบบสถาปัตยกรรม

พระมหาเจดีย์องค์นี้ตั้งอยู่ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรมุข มีขนาดกว้าง และยาวเท่ากันทั้ง ๔ ด้าน ขนาด ๕๐ เมตร ภายในอาคารประกอบด้วยชั้นต่างๆ ๔ ชั้น อุโบสถอยู่ในส่วนของชั้นที่ ๓ ส่วนชั้นบนสุดเป็นส่วนของยอดเจดีย์ประธาน ในแต่ละชั้นจะมีระเบียงล้อมรอบที่สามารถเดินประทักษิณได้

เจดีย์ทั้ง ๙ องค์ เป็นเจดีย์ทรงระฆังในผังกลม มีมาลัยเถารองรับองค์ระฆัง ที่ได้รับแรงบันดาลใจจากสุวรรณเจดีย์ในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งรัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้ถอดแบบมาจากเจดีย์วัดพระศรีสรรเพชญ์ แต่ด้วยฐานรองรับเจดีย์ซึ่งทำเป็นฐานแปดเหลี่ยม บัลลังก์ย่อมุมรองรับปล้องไฉน และปลียอด ก็เป็นลักษณะที่ได้ปรับเปลี่ยนไปจากรูปแบบดั้งเดิม ส่วนองค์ระฆังที่เพิ่มซุ้มทรงกลมประดิษฐานพระพุทธรูปทั้ง ๔ ด้านนั้น มีรูปแบบคล้ายกับการทำช่องแสงทรงกลมที่พระอุโบสถ วัดโสธรวรารามวรวิหาร (ดูภาพที่ ๗๐)

อาคารซึ่งรองรับเจดีย์ประธานมีลักษณะอย่างเรือนธาตุ เป็นอาคารในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส หน้าบันของอาคารแต่ละชั้นทำเป็นซุ้มคล้ายซุ้มเรือนแก้ว มียอดซุ้มเป็นหน้ากาล ปลายกรอบซุ้มเป็นนาคเบือน ซุ้มซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไปในแนวเส้นตรง ที่ฐาน และหัวเสาของเสาประดับกรอบประตูประดับด้วยลูกแก้วอกไก่ ด้วยเป็นอาคารที่สร้างจากคอนกรีตทั้งหมด ประกอบกับรูปทรงอาคารที่ไม่มีการทำชายคายื่นออกมาอย่างอุโบสถ และวิหารโดยทั่วไป จึงไม่มีคันทวยรองรับชายคา (ภาพที่ ๗๔)

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน, ๒๙๖.

ภาพที่ ๗๔ พระมหาธาตุเจดีย์ภักดีประกาศ อ. บางสะพาน จ. ประจวบคีรีขันธ์
(ภาพจากกรทง ตั้งสกุล)

ภาพที่ ๗๕ อุโบสถภายในชั้นที่สามของ
พระมหาธาตุเจดีย์ภักดีประกาศ

ภาพที่ ๗๖ พระพุทธรูปลีลาประดิษฐานอยู่
ภายในอุโบสถ

ภาพที่ ๗๗ วิหารภายในชั้นที่สองของพระมหาธาตุเจดีย์ภักดีประกาศ

หน้าที่การใช้งาน แบ่งเป็น ๔ ชั้นดังนี้

- ชั้นบนสุด เป็นเจดีย์ประธาน บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ
- ชั้นที่สาม เป็นอุโบสถใช้สำหรับประกอบพิธีทางศาสนา (ภาพที่ ๗๕-๗๖)
- ชั้นที่สอง เป็นวิหาร ประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่างๆ และใช้เป็นที่พักธรรมบรรยายอีกทั้งเป็นสถานที่สำหรับรับกุฐิน ทอดผ้าป่า (ภาพที่ ๗๗)
- ชั้นล่างสุด เป็นห้องโถงโล่ง สำหรับใช้งานอเนกประสงค์ และกักเก็บน้ำ ในการออกแบบต้องการให้ใช้เป็นพิพิธภัณฑสถาน เพื่อใช้จัดแสดงประวัติความเป็นมาของการสร้างพระมหาธาตุเจดีย์ฯ อีกทั้งยังสามารถจัดเป็นที่พักเพื่อรองรับผู้มาปฏิบัติธรรม

แนวคิด และรูปแบบอุโบสถที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นแนวคิดในการออกแบบอุโบสถว่าเกิดจากปัจจัยที่แตกต่างกันออกไป อย่างไรก็ตามสังเกตได้ว่าอุโบสถหลายชั้นในรูปแบบต่างๆนั้น มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อตอบสนองความต้องการในเรื่องการใช้พื้นที่ ซึ่งโดยส่วนมากจะใช้เป็นพื้นที่ใช้งานอเนกประสงค์ ทั้งที่เนื่องในพุทธศาสนา และกิจกรรมอื่นๆ ห้องอเนกประสงค์ภายในอุโบสถนั้น โดยส่วนมากที่พบจะใช้งานเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เช่น ใช้สำหรับฝึกปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐาน รวมทั้งเป็นที่ทำการเรียน การสอนพุทธศาสนาให้แก่ภิกษุ สามเณร และประชาชนทั่วไป

นอกจากนี้ยังมีการใช้พื้นที่เพื่อกิจกรรมที่ไม่เกี่ยวกับการศาสนา เช่น การใช้ห้องโถง
ล่างของอุโบสถกลางน้ำ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นที่ประชุมของอธิการบดี
มหาวิทยาลัยโลกจากประเทศต่างๆ ทั้งนี้ภายใน อุโบสถ วัดละหาร ได้จัดพื้นที่สำหรับพักค้างคืน
ให้แก่ผู้ปฏิบัติธรรม โดยใช้ชั้นล่างของอุโบสถจัดแบ่งเป็นห้องนอน และห้องน้ำ ส่วนชั้นล่างของ
อุโบสถ วัดญาณเวศกวัน ใช้เป็นที่ตรวจรักษาประชาชนของหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ บางแห่งมี
แนวคิดใช้พื้นที่โถงประสงค์ของอุโบสถให้เป็นพิพิธภัณฑ์ หรือจัดนิทรรศการต่างๆ เช่น พระ
อุโบสถ วัดหัวลำโพง และอุโบสถ ภายในพระมหาธาตุเจดีย์ภักดีประกาศ เป็นต้น

อนึ่ง อีกปัจจัยที่ทำให้เกิดการสร้างอุโบสถเป็นอาคารหลายชั้น ก็เพื่อต้องการแก้ไข
ปัญหาน้ำท่วมอุโบสถ ดังที่ยกตัวอย่างมาแล้วทั้ง อุโบสถ วัดอัมพวันาราม และอุโบสถ วัดละหาร
ในการสำรวจยังพบอุโบสถในเขตจังหวัดปทุมธานีอีกหลายวัดที่แก้ปัญหาน้ำท่วมอุโบสถ โดยการ
บูรณะให้เป็นอุโบสถหลายชั้น เช่น อุโบสถ วัดชัยสิทธิवास อุโบสถ วัดบัวทอง อุโบสถ วัดปทุม
ทอง และ อุโบสถ วัดบ้านพร้าวนอก เป็นต้น

ทั้งนี้อุโบสถของวัดไทยในต่างประเทศก็มีการสร้างอุโบสถให้เป็นอาคารหลายชั้น มี
ผลมาจากสภาพอากาศที่หนาวเย็น และข้อจำกัดเรื่องพื้นที่ ดังเช่นที่ พระอุโบสถ วัดพุทธปทีป
กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ รวมทั้งวัดไทยในประเทศอินเดีย เช่น พระอุโบสถ วัดไทยกุสินารา
เฉลิมราชย์ ซึ่งมีสภาพอากาศที่ทั้งหนาวเย็น แดดจัด และฝนตกชุก จึงสร้างห้องโถงไว้ชั้นล่างของ
พระอุโบสถเพื่อเป็นที่ให้พุทธศาสนิกชนได้ใช้ปฏิบัติธรรมที่สามารถหลบจากสภาพอากาศที่
แปรปรวนในช่วงต่างๆ ได้

ในกรณีของพระอุโบสถ วัดโสธรวรารามวรวิหาร และอุโบสถ ภายในพระมหาธาตุ
เจดีย์ภักดีประกาศ เป็นรูปแบบของอุโบสถที่มีแนวคิดคล้ายคลึงกัน คือความต้องการจัดวาง
แผนผังในเขตพุทธาวาสขึ้นใหม่ เพื่อความสะดวกในการใช้พื้นที่ภายในอาคาร อีกทั้งการออกแบบ
ที่ประณีตวิจิตร ประกอบกับการใช้วัสดุคุณภาพสูงในการก่อสร้างเพื่อต้องการให้อาคารที่สร้างขึ้น
ใหม่นี้เป็นสถาปัตยกรรมที่จะอยู่คู่พุทธศาสนา และบ้านเมืองตลอดไป ทั้งยังมุ่งหมายให้เป็นงาน
ศิลปกรรมแห่งรัชกาลที่ ๙ จากสาเหตุดังกล่าวทำให้รูปแบบของอุโบสถเปลี่ยนแปลงไปมาก ไม่
เฉพาะรูปแบบของอุโบสถเองเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงแผนผัง และสถาปัตยกรรมอื่นๆ ภายในวัด
ดังจะวิเคราะห์หใ้ในบทต่อไป

เมื่อพิจารณาอุโบสถที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้นต่างๆ ที่กล่าวมาแล้ว พบว่าทั้งแนวคิด
และหน้าที่การใช้งานมีวัตถุประสงค์ที่ใกล้เคียง และคล้ายคลึงกัน แต่รูปแบบที่แตกต่างกันออกไป
นั้น น่าจะเป็นผลมาจากการออกแบบ ซึ่งเป็นแนวทางเฉพาะของสถาปนิกแต่ละท่าน โดยการ

สร้างแต่ละครั้งจะเป็นการผสมรวมระหว่าง ความต้องการของผู้จัดสร้างอุโบสถ ซึ่งอาจจะเป็น พระภิกษุ สงฆ์ หรือจากชุมชนก็ตาม กับแนวคิดของสถาปนิก ดังที่ รศ. ดร. ภิญโญ สุวรรณศิริ สถาปนิกผู้ออกแบบพระอุโบสถกลางน้ำ เคยกล่าวไว้ว่า

เมื่อผมออกแบบแล้วได้นำไปให้หลวงพ่อดู ท่านก็เห็นด้วย โดยที่ผมออกแบบให้ห้องโถง ด้านล่าง พระอุโบสถสามารถใช้เป็นที่ให้พระสงฆ์มาปฏิบัติธรรมได้ถึง ๔,๐๐๐ รูป ในการใช้สอย พื้นที่นั้นเวลาที่พระสงฆ์ลงปฏิบัติธรรมวันสำคัญๆ ลานด้านบนของอุโบสถจะเป็นส่วนของพระ อาจารย์ ส่วนด้านล่างเป็นส่วนของพระนักศึกษา นอกจากนี้ผมยังขออนุญาตทำศาลารายอีก ๘ หลัง อยู่ด้านข้างทั้งซ้าย และขวา ที่พิเศษคือ "วิหารกลบ" เป็นวิหารขนาดเล็กมาก ภายในวิหาร มีพื้นที่ขนาดพอรองรับพระภิกษุหนึ่งได้เพียงรูปเดียว จะใช้เป็นสถานที่สำหรับพระภิกษุเจริญ กรรมฐาน...^{๖๙}

ทำให้อุโบสถแต่ละแห่งจะมีพื้นที่ใช้งานจริงที่เป็นไปตามความต้องการของการสร้าง และแนวคิดตามการออกแบบรวมกัน ดังนั้นจึงอาจจะมีพื้นที่ใช้งานเกินจำเป็นแทรกอยู่บ้าง ดังเช่นที่ อุโบสถ วัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม พระอุโบสถ วัดโสธรวรารามวรวิหาร และอุโบสถ ภายในพระมหาธาตุเจดีย์ภักดีประกาศ ดังนี้

อุโบสถ วัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม มีแนวคิดการออกแบบห้องใต้ดินให้เป็นที่ ปฏิบัติกรรมฐาน แต่มักจะไม่ค่อยเปิดใช้งานจริง เนื่องจากห้องใต้ดินอับอากาศ และชื้นมาก ใน ปัจจุบันจึงใช้เป็นที่เก็บอุปกรณ์ต่างๆ ส่วนชั้นลอยสถาปนิกออกแบบเพื่อใช้เก็บวัตถุมีค่าของทาง วัด แต่จากการสำรวจพบว่าใช้เป็นที่ตั้งโต๊ะหมู่บูชาเท่านั้น ส่วนพระอุโบสถ วัดโสธรวรารามวรวิหาร ที่มีการออกแบบสร้างวิหารทั้งด้านหน้า และด้านหลังอุโบสถ ในปัจจุบันก็ยังไม่เปิดใช้งาน รวมทั้ง ชั้นต่างๆ เหนืออุโบสถก็ไม่มีการใช้งานเป็นเพียงชั้นลอยบันไดเวียน เพื่อขึ้นไปถึงยอดเจดีย์ด้านบน เท่านั้น และอุโบสถ ภายในพระมหาธาตุเจดีย์ภักดีประกาศ ในปัจจุบันก็ยังคงใช้งานอุโบสถหลัง เดิมของวัดทางสายอยู่ เมื่อพิจารณาแล้วพบว่าการออกแบบอุโบสถเป็นการแสดงแนวคิดของ สถาปนิกเป็นหลัก รวมทั้งมีแนวโน้มในการเป็นสถานที่สำคัญสำหรับการท่องเที่ยวมากกว่าจะ สามารถใช้งานได้จริงอย่างเหมาะสม

อุโบสถหลายชั้น ที่สร้างขึ้นในวัดหลายแห่ง ปัจจุบันยังไม่แล้วเสร็จ เนื่องจากงบประมาณในการก่อสร้างไม่เพียงพอ จากการสัมภาษณ์เจ้าอาวาสวัดโพธิ์เรียง ซึ่งดำเนินการ ก่อสร้างอุโบสถหลังใหม่แบบยกพื้นสูง ๒ ชั้นมาแล้วกว่า ๑๐ ปี ใช้งบประมาณการก่อสร้างไปแล้ว

^{๖๙} คม ชัด ลึก, ๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๐.

กว่า ๒๐ ล้านบาท ซึ่งคาดว่าหากจะก่อสร้างให้แล้วเสร็จคงต้องจัดหางบประมาณอีก ๒๐ ล้านบาท โดยให้ข้อมูลว่า

การสร้างอุโบสถใหญ่เกินกว่ากำลังของทางวัด แต่ด้วยความประสงค์ของชุมชนและเจ้าอาวาสองค์ก่อนที่ต้องการจัดสร้าง และเมื่อดำเนินการก่อสร้างแล้ว ก็จำเป็นต้องจัดสร้างให้เสร็จ ส่วนการออกแบบอุโบสถทางกรมศิลปากรเป็นผู้ออกแบบให้ ปัจจุบันสงฆ์ต้องใช้อุโบสถที่ยังสร้างไม่เสร็จทำสังฆกรรม และประกอบพิธีกรรมต่างๆ^{๗๐}

แม้การสร้างอุโบสถเป็นอาคารหลายชั้นจะสามารถสนองตอบความต้องการในการใช้พื้นที่ของวัดที่ค่อนข้างคับแคบได้ แต่ก็มีผลกระทบเนื่องจากอุโบสถในลักษณะเช่นนี้ต้องใช้งบประมาณมาก และระยะเวลาการก่อสร้างยาวนาน ซึ่งหลายวัดประสบกับปัญหาในลักษณะดังกล่าว อย่างไรก็ตามพบว่าแนวโน้มในการสร้างอุโบสถหลายชั้นมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างมาก ทั้งวัดในเขตกรุงเทพมหานคร และต่างจังหวัด^{๗๑}

จึงอาจสรุปได้ว่าอุโบสถกับการสร้างเป็นอาคารหลายชั้นนั้น ทั้งแนวคิด รูปแบบ และหน้าที่การใช้งาน ขึ้นอยู่กับปัจจัยความต้องการของผู้จัดสร้างร่วมกับผู้ออกแบบ ที่สามารถออกแบบได้อย่างอิสระ จึงไม่จำเป็นที่รูปแบบอุโบสถแบบใดแบบหนึ่งจะจำกัดอยู่กับแนวคิด หรือหน้าที่การใช้งานเพียงอย่างเดียว ซึ่งต่างจากรูปแบบอุโบสถในอดีตที่มีรูปแบบ และหน้าที่การใช้งานที่จำเพาะเจาะจงกว่า

^{๗๐} สัมภาษณ์พระมหาอำนาจ วิสุฑุโธ, เจ้าอาวาสวัดโพธิ์เรียง, ๕ ตุลาคม ๒๕๕๒.

^{๗๑} จากการเก็บข้อมูลสำรวจ พบว่ามีอีกหลายวัดที่อุโบสถเป็นอาคารหลายชั้น รวมทั้งการค้นข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ก็ปรากฏชื่อวัดที่มีอุโบสถหลายชั้น ทั้งที่สร้างเสร็จแล้ว และอยู่ในระหว่างการก่อสร้าง แต่ผู้วิจัยไม่ได้เข้าไปเก็บข้อมูล เนื่องจากมีรูปแบบคล้ายคลึงกับหลายวัดที่เก็บสำรวจแล้ว.

บทที่ ๔ บทวิเคราะห์

จากข้อมูลอุโบสถที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้น ดังกล่าวมาแล้วในบทที่ ๓ ได้แสดงให้เห็นถึงปัจจัยต่างๆ ทั้งจากผู้จัดสร้าง และผู้ออกแบบที่ทำให้อุโบสถมีรูปแบบ และหน้าที่การใช้งานเปลี่ยนแปลงไป ในบทวิเคราะห์นี้จะทำการศึกษาเปรียบเทียบอุโบสถแบบประเพณีนิยม กับอุโบสถที่สร้างขึ้นใหม่เป็นอาคารหลายชั้น ซึ่งน่าจะทำให้ทราบถึงความนิยมที่มีต่อรูปแบบ และช่วงสมัยของการสร้างอุโบสถแบบอาคารหลายชั้นได้

อุโบสถเป็นอาคารทางศาสนาที่มีความสำคัญ อีกทั้งส่วนใหญ่จะเป็นสถาปัตยกรรมประธานของวัด เมื่อรูปแบบอุโบสถเปลี่ยนแปลงไป ย่อมกระทบกับสิ่งก่อสร้างต่างๆ ภายในวัดหนึ่ง แนวคิดและการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้น ยังสะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมที่มีต่อพุทธศาสนา รวมทั้งบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยในปัจจุบันได้อีกด้วย ดังวิเคราะห์ต่อไปนี้

๑. การเปรียบเทียบรูปแบบอุโบสถที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้นกับอุโบสถแบบประเพณีนิยม

รูปแบบการสร้างอุโบสถเป็นอาคารหลายชั้นในปัจจุบัน พบว่ามีรูปแบบหลากหลาย ทั้งการสร้าง การออกแบบ และการประดับตกแต่ง เป็นไปในแนวทางเฉพาะแห่ง อย่างไรก็ตามพบว่ารูปแบบอุโบสถที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้น ยังอิงอยู่กับลักษณะของอุโบสถแบบประเพณีนิยม ซึ่งมีลักษณะที่ทั้งคล้ายคลึง และแตกต่างกันออกไป โดยจะศึกษาใน ๓ ประเด็น ดังนี้

๑.๑ แนวคิดเรื่อง “ปราสาท” การสร้างหลังคาซ้อนชั้นของอุโบสถ

สัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนในรูปแบบของอาคารทางพุทธศาสนา ที่สำคัญปรากฏในรูปแบบอุโบสถ และวิหาร รวมทั้งสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นเนื่องในสถาบันพระมหากษัตริย์ คือ สัญลักษณ์ที่แสดงแนวคิดเรื่อง “ปราสาท” ด้วยแนวคิดนี้เองที่ก่อให้เกิดเป็นรูปแบบ และการประดับตกแต่งส่วนของชั้นหลังคา และหน้าบัน ที่ปรากฏมาแล้วตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า แนวคิดเรื่อง “ปราสาท” ที่เป็นพื้นฐานที่ก่อให้เกิดการทำหลังคาซ้อนชั้นนั้น สัมพันธ์กับการประดับตกแต่ง ทั้งในส่วนของหน้าบัน และเครื่องลายอง ดังนั้นเมื่อกล่าวว่าการทำซ่อฟ้า ไบระกา และหางหงส์ เป็นลักษณะที่ทำให้เรียกอุโบสถว่าเป็นแบบประเพณีนิยม อันเป็นรูปแบบในกระแสหลักของการสร้างอุโบสถในสมัยต่างๆ แล้ว จึงควรพิจารณาว่า

อุโบสถที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้นในปัจจุบันจะยังสัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องปราสาทอยู่มากน้อยเพียงใด

“ปราสาท” แปลว่า เรือนชั้น หมายถึง อาคารที่มีการทำหลังคาซ้อนชั้น หรืออาคารที่สร้างสูงมากกว่าหนึ่งชั้นขึ้นไป และต้องเป็นที่ประทับของเทพเจ้า หรือพระมหากษัตริย์^๑

“ปราสาท” เป็นสัญลักษณ์หนึ่ง que แสดงถึงความเป็นเทพเจ้า เทวราชา หรือการเป็นสมมติเทพของพระมหากษัตริย์ อาคารทางศาสนาใช้เป็น que ประดิษฐานรูปเคารพ ซึ่งสื่อถึงเทพเจ้าตามแต่ละความเชื่อของแต่ละศาสนา อาคารทรงปราสาทมีรูปแบบต่างๆ กัน เช่น เจดีย์ทรงปราสาทยอด เจดีย์ทรงปราสาทห้ายอด รวมทั้งอาคารที่มีเรือนธาตุ เช่น พญานาค ในศิลปะพุกาม เป็นต้น ทั้งนี้ “ปราสาท” ในอาคารต่างๆ ล้วนมีไว้เพื่อแสดงฐานันดรศักดิ์ชั้นสูงนั่นเอง

แรกเริ่มการสร้างอาคารทรงปราสาทปรากฏให้เห็นในศิลปะอินเดีย ทั้งในงานประติมากรรม และสถาปัตยกรรม คือในรูปของอาคารทรงวิมาน และศิขร แนวคิดเรื่องปราสาทส่งผลให้สถาปัตยกรรมมีวิวัฒนาการการตกแต่งมากมาย อันเป็นผลให้รูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีแนวคิดเรื่องปราสาทแตกต่างกันออกไป และยังส่งอิทธิพลให้กับศิลปกรรมในสมัยต่อมา ทั้งในศิลปะพุกาม ศิลปะชวา รวมทั้งศิลปกรรมในประเทศไทย

ด้วยอุโบสถ เป็นพุทธสถาปัตยกรรมไทยรูปแบบหนึ่งที่มีแนวคิดเรื่องปราสาทแทรกอยู่ ปรากฏในรูปของหลังคาซ้อนชั้น ทั้งนี้ยังมีการประดับตกแต่งเพิ่มเติม เพื่อย้ำให้เห็นถึงการเป็นอาคารที่มีฐานันดรชั้นสูง เห็นได้จากอุโบสถที่มีหลักฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย ที่มีรูปแบบการทำหลังคาซ้อนชั้น กรอบหน้าบันประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ลักษณะเช่นนี้สืบต่อมาในอุโบสถสมัยรัตนโกสินทร์ ดังกล่าวมาแล้วในบทที่ ๒

อย่างไรก็ตามหากพิจารณาอาคารในช่วงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชคราวที่เสด็จไปครองเมืองลพบุรี จะพบว่าเป็นช่วงที่มีอิทธิพลตะวันตกแพร่เข้ามาอย่างมาก ทั้งนี้ส่งผลให้สถาปัตยกรรมไทยได้รับอิทธิพลการสร้างตึกแบบตะวันตก เกิดเป็นอาคารรูปแบบที่ เรียกว่า อาคารทรงตึก^๒ และส่งผลต่อการสร้างอุโบสถ และวิหารในสมัยอยุธยาตอนปลาย โดยรูปแบบอุโบสถดังกล่าวจะมีหน้าบันก่ออิฐสูงขึ้นไปถึงอกไก่ ในลักษณะที่เป็นโครงสร้างเดียวกับผนัง และ

^๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, “บันทึกเรื่องความรู้ต่างๆ,” ศิลปากร ๑๓, ๑ (พ.ศ. ๒๕๑๒) : ๓๐; สันติ เล็กสุขุม, เจดีย์: ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๐), ๑๔ - ๑๙.

^๒ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, “สถาปัตยกรรมไทยสกุลช่างสมเด็จพระนารายณ์,” อาษา, ๑๗ (๒๕๓๔) :

ใช้ผนังเป็นโครงสร้างที่รับน้ำหนักอาคาร ลักษณะของหลังคาเป็นผืนเดียวไม่ซ้อนชั้น ชายคาถูกดัดป้อมทั้งสี่ด้าน ซึ่งลักษณะอุโบสถดังกล่าว เช่น อุโบสถ วัดตองปุ อุโบสถ วัดเชิงท่า และอุโบสถ วัดพรหมมาส จ. ลพบุรี เป็นต้น ยังมีอิทธิพลจากอาคารแบบตะวันตกอีก เช่น รูปแบบการเจาะช่องหน้าต่างเพิ่มขึ้นเหนือประตูทางเข้าอาคาร อย่างที่บ้านหลวงรับราชทูต โบสถ์นอตเตอร์ดาม เดอ ลอแร็ตต์ และตึกพระเจ้าเหา

การเจาะช่องหน้าต่างเพิ่มนี้ เป็นรูปแบบที่พบในอุโบสถสมัยอยุธยาตอนปลาย ถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เช่น พระอุโบสถ วัดใหญ่สุวรรณาราม จ. เพชรบุรี (ภาพที่ ๗๘) พระอุโบสถ วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร (ภาพที่ ๗๙) และพระอุโบสถ วัดอินทาราม เป็นต้น ทั้งนี้แม้การเจาะช่องหน้าต่างที่เหนือช่องประตูนี้ จะเกี่ยวข้องกับคตินิยมในการทำช่องแสงอย่างอาคารแบบตะวันตก แต่ก็อาจสะท้อนแนวคิดอาคารทรงปราสาทได้ด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะช่องหน้าต่างที่พระอุโบสถ วัดใหญ่สุวรรณาราม จ. เพชรบุรี ที่มีการเขียนภาพพระพุทธเจ้าประทับนั่งปางสมาธิเหนือช่องหน้าต่างนั้นก็ช่วยย้ำถึงฐานันดรชั้นสูงนั่นเอง

ภาพที่ ๗๘ ช่องหน้าต่างพระอุโบสถ
วัดใหญ่สุวรรณาราม จ. เพชรบุรี

ภาพที่ ๗๙ ช่องหน้าต่างพระอุโบสถ
วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร
(ภาพจากสุพจน์ ลีศิริอานนท์)

จึงกล่าวได้ว่าแนวคิดในการสร้างอุโบสถที่แสดงความเป็นอาคารซ้อนชั้น ปรากฏมาแล้วตั้งแต่ในสมัยอยุธยาตอนปลาย โดยมีรูปแบบ และแผนผังอาคารตามอุโบสถแบบประเพณีนิยม แนวคิดในการสร้างน่าจะที่อิงมาจากแนวคิดเรื่องปราสาท โดยช่องหน้าต่างนั้นเป็นสัญลักษณ์ของวิมาน^๓ อันเปรียบเสมือนเรือนจำลองที่ประทับของเทพเจ้า ประกอบเข้ากับการเพิ่มช่องแสงให้กับอาคารตามอย่างอาคารแบบตะวันตกนั่นเอง

ดังนั้นการสร้างอุโบสถเป็นอาคารหลายชั้นในปัจจุบัน ที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิดเรื่องการใช้พื้นที่ภายในอุโบสถเป็นหลัก อีกทั้งในเอกสารต่างๆ ซึ่งสถาปนิกผู้ออกแบบได้บันทึกไว้ก็ไม่ได้กล่าวว่า มีความต้องการให้อุโบสถที่สร้างขึ้นใหม่เป็นอาคารหลายชั้นนั้นสัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องปราสาทแต่อย่างใด กล่าวคือ ในอดีตแม้อุโบสถจะเป็นอาคารชั้นเดียว แต่ก็สามารถแสดงความเป็นเรือนชั้นอย่างปราสาทได้โดยการซ้อนหลังคา หรือการเพิ่มช่องหน้าต่างเหนือประตูทางเข้าอุโบสถ ซึ่งแตกต่างไปจากในปัจจุบันโดยสิ้นเชิง ที่แม้จะสร้างอุโบสถเป็นอาคารหลายชั้น แต่ก็เพื่อประโยชน์ในการใช้สอยพื้นที่ภายในเป็นสำคัญ ด้วยแนวคิดเรื่องปราสาทที่ลดความสำคัญลง อย่าง อุโบสถ วัดญาณเวศกวัน ที่ลดทอนการประดับตกแต่งเครื่องบนลงจนหมด

อนึ่ง รูปแบบอุโบสถหลายแห่งที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้นในปัจจุบัน แม้จะยังคงลักษณะของหลังคาซ้อนชั้น รวมไปถึงการประดับตกแต่งที่เทียบเคียงได้กับอุโบสถแบบประเพณีนิยมในสมัยก่อน แต่อาจเป็นการสร้างตามแบบแผนที่คุ้นเคย โดยเป็นการผสมรวมเอาลักษณะต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปตามแต่ละยุคสมัยมาใช้ในการก่อสร้างดังจะกล่าวในหัวข้อต่อไป

^๓ สันติ เล็กสุขุม, เจดีย์ : ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย,

๑.๒ อุโบสถหลายชั้น : การตกแต่งอย่างอุโบสถแบบประเพณีนิยม

เน้นการศึกษาในส่วนของสถาปัตยกรรมประดับตกแต่งเป็นหลัก คือ ในส่วนของหน้าบัน ซ่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ คันทวย และบัวหัวเสา เพื่อหาความนิยมในการตกแต่ง รวมทั้งลักษณะที่เพิ่มเติมจากอุโบสถแบบประเพณีนิยม ได้แก่ ความนิยมในการสร้างเครื่องยอดมณฑปบนชั้นหลังคาอุโบสถ

หน้าบัน

หน้าบันอุโบสถที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้น^๕ ในวัดที่ทำการศึกษา นั้นพบว่ามีความนิยมในการประดับตราสัญลักษณ์ที่อิงกับสถาบันพระมหากษัตริย์ หรือการประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่างๆ รวมทั้งการทำลวดลายประดับหน้าบันที่เกี่ยวข้องกับชื่อวัด หรือความสำคัญของวัดนั้น ส่วนการประดับพระนารายณ์ทรงครุฑ และพระอินทร์ทรงช้างอย่างในอดีตก็ยังมีปรากฏให้เห็นอยู่บ้าง

หน้าบันอุโบสถแบบประเพณีนิยมสมัยอยุธยานิยมทำจากเครื่องไม้แกะสลัก มักสลักเป็นนารายณ์ทรงครุฑ ตรงกลางล้อมรอบด้วยลายกระหนก หรือกระหนกเปลว เช่น หน้าบันพระอุโบสถ วัดหน้าพระเมรุ นอกจากนี้ในสมัยอยุธยาตอนปลายพบงานปูนปั้นประดับหน้าบัน เป็นลายซ่อฟ้าใบระกาประดับหน้าบันพระอุโบสถ วัดใหญ่สุวรรณาราม และวัดไผ่ล้อม จ. เพชรบุรี ส่วนหน้าบันประดับนารายณ์ทรงครุฑยังปรากฏสืบต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๒ เช่น หน้าบันพระอุโบสถ วัดสุวรรณาราม เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

การเปลี่ยนแปลงลักษณะลวดลายประดับหน้าบันครั้งสำคัญ ดังในสมัยรัชกาลที่ ๓ ที่นิยมการประดับหน้าบันด้วยกระเบื้องเคลือบสี เป็นลวดลายอย่างจีน ทั้งลายพรรณพฤกษา ลายเครื่องมงคล ลายธรรมชาติ และทิวทัศน์ต่างๆ แต่ความนิยมเช่นนี้ไม่ได้สืบต่อมายังปัจจุบัน ต่างกับหน้าบันในสมัยรัชกาลที่ ๔ ที่นิยมประดิษฐานพระมหาพิชัยมงกุฎในรูปแบบต่างๆ กัน เช่น หน้าบันพระอุโบสถ วัดราชประดิษฐ์สถิตยัมมหาสิมาราม หน้าบันพระอุโบสถ วัดปทุมวนาราม และ หน้าบันพระอุโบสถ วัดมกุฏกษัตริยาราม เป็นต้น โดยประดับลวดลายกระหนกแบบไทย หรือมีการผสมผสานกับลายอย่างเทศที่แพร่เข้ามาในสมัยนั้น หน้าบันอุโบสถที่สร้างขึ้นช่วงต้นรัชกาลที่ ๕ ก็มีลักษณะเช่นเดียวกันโดยประดิษฐานตราพระเกี้ยวอันเป็นตราประจำพระองค์

^๕ ทั้งนี้จะกล่าวถึงเฉพาะอุโบสถที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้นเพียงอย่างเดียว แม้รูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต อาจเป็นแนวทางที่เกิดขึ้นกับกลุ่มอุโบสถแบบอาคารชั้นเดียวตามแบบแผนที่นิยมในปัจจุบันด้วยก็ตาม.

โดยลวดลายหน้าบันในกลุ่มของอุโบสถที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้นนั้น ได้รับอิทธิพลที่สืบต่อจากสมัยอยุธยาตอนปลายมาจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ กับแนวทางที่สืบต่อจากสมัยรัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ คือ การประดิษฐานตราพระราชลัญจกร หรือ ตราสัญลักษณ์ที่เนื่องในสถาบันพระมหากษัตริย์นั่นเอง

การประดับนารายณ์ทรงครุฑที่หน้าบันอุโบสถที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้น เช่น หน้าบัน อุโบสถ วัดโพธิ์คุณ จ. ตาก และหน้าบันอุโบสถ วัดสุทธาวาส เขตบางกอกน้อย โดยที่อุโบสถวัดสุทธาวาส เป็นอาคารทรงไทยจัตุรมุขที่ยกพื้นสูงเป็นอุโบสถ ๒ ชั้น โดยประดับหน้าบันแต่ละด้าน ทั้งนารายณ์ทรงครุฑ (ภาพที่ ๘๐) และพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ อย่างในอดีต

ภาพที่ ๘๐ หน้าบันอุโบสถ วัดสุทธาวาส เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

การประดับตราสัญลักษณ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี เช่น หน้าบันพระอุโบสถ วัดหัวลำโพง (ภาพที่ ๘๑) และหน้าบันอุโบสถ วัดอัมพวันราม (ภาพที่ ๘๒) อันเป็นแนวทางที่สืบต่อการประดับหน้าบันด้วยตราสัญลักษณ์ที่เนื่องในพระมหากษัตริย์อย่างในสมัยรัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕

ภาพที่ ๘๑ หน้าบันพระอุโบสถ วัดหัวลำโพง

ภาพที่ ๘๒ หน้าบันอุโบสถ วัดอัมพวราราม

เช่นเดียวกับการประดับพระปรมาภิไธยย่อ “ภปร” เช่นที่หน้าบันพระอุโบสถ วัดสัมพันธวงศาราม (ภาพที่ ๘๓) และหน้าบันพระอุโบสถ วัดพุทธปทีป (ภาพที่ ๘๔)

ภาพที่ ๘๓ หน้าบันพระอุโบสถ วัดสัมพันธวงศาราม

ภาพที่ ๘๔ หน้าบันพระอุโบสถ วัดพุทธปทีป กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ
ที่มา: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับสถาปัตยกรรมไทย
(กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิช, ๒๕๔๘), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

การประดับตราสัญลักษณ์ของพระมหากษัตริย์นั้นปรากฏมาแล้วตั้งแต่ในสมัย
รัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ ซึ่งในการใช้ตราสัญลักษณ์เช่นนี้จะปรากฏกับวัดที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้
สร้าง หรือบูรณปฏิสังขรณ์เท่านั้น แต่ในปัจจุบันการใช้ตราสัญลักษณ์อันเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์
ปรากฏทั้งวัดที่เป็นพระอารามหลวง และวัดราษฎร์ ในการศึกษาที่ผ่านมา มีผู้แสดงความคิดเห็น
ว่าการนำตราสัญลักษณ์มาใช้เป็นลายประดับหน้าบันที่อุโบสถว่า อาจเนื่องมาจากการคลี่คลาย
ความเคร่งครัดเรื่องฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรม ดังที่เริ่มปรากฏให้เห็นชัดเจนในสมัยรัชกาลที่
๕ เช่น ที่ทรงพระราชดำริให้สถาปนาสุสานหลวงขึ้นที่วัดเทพศิรินทราวาส ขึ้นเมื่อพุทธศักราช
๒๔๓๖ ด้วยพระราชประสงค์ให้สุสานแห่งนี้ใช้ปลงศพได้ทุกชั้นบรรดาศักดิ์ ตั้งแต่พระวรวงศ์
เจ้าพระยา ลงมาจนถึงคฤหบดี ซึ่งสุดท้ายจะได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตพิเศษ ภายหลัง
จึงได้มีการสร้างเมรุถาวร^๕ ขึ้นสำหรับประชาชนทั่วไป ประกอบกับเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นใน

^๕ ดู สมภพ ภิรมย์, กฎอาคาร (กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๓), ๑๐๔;
วิมลสิทธิ์ หอวังกูร และคนอื่นๆ, พัฒนาการแนวความคิด และรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม: อดีต ปัจจุบันและอนาคต
(กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยาม, ๒๕๓๖), ๘๓, อ้างถึงในดวงใจ พิชิตณรงค์ชัย, “ปรากฏการณ์ของการสร้างอาคารแบบ
ปราสาทในสังคมปัจจุบัน: กรณีศึกษาพระอุโบสถวัดโสธรวรารามวรวิหาร” (สารนิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขา
ประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๖), ๑๔.

สมัยรัชกาลที่ ๙ เช่น การสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ ๒๐๐ ปีเมื่อพุทธศักราช ๒๕๒๕ และปีพุทธศักราช ๒๕๓๐ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ทรงมีพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ อันเป็นปีเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมทั้งปีพุทธศักราช ๒๕๓๑ ซึ่งเป็นปีกาญจนาภิเษก^๖

ดังนั้นทั้งอุโบสถ หรือสถาปัตยกรรมต่างๆ ที่สร้างขึ้นในช่วงระยะเวลาใกล้เคียงกับปีพุทธศักราชดังกล่าว จึงมีแนวคิดการสร้างอาคารเพื่ออุทิศ หรือถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระมหากษัตริย์ จึงได้มีการอัญเชิญตราสัญลักษณ์มาประดิษฐานไว้ที่อาคารนั่นเอง นอกจากนี้อุโบสถที่อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ก็มักจะขอพระบรมราชานุญาตประดิษฐานพระปรมาภิไธยย่อไว้ที่หน้าบันอุโบสถดังที่ปรากฏที่หน้าบัน พระอุโบสถ วัดพุทธปทีป เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

นอกจากนี้ยังมีการประดับพระพุทธรูปปางต่างๆ ที่หน้าบัน เช่น พระพุทธรูปปางรำพึงที่หน้าบันอุโบสถ วัดบางนมโค (ภาพที่ ๘๕) หรือจิตรกรรมพระพุทธรูปปางสมาธิที่หน้าบันพระอุโบสถ วัดชนาธิปเฉลิม (ภาพที่ ๘๖) และลายประดับที่สัมพันธ์กับชื่อวัด หรือความสำคัญของวัด เช่นที่ หน้าบันประธานพระอุโบสถ วัดไตรมิตรวิทยาราม (ภาพที่ ๘๗) และหน้าบันทิศตะวันออก และทิศตะวันตก พระอุโบสถ วัดโสธรวรารามวรวิหาร ซึ่งประดับพระพุทธรูป (ภาพที่ ๘๘)

^๖ วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคนอื่นๆ, พัฒนาการแนวความคิด และรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม: อดีต ปัจจุบันและอนาคต, ๓๔๗, ๓๖๐ - ๓๖๒.

ภาพที่ ๘๕ หน้าบันอุโบสถ วัดบางนมโค
จ. พระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ ๘๖ หน้าบันพระอุโบสถ วัดชนาธิปเฉลิม
จ. สตูล

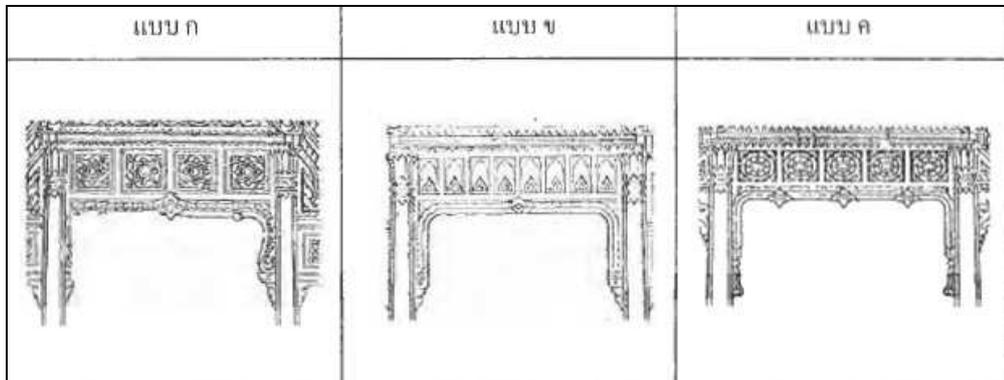

ภาพที่ ๘๗ หน้าบันพระอุโบสถ วัดไตรมิตรวิทยาราม
กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ ๘๘ หน้าบันพระอุโบสถ วัดโสมนัสราชวรวิหาร
จ. ฉะเชิงเทรา

ในส่วนการประดับแผงแรคอสองที่หน้าบันพระอุโบสถ วัดสัมพันธวงศาราม และอุโบสถ วัดอัมพวาราม ที่มีการแบ่งช่อง และบรรจุลายต่างๆ เข้าไว้ ซึ่งเคยปรากฏมาแล้วที่หน้าบันพระอุโบสถ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวาราม โดยการออกแบบของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และยังสืบต่อมายังรูปแบบพระอุโบสถแบบ ก ข ค ที่พระพรหมพิจิตรเป็นผู้ออกแบบ (ลายเส้นที่ ๖) ซึ่งน่าจะเป็นแนวทางให้กับอุโบสถที่สร้างในสมัยต่อมา ในส่วนของหลวงวิศาลศิลปกรรมก็มีการใช้รูปแบบการแบ่งช่องที่แผงแรคอสองเช่นกัน เช่น อุโบสถ วัดชลประทานรังสฤษดิ์ พระอุโบสถ วัดบุปผาราม พระอุโบสถ วัดอมรินทราราม และอุโบสถ วัดอรัญญิกายาราม เป็นต้น

ลายเส้นที่ ๖ แผงแรคอสองประดับอุโบสถแบบ ก ข ค ออกแบบโดยพระพรหมพิจิตร

ที่มา : สิบปะ ดั่งผึ่ง, “การศึกษาสถาปัตยกรรมโครงสร้างคอนกรีตของพระพรหมพิจิตร” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘), ๕๐๗.

โดยรวมแล้วลักษณะหน้าบันที่กล่าวมาข้างต้น ก็ยังมีลักษณะอย่างอุโบสถแบบประเพณีนิยมที่สร้างขึ้นมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ โดยผ่านการประยุกต์ผสมผสานมาแล้วตามยุคสมัย แต่ยังมีหน้าบันอุโบสถบางแห่งที่เป็นลักษณะที่เกิดขึ้นใหม่ คือ การลดทอนรายละเอียดการตกแต่งลงจนหมด ไม่เหลือการประดับลวดลายที่หน้าบันเลย เช่น หน้าบัน อุโบสถ วัดญาณเวศกวัน หรือกรณีอุโบสถ ภายในพระมหาธาตุเจดีย์ภักดีประกาศ ที่กลายเป็นอาคารเรือนธาตุของเจดีย์ทำให้อุโบสถ จึงไม่มีการประดับหน้าบัน

เครื่องลายอง

อุโบสถที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้นแบบที่จัดเป็นอุโบสถแบบประเพณีนิยมนั้น ส่วนมากจะยังคงระเบียบที่เทียบเคียงได้กับเครื่องลายองอุโบสถแบบประเพณีนิยมในอดีต แต่เมื่อพิจารณาถึงความแตกต่างแล้วนั้น พบว่ามีปัจจัยจากวัสดุที่ใช้ในการประดับตกแต่ง อันมีผลให้

รูปแบบของเครื่องลายองเปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้ความตั้งใจในการออกแบบของช่างก็เป็นผลให้รูปแบบเครื่องลายองเปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน

วัสดุที่นิยมนำมาใช้ในการก่อสร้างตกแต่ง มักจะใช้คอนกรีตเสริมเหล็ก ซึ่งส่งผลให้ข้อฟ้า ไบระกา หางหงส์มีสัดส่วนที่สั้นลง ลดการสับตัดปลิวของตัวลายที่ซบซึ้งนลง เพื่อความเหมาะสม เช่น เครื่องลายองประกอบพระอุโบสถ วัดโสธรวรารามวรวิหาร (ดูภาพที่ ๘๘) และวัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม นอกจากนี้ความตั้งใจในการออกแบบของสถาปนิกที่ต้องการลดทอนรายละเอียด และเพื่อแสดงถึงคุณสมบัติของคอนกรีตที่คงทนแข็งแรง ปรากฏให้เห็นที่เครื่องลายองประกอบหน้าบันพระอุโบสถ วัดไตรมิตรวิทยาราม และเครื่องลายอง อุโบสถกลางน้ำ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ตัวลายแลดูแข็ง และทึบตันอย่างมาก

ในส่วนของหางหงส์นั้น พบว่าอุโบสถบางแห่งทำเป็นนาคเบื่อน (นาค ๓ เศียร) เช่น นาคเบื่อนที่เครื่องลายองพระอุโบสถ วัดหัวลำโพง (ดูภาพที่ ๘๑) ปกติการประดับนาคเบื่อนมักใช้ประกอบกับเครื่องยอดอาคารทรงปราสาทที่สร้างขึ้นเนื่องในพระมหากษัตริย์ แต่อุโบสถที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้นส่วนใหญ่จะคงระเบียบการทำวระกาประกอบหางหงส์อยู่ภายในอดีต

แม้ห้องโถง หรืออาคารชั้นล่างของอุโบสถที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้นโดยมากจะไม่มี การประดับตกแต่งอย่างอาคารแบบประเพณีนิยม แต่ก็พบว่ามีบางแห่งที่นำเครื่องลายองไปใช้กับอาคารชั้นล่าง โดยเป็นส่วนประกอบของช่องประตู และช่องหน้าต่าง โดยลักษณะของเครื่องลายองที่ประตู และหน้าต่างนี้ จะไม่ประณีตเทียบเท่ากับเครื่องลายองบนหน้าบันอุโบสถ โดยจะมีขนาดที่สั้น และเป็นลายอย่างคร่าวๆ เท่านั้น เช่นการประดับที่พระอุโบสถ วัดสัมพันธวงศาราม (ดูภาพที่ ๖๖)

คันทวย และบัวหัวเสา

ความสำคัญของคันทวย และบัวหัวเสาจะลดความสำคัญลงสืบต่อเนื่องมาตั้งแต่ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีการประดับเพื่อเป็นเพียงส่วนประกอบที่แสดงถึงความเป็นอุโบสถแบบประเพณีนิยมเท่านั้น โดยรูปแบบคันทวยประดับอุโบสถหลายแห่ง สามารถเทียบเคียงได้กับงานออกแบบของพระพรหมพิจิตร (ดูลายเส้นที่ ๓-๔) เช่น คันทวย อุโบสถ วัดโพธิ์คุณ และคันทวย อุโบสถ วัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม เป็นต้น

อุโบสถที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้น บางแห่งก็ไม่ปรากฏการทำคันทวยรองรับชายคาอุโบสถ เนื่องจากอุโบสถในปัจจุบันจะสร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก ที่ใช้ผนังอาคารรับน้ำหนักหลังคา เช่น อุโบสถ วัดญาณเวศกวัน บางครั้งมีการทำช่อยื่นออกมาเพื่อรับชายคาแล้วใช้คันทวยตกแต่งเพิ่มเติม เช่น คันทวยอุโบสถ วัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม (ภาพที่ ๘๘)

ภาพที่ ๘๙ คันทวยประดับอุโบสถ วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม

แนวทางการตกแต่งเช่นนี้ เกิดจากแนวคิดในการซ่อมบำรุง ซึ่งหากมีการประดับตกแต่งมาก ยิ่งทำให้เพิ่มค่าใช้จ่ายในการดูแล ดังนั้นจึงออกแบบโดยลดรายละเอียดที่ไม่จำเป็น อีกทั้งช่างที่มีความรู้ความสามารถที่จะซ่อมแซมบูรณะในปัจจุบันมีไม่มากนัก สถาปนิกจึงออกแบบอุโบสถให้สามารถดูแลได้ง่ายขึ้นนั่นเอง

หลังคาทรงยอดมณฑป^๗

นอกจากหลังคาซ้อนชั้นดังกล่าวมาแล้ว หลังคาทรงยอดมณฑปก็เป็นอีกสัญลักษณ์หนึ่ง que แสดงให้เห็นถึงแนวคิดเรื่องปราสาท โดยในอดีตการทำหลังคาที่มียอดแบบอาคารทรงมณฑป มักปรากฏอยู่เฉพาะปราสาททราชมณฑปเทียรของพระมหากษัตริย์ ดังพระที่นั่งสรรเพชญมหาราสาทในสมัยกรุงศรีอยุธยา ที่มีคำบรรยายลักษณะของพระมหาปราสาทของคนี้ว่า “ยอดซุ้มทรงมณฑปนาคเศวตเศวต” ซึ่งน่าจะหมายถึง ยอดของพระมหาปราสาทซึ่งเป็นทรงกรวยดังยอดของมณฑป^๘ ซึ่งการใช้หลังคาทรงยอดมณฑปนี้เคยจำกัดอยู่เฉพาะพระมหากษัตริย์

^๗ หลังคาทรงยอดมณฑป ในที่นี้หมายถึง การเรียกรูปแบบหลังคาของอุโบสถ ที่นำเอาลักษณะอย่างส่วนหลังคายอดของอาคารทรงมณฑปที่มักทำเป็นชั้นหลังคาลาดซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป โดยมียอดบนสุดเป็นทรงกรวยแหลม นำมาใช้กับอาคารที่ไม่ใช่มณฑป อย่างเช่น อุโบสถที่ทำการศึกษานในงานวิจัยนี้ เป็นต้น

^๘ คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย และคณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์, “คำให้การของขุนหลวง วัดประดู่ทรงธรรม,” ใน แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี ๓, ๒ (พฤษภาคม ๒๕๑๒) : ๒๘, อ้างถึงใน สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะอยุธยา: งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๔๔), ๓๘.

เท่านั้น แม้แต่สมเด็จพระบรมราชาเจ้า (วังหน้า) ก็มีอาจสร้างปราสาทเรือนยอดในที่ประทับได้^{๙๙} แต่ในปัจจุบันพบว่าศาสนสถานต่างๆ มีการสร้างหลังคาทรงยอดมณฑปทั้งในอุโบสถ วิหาร รวมทั้งศาลาการเปรียญด้วย อุโบสถกลุ่มที่ทำการศึกษาก็พบว่ามีอยู่หลายแห่งที่ประดิษฐานเครื่องยอดมณฑป

หลังคาทรงยอดมณฑป ประกอบด้วยส่วนล่างที่เป็นชั้นหลังคาลาดซ้อนชั้น แต่ละชั้นจะประดับด้วยบันแถลงที่เป็นหน้าจั่ว ประกอบด้วยนาคเป็นอนที่มุมชั้นหลังคา รองรับกรวยทรงเหลี่ยม หรือยอดมูมที่มีระเบียบแบบเจดีย์ ประกอบด้วยบัลลังก์ บัวคลุมเถา ปลียอด และเม็ดน้ำค้าง ส่วนยอดบนสุดจะคลุมด้วยฉัตร โดยหลังคาทรงยอดมณฑปพระอุโบสถ วัดหัวลำโพง มีระเบียบตามที่กล่าวมาข้างต้น ซึ่งสัมพันธ์กับเครื่องลายของของหน้าบันพระอุโบสถ รวมทั้งการใช้ครุฑยุดนาคประดับที่ฐานหลังคาทรงยอดมณฑป ซึ่งการตกแต่งดังกล่าวเป็นการแสดงฐานันดรศักดิ์ชั้นสูงตามแบบที่พบในพระที่นั่งต่างๆ ภายในพระบรมมหาราชวัง

มีข้อสังเกตบางประการว่าการทำหลังคาทรงยอดมณฑปนั้น มักจะสร้างคู่กับอุโบสถที่มีตัวอาคารในผังจัตุรมุขเสมอ ซึ่งจัดว่าเป็นการผสมผสานที่เกิดขึ้นใหม่ในการออกแบบก่อสร้างอุโบสถ ซึ่งอุโบสถที่มีแนวคิดการออกแบบเช่นนี้มีจำนวนหลายวัด เช่น พระอุโบสถ วัดหัวลำโพง พระอุโบสถ วัดสัมพันธวงศาราม อุโบสถ วัดละหาร และอุโบสถ วัดโพธิ์เรียง ซึ่งล้วนเป็นอุโบสถที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้นแบบยกพื้นสูง เมื่อพิจารณารูปแบบแล้ว อาจสันนิษฐานได้ว่ารูปแบบดังกล่าวมีที่มาจากทำให้ความสำคัญกับรูปแบบของอาคารพระที่นั่งภายในพระบรมมหาราชวัง ทำให้เกิดการนำเอารูปแบบมาปรับประยุกต์ใช้กับการก่อสร้างอุโบสถดังปัจจุบัน ส่วนผังจัตุรมุขคงได้รับแรงบันดาลใจจากพระอุโบสถ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ซึ่งสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์เป็นผู้ออกแบบไว้ การนำรูปแบบทั้ง ๒ ส่วนมารวมกันนั้นน่าจะเนื่องมาจากความสอดคล้อง และยังสามารถรองรับโครงสร้างกันได้อย่างดีนั่นเอง

แต่อย่างหลังคาทรงยอดมณฑปพระอุโบสถ วัดโสธรวรารามวรวิหาร^{๑๐๐} นั้น (ดูภาพที่ ๗๐) ได้ประยุกต์ปรับเปลี่ยนเกิดเป็นลักษณะที่แตกต่างออกไป คือ ส่วนชั้นหลังคาทรงยอดมณฑป

^{๙๙} ดู ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑๓ (พระนคร : โรงพิมพ์ตีรณสาร, ๒๕๐๙), ๑๗-๑๘, ๕๕-๕๖, อ้างถึงใน ดวงใจ พิษิตนรงค์ชัย, “ปรากฏการณ์ของการสร้างอาคารแบบปราสาทในสังคมปัจจุบัน: กรณีศึกษาพระอุโบสถวัดโสธรวรารามวรวิหาร,” ๑.

^{๑๐๐} สัมภาษณ์ ดร. ประเวศ ลิ้มปรีงชัย, ๒๖ มกราคม ๒๕๒๗, ความว่า พระอุโบสถ วัดโสธรวรารามวรวิหาร เป็นอาคารกึ่งปราสาทที่มีหลังคาประกอบเครื่องยอดมณฑป หรือมุขบก เนื่องจากเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปและพระบรมสารีริกธาตุ, อ้างถึงใน ดวงใจ พิษิตนรงค์ชัย, “ปรากฏการณ์ของการสร้างอาคารแบบปราสาทในสังคมปัจจุบัน: กรณีศึกษาพระอุโบสถวัดโสธรวรารามวรวิหาร,” ๒๑.

ที่เคยซ้อนชั้นนั้นยิ่งสูงมาก กลายเป็นทรงกรวยสูง ทำให้ส่วนที่อยู่เหนือชั้นหลังคาเล็กกลง จนรายละเอียดที่เคยมีระเบียบของการทำเป็นเจดีย์หายไป ส่วนยอดสุดยังมีการประดับฉัตรอยู่ ยอดมณฑปที่พระอุโบสถ วัดโสธรวรารามฯ จึงมีลักษณะเป็นส่วนของหลังคาอาคารไม่ใช่เครื่องยอดประดับหลังคา นอกจากนี้ในส่วนหลังคาทรงยอดมณฑป พระอุโบสถ วัดสัมพันธวงศาราม ก็คล้ายการจำลองเจดีย์มาไว้บนยอดหลังคามากกว่าจะเป็นทรงยอดมณฑปเนื่องจากไม่มีการทำหลังคาลาดซ้อนชั้น รวมทั้งไม่มีการประดับบันแถลง และนาคเบ็อน ส่วนยอดแม้จะเป็นทรงกรวยสอบแหลม แต่รูปแบบคลี่คลายไปมากแล้ว (ภาพที่ ๙๐)

ภาพที่ ๙๐ หลังคาทรงยอดมณฑป พระอุโบสถ วัดสัมพันธวงศาราม

หลังคาทรงยอดมณฑปอุโบสถ เป็นลักษณะที่เกิดขึ้นใหม่ ซึ่งสัมพันธ์กับแนวคิดการให้ความสำคัญกับรูปแบบที่แสดงถึงฐานันดรชั้นสูง อย่างที่เจ้าอาวาสวัดโพธิ์เรียงกล่าวว่า “มีความตั้งใจจะสร้างหลังคามณฑปแบบพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท” เช่นเดียวกับหน้าบันอุโบสถที่นิยมประดิษฐานตราสัญลักษณ์ที่อิงกับสถาบันพระมหากษัตริย์ดังที่กล่าวมาแล้ว จนอาจกลายเป็นความคุ่นชินที่จะสร้างอุโบสถแบบมีเครื่องยอดมณฑปอย่างที่เจ้าอาวาสวัดโพธิ์เรียงกล่าวไว้ โดยมีได้คำนึงถึงข้อจำกัดของฐานันดรศักดิ์อย่างในอดีตอีกต่อไป

สรุปได้ว่าอุโบสถที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้นส่วนมาก ยังมีระเบียบการตกแต่งที่อิงอยู่กับอุโบสถแบบประเพณีนิยม ทั้งในส่วนที่ยังมีการประดับหน้าบัน ซ่อฟ้า ไบระกา หางหงส์ คันทวย และบัวหัวเสา แต่เมื่อพิจารณาในรายละเอียดจะพบว่าการใช้คอนกรีต หรือการหล่อปูนปั้น

เพื่อใช้ในการสร้างนั้น ส่งผลให้ตัวลายที่ประดับท่อนการสะบัดปลิว และมีขนาดบ่อมนั้นลงกว่าการใช้ไม้แกะสลักอย่างในอดีต อีกทั้งมีการนำเครื่องลายองที่ใช้ตกแต่งพระที่นั่งในพระบรมมหาราชวังมาใช้ตกแต่งอุโบสถ อันเป็นแนวทางที่เกิดขึ้นในการสร้างอุโบสถแบบใหม่นี้ รูปแบบการประดับตกแต่งที่เปลี่ยนแปลงนี้ แสดงให้เห็นแนวทางการออกแบบของพระพรหมพิจิตร และหลวงวิศาลศิลปกรรม ซึ่งเป็นสถาปนิกผู้วางรากฐานการออกแบบที่ยังคงเป็นแรงบันดาลใจให้กับการออกแบบอุโบสถในปัจจุบัน

๒. การกำหนดช่วงสมัยความนิยมการสร้างอุโบสถให้เป็นอาคารหลายชั้น

การแพร่เข้ามาของอิทธิพลต่างชาติในระยะเวลาต่างๆ ทั้งในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ราชวงศ์กาลสมเด็จพระนารายณ์ และในสมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ - รัชกาลที่ ๕ ล้วนส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางสถาปัตยกรรม ทั้งนี้พุทธสถาปัตยกรรมก็เป็นแนวทางหนึ่ง que แสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลง เช่น การออกแบบ และการก่อสร้างพระอุโบสถ วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ เจดีย์กลม ของวัดอัมฤกษ์คณิมิตร บนเกาะศรีขันธ์ และพระอุโบสถ วัดราชาธิวาส เป็นต้น

พระอุโบสถ วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ และ พระอุโบสถ ของวัดอัมฤกษ์คณิมิตร บนเกาะศรีขันธ์ อุโบสถทั้ง ๒ แห่ง มีลักษณะเป็นอาคารผสมร่วมระหว่างอุโบสถกับเสนาสนะอื่นๆ โดยพระอุโบสถ วัดนิเวศน์ธรรมประวัติมีการรวมพื้นที่กับหอรบขัง^{๑๑} ส่วนอุโบสถ ของวัดอัมฤกษ์คณิมิตรนั้นเป็นการสร้างร่วมกับเจดีย์^{๑๒} ส่วนพระอุโบสถ วัดราชาธิวาสมีการแบ่งพื้นที่ภายในพระอุโบสถ โดยกั้นห้องออกเป็น ๓ ห้อง เพื่อประโยชน์ในการใช้สอยพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และกิจกรรมต่างๆ^{๑๓} ดังนั้นแนวคิดในการใช้พื้นที่ภายในอุโบสถ จึงริเริ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕

เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงยุติบทบาทการทำงานทางด้านสถาปัตยกรรม สถาปนิกที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นผู้สืบทอดสายสกุลช่างหลวง คือ พระพรหมพิจิตร และหลวงวิศาลศิลปกรรม แม้พระพรหมพิจิตรจะเป็นผู้สืบทอดสายสกุลช่างของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ แต่ผลงานของท่านมีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างออกไป ประกอบกับเมื่อการก่อสร้างมีความก้าวหน้า และขยายตัวออกไปอย่างมาก ดังเห็นได้จากกำเนิด

^{๑๑} ศุภชัยอรุ่งเรือง, “การศึกษาการออกแบบพระอุโบสถในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” (วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๔), ๑๔๑.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, ๑๗๑.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, ๒๑๓-๒๑๔.

พระราชบัญญัติควบคุมการก่อสร้างอาคารเป็นครั้งแรก ในปีพุทธศักราช ๒๔๗๙ การทำเหมืองแร่ เหล็ก และการถลุงเหล็ก ด้วยเตาถลุงทดลองขนาดเล็กเป็นครั้งแรกในปีพุทธศักราช ๒๔๘๕ การเกิดโรงปูน และโรงงานผลิตวัสดุก่อสร้างอื่นอีกจำนวนมาก ในช่วงนี้วัสดุก่อสร้างนับเป็นแรง กระตุ้นสำคัญ และมีอิทธิพลต่อพัฒนาการก่อสร้าง เช่น การใช้คอนกรีต เหล็ก หรือการก่อสร้าง แบบคอนกรีตเสริมเหล็ก และคอนกรีตนี้เองที่เป็นวัสดุที่สำคัญในการสร้างงานสถาปัตยกรรมใน ระยะเวลาต่อมา^{๔๔} โดยพระพรหมพิจิตร เป็นผู้ที่ได้นำเอาวัสดุสมัยใหม่มาใช้ในการออกแบบ ก่อสร้างนั่นคือ คอนกรีตเสริมเหล็ก ซึ่งทำให้งานสถาปัตยกรรมไทย สะท้อนออกมาในลักษณะ อาคารที่หนักแน่น เน้นปริมาตร และความเรียบง่าย ซึ่งต่อมาลักษณะดังกล่าวได้กลายเป็น แม่แบบของงานสถาปัตยกรรมไทยแนวใหม่^{๔๕}

อุโบสถในกลุ่มที่นำมาศึกษามีระบบโครงสร้างคอนกรีตเป็นหลักเกือบทั้งสิ้น ทั้งใน ส่วนของตัวอาคาร และการประดับตกแต่ง อุโบสถที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้นที่พบว่ามีอายุเก่า ที่สุด สร้างขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๖ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๖๗ คือ อุโบสถ วัดบางนมโค ที่มีการ สร้างห้องใต้ดิน ก็ใช้ระบบการก่อสร้างด้วยคอนกรีตทั้งหลัง ต่อมาคือ พระอุโบสถ วัดไตรมิตร วิหาราราม ซึ่งออกแบบโดยหลวงวิศาลศิลปกรรม สร้างขึ้นในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เมื่อปี พุทธศักราช ๒๔๙๒ นอกจากนี้ยังมีผลงานการออกแบบอุโบสถเป็นอาคารหลายชั้นอีก เช่น อุโบสถ วัดอนัมมิกายาราม เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๔ ภาพร่างอุโบสถ วัดสมณานัมบริหาร พุทธศักราช ๒๕๐๖ (แต่ไม่ได้สร้างจริง) และอุโบสถ วัดสุนทรธรรมทาน เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๐ ซึ่งรูปแบบอุโบสถ วัดอนัมมิกายาราม และอุโบสถ วัดสุนทรธรรมทาน มีลักษณะการเจาะห้องใต้ ดินคล้ายที่พระอุโบสถ วัดไตรมิตรวิหาราราม แต่ห้องใต้ดินที่อุโบสถ วัดอนัมมิกายาราม และวัด สุนทรธรรมทานนั้น ไม่มีการทำฐานไฟที่ยกสูงอย่างที่พระอุโบสถวัดไตรมิตรวิหาราราม จึงอาจ กล่าวได้ว่าหลวงวิศาลศิลปกรรมเป็นสถาปนิกผู้ริเริ่มออกแบบอุโบสถให้เป็นอาคารหลายชั้น ทั้ง แบบที่มีห้องใต้ดิน และแบบอาคารชั้นช้อนอย่างพระอุโบสถ วัดสมณานัมบริหาร แม้จะไม่ได้สร้าง ขึ้นจริง แต่ก็แสดงให้เห็นแนวคิดที่จะสร้างอุโบสถเป็นอาคารหลายชั้นนั่นเอง

^{๔๔} สิบปะดั่งผึ่ง, “การศึกษาสถาปัตยกรรมโครงสร้างคอนกรีตของพระพรหมพิจิตร” (วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘), ๕๖.

^{๔๕} สมชาติ จึงศิริอารักษ์, “สถาปัตยกรรมแบบใหม่ มรดกของศาสตราจารย์พระพรหมพิจิตร,” ใน สี่ทศวรรษสถาปัตยกรรมศิลปากร (กรุงเทพฯ: วัฏจักร, ๒๕๓๘), ๓๘.

ในราวพุทธศักราช ๒๔๗๘-๒๔๘๒ พระอุโบสถ วัดชนาธิปเฉลิม แม้จะได้รับการปรับเปลี่ยนให้กลายเป็นอาคารชั้นซ้อน แต่ด้วยเป็นอุโบสถที่สร้างในพื้นที่ห่างจากเมืองหลวงอย่างมาก อีกทั้งรูปแบบเดิมของอุโบสถก็เป็นลักษณะเฉพาะ คือ การสร้างอุโบสถที่มีได้ถุนสูงอย่างรวดเร็ว ต่อมาเมื่ออุโบสถชำรุดจึงปรับได้ถุนให้เป็นห้องโถงที่สามารถใช้งานแทนชั้นบนได้ ดังนั้นแล้วรูปแบบอุโบสถ วัดชนาธิปเฉลิมจึงมิได้เกิดจากการออกแบบเมื่อแรกสร้าง แต่เป็นการปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสมเท่านั้น ในส่วนอุโบสถที่สร้างเป็นอาคารชั้นซ้อนอีกแห่งหนึ่ง คือ อุโบสถ วัดโพธิคุณ เป็นการออกแบบอุโบสถให้เป็นอาคารชั้นซ้อนตั้งแต่แรกสร้าง โดยสร้างขึ้นในปีพุทธศักราช ๒๕๓๒ อย่างไรก็ตามก่อนหน้านี้ในปีพุทธศักราช ๒๕๐๕ มีการสร้างอุโบสถเป็นอาคารยกพื้นสูงที่มีชั้นล่างเป็นห้องโถงแบบ ๓ ชั้น เป็นแห่งแรก คือ พระอุโบสถ วัดสัมพันธวงศาราม

ในช่วงเวลาก่อนทศวรรษ ๒๕๔๐ ยังมีการสร้างอุโบสถที่มีห้องใต้ดินปรากฏให้เห็นอยู่ เช่น พระอุโบสถ วัดพุทธปทีป สร้างในปีพุทธศักราช ๒๕๒๒ แต่เมื่อเข้าสู่ทศวรรษ ๒๕๔๐ ความแพร่หลายในรูปแบบอุโบสถที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้นได้คละรวมกันทั้ง ๔ แบบ และความนิยมในการสร้างอุโบสถเป็นอาคารหลายชั้นยังพบต่อเนื่องมาในทศวรรษ ๒๕๕๐ ด้วย ซึ่งแนวโน้มการสร้างอุโบสถเป็นอาคารหลายชั้นมีเพิ่มสูงขึ้นดังกล่าวไว้ในบทที่ ๓ แต่กลุ่มที่พบว่ามีนิยามสร้างมากที่สุด คือ อุโบสถที่เป็นอาคารหลายชั้นแบบยกพื้นสูง แม้การก่อสร้างอาคารด้วยคอนกรีตจะทำให้การสร้างอุโบสถสะดวก และรวดเร็วขึ้น แต่ในปัจจุบันด้วยรูปแบบอุโบสถที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้น ทำให้อุโบสถบางแห่งยังสร้างไม่แล้วเสร็จ บางแห่งใช้ระยะเวลาก่อสร้างยาวนานกว่า ๑๐ ปี

๓. ภาพสะท้อนการเปลี่ยนแปลงแนวคิดและรูปแบบอุโบสถ

๓.๑ ภาพสะท้อนต่อสถาปัตยกรรมภายในวัด

แผนผังเขตพุทธาวาส

การจัดพื้นที่ภายในวัดมีระเบียบแบบแผนอย่างกว้างๆ คือ แบ่งเป็นเขตพุทธาวาส และสังฆาวาส ในเขตพุทธาวาสเป็นขอบเขตส่วนที่สำคัญที่สุดของวัดที่ถูกกำหนดไว้ให้เป็นพื้นที่สำหรับพระสงฆ์ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ภายในเขตพุทธาวาสมักจะประกอบไปด้วยพระสถูปเจดีย์ และกลุ่มอาคารที่ใช้ประกอบศาสนพิธี ทั้งอุโบสถ วิหาร และมณฑป โดยมีกำแพงแก้วล้อมรอบแยกจากเขตสังฆาวาสอย่างชัดเจน

เจดีย์ วิหาร และอุโบสถ มักจะเป็นสิ่งก่อสร้างที่อยู่ในแนวแกนหลักของวัดเสมอ โดยแต่ละสมัยจะให้ความสำคัญกับสิ่งก่อสร้างเหล่านี้แตกต่างกัน ดังความสำคัญของอุโบสถที่กลายเป็นอาคารประธานของวัดมาตั้งแต่ในสมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นเมื่อ

แนวคิด และหน้าที่การใช้งานอุโบสถเกิดการเปลี่ยนแปลง อันส่งผลให้รูปแบบเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยนั้น ย่อมส่งผลให้สิ่งก่อสร้างที่เคยสัมพันธ์กันในเขตพุทธาวาสเปลี่ยนไปเช่นเดียวกัน

โดยพระอุโบสถ วัดโสธรวรารามวรวิหาร พระอุโบสถ วัดสัมพันธวงศาราม อุโบสถภายในพระมหาธาตุเจดีย์ภักดีประกาศ วัดทางสาย เป็นการจัดวางผังในเขตพุทธาวาสเสียใหม่ที่รวมเอาเจดีย์ วิหาร และอุโบสถ มาไว้ในอาคารหลังเดียวกันในผังแนวนอน และผังแนวตั้ง ซึ่งนับเป็นการวางผังแบบใหม่ที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในอดีต ส่วนการสร้างอุโบสถ วัดโพธิ์เรียง ได้สร้างทับพื้นที่ของวิหารเดิม โดยไม่มีการสร้างวิหารหลังใหม่ขึ้นแทน ซึ่งอาจทำให้วิหารหมดความสำคัญ หรือกลายเป็นเพียงส่วนหนึ่งของอาคารอุโบสถเท่านั้น

สถาปนิกผู้ออกแบบพระอุโบสถ วัดโสธรวรารามวรวิหาร แสดงแนวคิดในการออกแบบว่า “ด้วยวัดมีพื้นที่น้อยไม่สามารถที่จะขยับขยายได้ จึงออกแบบพระอุโบสถหลังใหม่ให้มีองค์ประกอบใช้สอยตัวอาคารในเขตพุทธาวาสให้อยู่ร่วมกันในที่เดียว คืออยู่ต่อเนื่องในรูปแบบเดียวกัน”^{๑๖} เช่นเดียวกับพระอุโบสถ วัดสัมพันธวงศาราม ซึ่งวัดมีพื้นที่คับแคบจึงออกแบบพระอุโบสถให้มีองค์ประกอบของเขตพุทธาวาสรวมอยู่ด้วยกัน ส่วนการออกแบบอุโบสถ ภายในพระมหาธาตุเจดีย์ภักดีประกาศนั้น สถาปนิกมีแนวคิดที่จะใช้ที่ว่างภายในเจดีย์ โดยออกแบบให้ใช้เป็นวิหาร และอุโบสถ ด้วยแนวคิดดังกล่าวทำให้เกิดการรวมกลุ่มอาคารในแผนผังเขตพุทธาวาส

ดังนั้นอาคารต่างๆ ที่เคยอยู่แยกจากกัน และมีความหมายในตัวเอง บางแห่งถูกใช้ เป็นสัญลักษณ์แสดงตามคติจักรวาล ดังเช่นที่เคยปรากฏในแผนผังวัดสุทัศนเทพวราราม แต่เมื่ออาคารถูกนำมาประกอบรวมเข้าด้วยกัน ย่อมทำให้แนวคิดการจัดวางผังตามคติจักรวาลอย่างไรในอดีตเลือนหายไป อีกทั้งการที่ยังเรียกอาคารที่รวมเอาเจดีย์ และวิหารไว้ด้วยกันว่า “อุโบสถ” นั้นยังย่ำให้เห็นถึงความสำคัญของอุโบสถเพียงอย่างเดียว นอกจากนี้อุโบสถที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้นที่มีการจัดพื้นที่อเนกประสงค์ไว้ใช้งานในส่วนของการใช้สอนปฏิบัติวิปัสสนา และจัดกิจกรรมต่างๆ ก็ได้ทำให้บทบาทของศาลาการเปรียญลดลงไปเช่นกัน

หรือ แม้กระทั่งการบรรจุอัฐิ ยังใช้พื้นที่ของอุโบสถ เช่น ห้องใต้ดิน พระอุโบสถ วัดไตรมิตรวิทยาราม หรือที่กำแพงแก้ว วัดสัมพันธวงศาราม (ภาพที่ ๙๑) ทั้งนี้เป็นการพยายามใช้พื้นที่ให้ได้ประโยชน์สูงสุด วัดบางแห่งให้ความสำคัญกับอุโบสถอย่างมาก โดยจัดสร้างอุโบสถที่เป็นอาคารหลายชั้นเพียงหลังเดียวเป็นประธานของวัด

^{๑๖} ความเป็นมา และแนวทางที่ใช้ประกอบในการออกแบบพระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา (กรุงเทพฯ : สำนักราชเลขาธิการ, ๒๕๓๖), ๒.

ภาพที่ ๙๑ การบรรจุอัฐิในกำแพงแก้ว วัดสัมพันธวงศาราม

จึงกล่าวได้ว่าอุโบสถที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้นนั้น ได้ถูกออกแบบมาเพิ่มพื้นที่ใช้งานอเนกประสงค์เข้ามาไว้ในเขตพุทธาวาส ทำให้เกิดการประยุกต์หน้าที่ใช้งานอุโบสถเพิ่มเติมอีก เช่น การใช้เจดีย์บรรจุอัฐิก็ปรับเปลี่ยนมาบรรจุไว้ที่อุโบสถ เป็นต้น

อนึ่ง การสร้างอุโบสถ ภายในพระมหาธาตุเจดีย์ภักดีประกาศนั้น เป็นการสร้างโดยให้ความสำคัญกับเจดีย์เป็นหลัก อันเป็นแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมของ ม.ร.ว.มิตราภรณ์ เกษมศรี ที่พัฒนารูปแบบการสร้างเจดีย์ในลักษณะที่ใช้พื้นที่ภายในมาก่อน ดังปรากฏที่ พระมหาธาตุเจดีย์พุทธธรรมประกาศ อ. เบตง จ. ยะลา

สีมา

อีกหนึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการสร้างอุโบสถเป็นอาคารหลายชั้น คือ สีมา แรกเริ่มนั้นการทำสังฆกรรมกระทำภายในเขตสีมาโดยมิได้มีการสร้างโรงอุโบสถถาวรแต่อย่างใด การใช้อาคารเพื่อเป็นที่ทำสังฆกรรมนั้นเกิดขึ้นภายหลัง แต่เมื่ออุโบสถมีความสำคัญมากขึ้น ความเคร่งครัดในเรื่องการผังลูกนิมิต หรือการผูกพัทธสีมา กลับลดความสำคัญลง ดังที่รัชกาลที่ ๔ ทรงมีพระราชดำริถึงปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับสีมา จึงทรงชำระความ และวางรากฐานเรื่อง “สีมา” ให้แก่พุทธศาสนานิกายธรรมยุติที่ทรงจัดตั้งขึ้น รวมไปถึงวัดต่างๆ ที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์

อุโบสถที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้นโดยมากจะกระทำการผังลูกนิมิต และผูกพัทธสีมาแล้ว อย่างไรก็ตามตำแหน่งที่ตั้งของสีมาได้ถูกปรับเปลี่ยนให้สัมพันธ์กับรูปแบบอุโบสถที่เปลี่ยนไป เช่น การนำสีมามาวางด้านในมุมทั้ง ๔ อย่างพระอุโบสถ วัดโสธรวรารามวรวิหาร (ภาพที่ ๙๒) ทั้งนี้เนื่องจากผนังอุโบสถด้านนอกเชื่อมต่อกับพระวิหาร โดยมีทางเชื่อมต่อกับทุกด้าน ดังนั้น

จึงไม่สามารถวางสีมาให้ครอบคลุมเฉพาะพระอุโบสถได้ จึงจำเป็นต้องย้ายสีมาเข้ามาตั้งไว้ด้านในนั่นเอง อีกทั้งพระอุโบสถมีทางเข้าออกทั้ง ๔ ด้าน ทำให้สามารถวางสีมาได้เพียง ๔ ตำแหน่งเท่านั้น แม้จะต่างจากความนิยมสมัยก่อนที่ตั้ง ๘ มุม แต่การตั้งสีมา ๔ มุมก็ไม่เป็นการผิดวินัยแต่อย่างใด^{๑๗}

ภาพที่ ๙๒ สีมาแบบแท่งภายในพระอุโบสถ วัดโสธรวรารามวรวิหาร

ส่วนอุโบสถ ภายในพระมหาธาตุเจดีย์ภักดีประกาศนั้น ได้ทำการผูกสีมา ไว้นอกอาคารในชั้นที่เสมอกับทางเข้าด้านหน้า ซึ่งตรงกับชั้นที่ ๒ อันเป็นส่วนของวิหาร (ดูภาพที่ ๙๔) ดังนั้นสีมาจึงมิได้ล้อมรอบเฉพาะอาคารอุโบสถอย่างในอดีตอีกแล้ว

นอกจากนี้ยังมีการเพิ่มการฝังสีมาเอกไว้กลางอุโบสถ เช่นที่ อุโบสถ วัดโพธิ์คุณ (ดูภาพที่ ๔๐) ซึ่งการฝังสีมาเอก พบทั่วไปในอุโบสถที่สร้างขึ้นในปัจจุบัน ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงนิพนธ์ไว้ว่า “ในบาลีอรรถกถาฎีกาไม่กล่าวถึงเลย นอกจากนี้ยังไม่แลเห็นว่าฝังไว้เพื่อประโยชน์อะไร”^{๑๘}

รูปแบบของใบสีมาเป็นการนำรูปแบบที่มีอยู่แต่เดิมมาใช้ ทั้งสีมาแบบแท่งลูกบาศก์ เช่น ใบสีมา พระอุโบสถ วัดโสธรวรารามวรวิหาร ใบสีมา อุโบสถ ภายในพระมหาธาตุเจดีย์ภักดีประกาศ วัดทางสาย เป็นต้น อีกทั้งสีมาแบบแผ่น และสีมาติดผนัง ซึ่งบางแห่งมีการใช้ร่วมกัน

^{๑๗} ประยูร อุลุชาฎะ [น. ณ ปากน้ำ], สีมาถา สมุดข่อยวัดสุทัศนเทพวราราม (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๔๐), ๑๖.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, ๑๗.

ทั้งสีมาแบบแผ่น และสีมาคต ติดผนัง ดังที่เคยปรากฏที่ พระอุโบสถ วัดบวรนิเวศน์วิหาร เช่น อุโบสถ วัดอนัมมิทายาราม (ภาพที่ ๙๓)

ภาพที่ ๙๓ สีมาแบบแผ่น และสีมาคต ติดผนังอุโบสถ วัดอนัมมิทายาราม

ที่มา : เฉลิมพล โตสารเดชา, “การศึกษาผลงานการออกแบบสถาปัตยกรรมของหลวงวิศาลศิลปกรรม (เชื้อ บัณฑิต)” (วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๙), ๒๐๗.

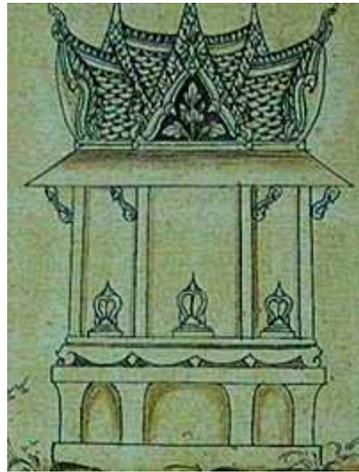
สีมาในอุโบสถที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้นนั้น เมื่อพิจารณาตามพระวินัยแล้ว ไม่มีข้อห้ามมิให้ผูกสีมาบนอาคารหลายชั้น ในพระวินัยปิฎกยังทรงอนุญาตให้ใช้เรือนชั้นมาสมมุติเป็นโรงอุโบสถได้อีกด้วย อย่างไรก็ตามเมื่อสมมุติโรงอุโบสถขึ้นมาแล้ว ต้องผูกสีมาให้รัดกุม และถูกต้อง จากการค้นคว้าพบว่ามีตำราสีมาถกกล่าวถึงเนื่องในเรื่องที่สีมาสามารถหยั่งลงไปถึงพื้นล่าง หรือขึ้นไปถึงด้านบนได้ โดยมีข้อบัญญัติถึงการผูกสีมาบนปราสาทที่แสดงลักษณะอาคารซ้อนชั้น ดังนี้

“ถ้าภายในปราสาทไม่พอ พึงวางศิลาทั้งหลายที่หน้ามุขแล้ว สมมติสีมาเถิด สีมาที่สมมติแล้วอย่างนี้ย่อมอยู่เฉพาะบนปราสาทเท่านั้นไม่หยั่งลงไปถึงข้างล่าง”^{๑๙} (ภาพที่ ๙๔) แต่ “ถ้าฝาชั้นล่างแห่งปราสาทที่ทำบนไม้รอด ที่ร้อยในเสามากตันสูงขึ้นไปเนื่องเป็นอันเดียวกับไม้รอดทั้งหลาย โดยประการที่มีร่วมในแห่งนิมิตทั้งหลาย สีมาย่อมหยั่งลงถึงแม้ภายในได้”^{๒๐} (ภาพที่ ๙๕) เมื่อผูกสีมาชั้นล่างแต่ “ถ้าฝาภายในใต้ปราสาท เป็นของเนื่องถึงพื้นชั้นบนสีมา ย่อมขึ้นไปถึง

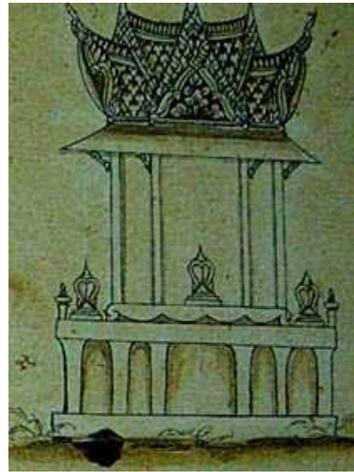
^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, ๗๓.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน.

ชั้นบนปราสาทด้วย^{๒๑} (ภาพที่ ๙๖) และ “ถ้าทำนimit ในที่น้ำตกจากชายคานอกปราสาท ปราสาท
ทั้งหมดย่อมอยู่ในสีมา”^{๒๒} (ภาพที่ ๙๗)

ภาพที่ ๙๔ การผูกสีมาบนอาคารทรงปราสาท

ภาพที่ ๙๕ การผูกสีมาบนอาคารทรงปราสาท

ภาพที่ ๙๖ การผูกสีมาบนอาคารทรงปราสาท

ภาพที่ ๙๗ การผูกสีมาบนอาคารทรงปราสาท

ที่มา : ประยูร อุลุชาฎะ [น. ณ ปากน้ำ], สีมาภา สุมุคช้อยวัดสุทัศน์ศนเทพวราราม (กรุงเทพฯ: เมือง
โบราณ. ๒๕๔๐), ๗๒, ๗๖.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน.

เมื่อพิจารณาจากข้อมูล และภาพประกอบจะเห็นได้ว่า สี่มาของอุโบสถที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้นที่ผูกสี่มาได้ด้านบนนั้น มักจะเป็นสี่มาที่ครอบคลุมลงมาชั้นล่างด้วย เนื่องจากมีเสาพร้อมกัน ดังนั้นเมื่อสงฆ์กระทำ สังฆกรรมชั้นบน ในชั้นล่างต้องห้ามผู้ใดล่วงล้ำ ดังพระวินัยกำหนดไว้ว่า ในขณะที่ทำสังฆกรรมสำคัญ เช่น สวดพระปาฏิโมกข์ ผู้ใดจะเข้ามาในมณฑลพิธีมิได้ ถือว่าล้มเหลว จะต้องเริ่มต้นกันใหม่^{๒๓}

อีกทั้งสี่มาที่ถูกรอบพระมหาธาตุเจดีย์ภักดีประกาศ ถ้าพิจารณาตำแหน่งสี่มาตามสี่มาถา จะเห็นว่าเป็นการทำนิมิตในที่นั่งตากจากชายคานอกปราสาท ดังนั้นเจดีย์ทั้งสองจึงอยู่ในสี่มา คือ ห้องอเนกประสงค์ วิหาร อุโบสถ และเจดีย์ ก็อยู่ในเขตสี่มานั่นเอง

แม้รูปแบบของโบสถ์สี่มาจะไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปมากนัก แต่เห็นได้ชัดว่าความสำคัญของสี่มาลดลงไปอย่างมาก เช่นการที่พระอุโบสถหลังใหม่ วัดสัมพันธวงศาราม ซึ่งในปัจจุบันยังไม่มีการทำพิธีผูกพัทธสี่มาใหม่ จึงไม่มีการทำโบสถ์สี่มา ทั้งที่วัดมีการใช้งานอุโบสถหลังใหม่แล้ว เช่นเดียวกับอุโบสถ วัดโพธิ์เรียง ที่ยังไม่ทำการผูกพัทธสี่มาใหม่ โดยอาศัยเอาพัทธสี่มาเดิมที่เคยผูกไว้มาใช้กับอุโบสถหลังใหม่ ซึ่งไม่ถูกต้องตามข้อบัญญัติในพระวินัย

๓.๒ ภาพสะท้อนทางสังคม

เมื่อย้อนกลับไปในช่วงต้นรัตนโกสินทร์วัดเก่าจำนวนมากในเขตกำแพงเมืองพระนครได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่จำนวนมากโดยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีการจัดงานสมโภช และงานฉลองอย่างใหญ่โต สืบต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๓ เศรษฐกิจมีความเจริญรุ่งเรืองจากการค้ากับจีน ทำให้สามารถบูรณะ และสร้างวัดที่มีความยิ่งใหญ่ได้ทั้งแบบไทยและแบบจีน จะเห็นได้ว่าวัดในพุทธศาสนา ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ - รัชกาลที่ ๓ นั้น มีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะสื่อกลางของสังคมระหว่างชนชั้นปกครอง และประชาชน ที่แสดงถึงความมั่นคง มั่งคั่ง อีกทั้งการสร้างวัดโดยมีพื้นที่เพื่อเก็บพระไตรปิฎก พระบรมสารีริกธาตุ และพระพุทธรูปสำคัญๆ นั้น เป็นการเน้นย้ำถึงความศักดิ์สิทธิ์^{๒๔} ของพุทธศาสนา ที่เชื่อมโยงเอาความสำคัญจากอาณาจักรเก่าอย่าง สุโขทัย และกรุงศรีอยุธยา เข้ามาไว้ที่พระนคร

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, ๑๐๙.

^{๒๔} วรสิทธิ์ ตันตินิพนธ์กุล, “การเปลี่ยนแปลงแนวคิดในการสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์วัดหลวงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงปัจจุบัน: ข้อขัดแย้งในการอนุรักษ์โบราณสถาน และวัฒนธรรมชาตินิยม,” ใน ประวัติศาสตร์ในมิติวัฒนธรรมศึกษา (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๕๒), ๒๓๐.

ครั้งในสมัยรัชกาลที่ ๔ นโยบายการบูรณะ และการสร้างวัดเปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง ทั้งเรื่องรูปแบบทางสถาปัตยกรรม และไม่นิยมบูรณะวัดแบบขยายเพิ่มเติมให้ใหญ่โต แต่เน้นการสร้างที่ถูกต้องตามพระวินัยบัญญัติ ทรงเคร่งครัดกับคณะสงฆ์มากกว่าสถาปัตยกรรม ดังเช่น ที่มีพระราชประกาศถึงการสร้างวัดใหญ่โตว่าเป็นการสร้างศัตรูให้พระศาสนา โดยให้เหตุผลว่าวัดใหญ่ๆ มีพระเณรมาก เจ้าอาวาสดูแลได้ไม่ทั่วถึง จึงมีพระราชดำริให้สร้างแต่วัดที่มีพระไม่เกิน ๓๐ รูป^{๒๕}

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ การสร้าง และบูรณะวัดยังมีแนวทางตามอย่างรัชกาลที่ ๔ แต่แนวคิดในการบูรณะเริ่มมองว่าวัดเป็นส่วนหนึ่งของอดีตในเชิงประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม ดังที่สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ได้ทูล เสนอวิธีบูรณะวัดโพธิ์ ว่า “ไม่ควรทำให้เสมือนใหม่แต่ให้มีความเก่าและคงทน”^{๒๖} ช่วง ๕ รัชกาลแรกนั้นพระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจในการจัดการวัด โดยจัดตั้งกรมกองขึ้นมาดูแล เช่น เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ดังที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเปรียบเทียบว่า “เสนาบดีกระทรวงธรรมการคือพระสังฆราชที่แท้จริง”^{๒๗}

ครั้งต่อมาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้รับการสถาปนาจากรัชกาลที่ ๖ ให้ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชแล้ว พระองค์ทรงเข้ามามีบทบาทในการจัดการดูแลที่เช่า ตึกแถวต่างๆ รวมทั้งการจัดการศึกษาของสงฆ์ ในที่สุดทรงสามารถเข้ามาดูแลกิจการสงฆ์แทนเสนาบดีกระทรวงธรรมการได้ และทรงมีบทบาทในการจัดผลประโยชน์ให้กับทางวัด^{๒๘} เพื่อให้วัดสามารถพึ่งตนเองได้โดยไม่รบกวนเงินจากรัฐ เช่น ให้มีการตัดถนนใหม่เข้าใกล้ขอบที่ดินของวัดเพื่อให้ที่ดินวัดมีค่าเช่าสูงขึ้น

ในที่สุด คณะรัฐมนตรีในสมัยรัชกาลที่ ๗ จึงมีมติให้การดูแลที่วัดอยู่ในความรับผิดชอบของคณะสงฆ์ พระสงฆ์จึงเริ่มมีบทบาทในการใช้พื้นที่วัดจัดหาเงินเพื่อมาใช้บำรุงวัดมากขึ้น ในกรณีของวัดสัมพันธวงศารามนั้น เป็นวัดที่อยู่ในย่านเยาวราชซึ่งที่ดินมีราคาสูง สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงส่งอดีตมหาดเล็กเลขานุการส่วนพระองค์ไป

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, ๓๒๑.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, ๒๓๗, อ้างจาก “วัดพระเชตุพน, ๒๔ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๙-๓๑ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๙, จดหมาย วันที่ ๒๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๐ จากกรมหมื่นนริศรานุวัดติวงศ์ ถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว”, ร. ๕ ส. ๖/๑๑ (พ), ๓๓/๘๕, หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, ๒๖๑, อ้างจาก สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, แถลงการณ์คณะสงฆ์, เล่ม ๒, หน้า ๑ - ๓๖.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, ๒๖๒.

ดูแลวัดแทน^{๒๙} ต่อมาก็ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดที่มีอำนาจจัดการดูแลวัดค่อนข้างมาก ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่โดยการสร้างตึกแถวพาณิชย์โดยรอบวัด ซึ่งเป็นปัจจัยให้วัดล้มพันธวงศารามในปัจจุบันมีพื้นที่คับแคบมาก ไม่สามารถขยายขยายได้อีก เป็นปัจจัยทำให้เกิดแนวคิดการสร้างอุโบสถเป็นอาคาร ๓ ชั้น เพื่อประโยชน์ในการใช้สอยพื้นที่

แม้วัตถุประสงค์หลักของพระองค์ที่มีการให้เช่าพื้นที่ หรือการสร้างตึกแถวในพื้นที่วัด ก็เพื่อต้องการให้วัดมีฐานะพอที่จะดูแลตนเอง และเป็นการแบ่งเบาภาระของรัฐ แต่ในระยะเวลาต่อมา วัดโดยเฉพาะพระสงฆ์กลับมีอำนาจการดูแลบริหารพื้นที่วัดมากขึ้น ตลอดจนเมื่อมีการจัดลำดับชั้นพระอารามหลวงที่ให้ความสำคัญกับความสามารถของเจ้าอาวาสในการบริหารจัดการทรัพย์สินภายในวัด แทนที่ความสำคัญของโบราณสถาน วัดจึงกลายเป็นพื้นที่ที่สามารถจัดเก็บรายได้อย่างมาก แม้จะมีการพยายามเข้ามาแทรกแซงจากทางรัฐบาล แต่ก็มิได้ทำให้อำนาจของสงฆ์ในการจัดการผลประโยชน์ภายในวัดลดน้อยลง

บทบาทของสงฆ์ยังมีอำนาจชี้นำวัดอย่างต่อเนื่อง ทั้งเงินสนับสนุนวัดจากนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยว ทำให้สิ่งก่อสร้างต่างๆ ภายในวัด เริ่มเปลี่ยนจากที่เคยเป็นสถานที่เพื่อการทำบุญเป็นหลัก กลายเป็นเรื่องของการต้อนรับนักท่องเที่ยว เช่น การสร้างห้องน้ำที่ทันสมัยต่างๆ และการพยายามปรับปรุงทัศนียภาพบริเวณรอบวัด เป็นต้น ประกอบกับการจัดตั้งนโยบายวัดพัฒนาตัวอย่าง ซึ่งมีหลักการคัดเลือก ๓ ประการ ดังนี้^{๓๐}

๑. สร้างพื้นที่สะอาดและเรียบร้อยถูกสุขลักษณะ
๒. มีการบริหารจัดการวัดที่ดี
๓. มีกิจกรรมที่เหมาะสมเกิดประโยชน์แก่ชุมชน

โดยคณะสงฆ์ผู้รับผิดชอบมีโอกาสได้รับเลื่อนสมณศักดิ์ และพัดยศ หากโครงการมีความก้าวหน้า ดังนั้นการพัฒนาวัดจึงเป็นหนทางความก้าวหน้าทางสังคมของสงฆ์^{๓๑} เช่น การจัดให้มีการเรียนการสอนพุทธศาสนา หรือในกรณีการจัดสร้างพระอุโบสถจัตุรมุข ๓ ชั้น ที่วัดหัวลำโพง ก็เพื่อจะขอยกฐานะวัดขึ้นเป็นพระอารามหลวงนั่นเอง

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, ๒๖๔, อ้างจาก “วัดล้มพันธวงศ, จดหมาย วันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๖ จากกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ถึง พระยาวุฒิศิโรภักดี และรายงานเรื่อง รายรับ รายจ่าย วันที่ ๓๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ จากพระปลัดชื่น บาเรียนโท ถึง กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส,” ร ๕ ศ ๖/๓๑ (๘), หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, ๒๗๔.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, ๒๗๕.

การก่อสร้างอุโบสถเป็นอาคารหลายชั้น โดยเพิ่มพื้นที่อเนกประสงค์ ไม่ว่าจะเพื่อใช้จัดการเรียนการสอนวิปัสสนา การจัดตั้งศูนย์พุทธศาสนวันอาทิตย์ หรือเพื่อจัดสร้างพิพิธภัณฑ์ เหล่านี้เป็นการแสดงให้เห็นว่าวัดได้มีการพัฒนาไปสู่แนวทางตามนโยบายที่กำหนด และสามารถได้รับเลือกเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง มีผลให้พระสงฆ์ และวัดได้รับการสนับสนุนทั้งจากชุมชน และหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งในการประกาศชื่อวัด ก็มักจะประกาศฐานะวัด และรางวัลที่ได้รับควบคู่กันไปด้วย

แนวคิดการพัฒนาดังกล่าวกลายเป็นค่านิยมของแวดวงวัดในพุทธศาสนาที่ต้องการมีเอกลักษณ์เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการจัดการศาสนสถานภายในวัด โดยเจ้าอาวาสมักจะเป็นผู้เริ่มให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยบางครั้งก็ขัดกับแนวทางการอนุรักษ์ของกรมศิลปากร เช่น ในกรณีวัดสัมพันธวงศาราม ที่ทำรื้อถอนพระอุโบสถ และพระวิหาร ในปี ๒๕๑๒ ซึ่งเป็นพระอุโบสถที่มีการก่อสร้างแบบพระราชานิยมในรัชกาลที่ ๓ อันเป็นโบราณสถานที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ โดยมีการคัดค้านทั้งจากสมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม^{๓๒} และกรมศิลปากร เมื่อไม่สำเร็จกรมศิลปากรจึงส่งจดหมายถึงมหาเถรสมาคมเพื่อร้องขอให้มีการลงโทษเจ้าอาวาส แต่ในการประชุมวันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๕๑๖ ที่ประชุมลงความเห็นที่เจ้าอาวาสวัดไม่มีความผิด^{๓๓} อีกทั้งเมื่อพระอุโบสถหลังใหม่ วัดสัมพันธวงศาราม เป็นอุโบสถที่สร้างเป็น ๓ ชั้นหลังแรกของประเทศไทย การที่วัดอยู่ในย่านชุมชน ประกอบกับเป็นวัดเก่าแก่ที่มีความสำคัญ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบอุโบสถ จึงส่งผลให้เกิดการสร้างอุโบสถเป็นอาคารหลายชั้นตามมา เช่น อุโบสถจัตุรมุข วัดสรวราราม อ. แกลง จ. ระยอง ซึ่งจากการสัมภาษณ์พระปริยัติโมลี (ชูชาติ สิริธมฺโม) กล่าวว่า “ด้วยพระเดชพระคุณของพระมหาวิเศษมังคลาจารย์ เจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศาราม ได้ออกแบบแปลนรูปอุโบสถจำลอง ต่อมาจึงนำเรื่องกราบทูลสมเด็จพระสังฆราชเจ้า เมื่อได้ปรับปรุงแก้ไขแล้ว จึงดำเนินการก่อสร้างอุโบสถ”^{๓๔}

เมื่อกรมศิลปากรมองว่า “วัดเป็นสมบัติของชาติ” แต่พระสงฆ์มองว่า “วัดเป็นสมบัติของพุทธศาสนา” ดังนั้นแนวทางในการจัดการสิ่งก่อสร้างต่างๆ ภายในวัด จึงขัดแย้งกัน กรมศิลปากรที่ใช้แนวทางเพื่อการอนุรักษ์ และรักษาให้วัดมีสภาพอย่างโบราณสถาน แต่พระสงฆ์มี

^{๓๒} ดู นิตย รัตนสัญญา, “ความเมืองเรื่องวัดสัมพันธวงศ,” ใน *อนาคต* (๒๕๑๖) : ๗-๑๓.

^{๓๓} วรสิทธิ์ ตันตินิพนธ์กุล, “การเปลี่ยนแปลงแนวคิดในการสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์วัดหลวงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงปัจจุบัน: ข้อขัดแย้งในการอนุรักษ์โบราณสถานและวัฒนธรรมชาตินิยม,” ๒๗๗, อ้างจาก “การรื้อพระอุโบสถ วัดสัมพันธวงศ,” รายงานการประชุมเถรสมาคม (๕ กรกฎาคม ๒๕๑๖).

^{๓๔} สัมภาษณ์พระปริยัติโมลี (ชูชาติ สิริธมฺโม), วัดสรวราราม, ๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๒.

ความต้องการพัฒนาวัดให้สามารถรองรับกิจกรรมต่างๆ ที่เนื่องในพุทธศาสนา ดังนั้นวัดจึงต้องมีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เมื่อรัฐส่งเสริมการท่องเที่ยว มีการจัดทัวร์ไหว้พระ ๙ วัด หรือการจัดงานทอดกฐิน ทอดผ้าป่า วัดจึงต้องสามารถรองรับผู้คนที่เข้ามาได้ ทั้งนี้จะพบว่ามี การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชน เช่น กรณีการสร้าง หอฉัน ขนาดใหญ่ที่ของวัด บางพลีใหญ่ จ. สมุทรปราการ ที่ใช้งบประมาณการก่อสร้างประมาณ ๕๐ ล้านบาท เป็นต้น

การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงโบราณสถานภายในวัด ไม่ว่าจะเพื่อการท่องเที่ยว หรือการพัฒนาวัดตามนโยบายวัดพัฒนาตัวอย่าง ในท้ายที่สุดกรมศิลปากรก็มักยอมให้วัดต่อเติมเปลี่ยนแปลงอาคารต่างๆ ที่สามารถเข้าไปจัดการดำเนินคดีกับเจ้าอาวาสได้ และยังมีหลายกรณีที่กรมศิลปากรให้การสนับสนุน บางครั้งก็เป็นผู้ออกแบบอุโบสถหลังใหม่ให้ เช่น อุโบสถ วัดโพธิ์เรียง ที่กรมศิลปากรเป็นผู้ออกแบบให้เป็นเป็นอุโบสถที่ยกพื้นสูง ๒ ชั้น มีค่าใช้จ่ายในการออกแบบประมาณ ๓๐,๐๐๐ บาท โดยทางวัดได้ซื้ออุโบสถ และวิหารหลังเก่าออกทั้งหมด^{๓๕}

การสร้างอุโบสถหลายชั้นจึงกลายเป็นภาพสะท้อนของ “ระบบทุนนิยม หรือวัดตุนิยม” ที่ปรากฏในสังคมพุทธศาสนาในปัจจุบัน ทั้งนี้การสร้างอุโบสถเป็นอาคารหลายชั้นที่สร้างขึ้นใหม่ทั้งหลาย มีการใช้งบประมาณการก่อสร้างจำนวนมาก จากการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์พบว่างบประมาณการก่อสร้างตามการประเมินในปัจจุบันนั้นไม่ต่ำกว่า ๑๐ ล้านบาทเป็นอย่างน้อย (ตารางที่ ๑)

ทั้งนี้วัดส่วนใหญ่ให้ข้อมูลว่างบประมาณได้มาจากประชาชนที่มีจิตศรัทธาร่วมบริจาค จะเห็นว่างบประมาณการก่อสร้างมีค่าใช้จ่ายสูงมาก ทั้งนี้บางวัดคาดการณ์ว่าจะใช้งบประมาณเพียง ๒๐ ล้านบาท แต่ก็ยังไม่แล้วเสร็จ ทำให้มีปัญหาในการก่อสร้างที่ต้องชะลอไว้ชั่วคราว เช่น อุโบสถ วัดโพธิ์เรียง ซึ่งปัจจุบันให้งบประมาณการก่อสร้างไปแล้ว ๒๐ ล้านบาท แต่จำเป็นต้องจัดหางบประมาณเพิ่มอีกราว ๒๐ ล้านบาท อุโบสถหลังนี้จึงใช้ระยะเวลาการก่อสร้างยาวนาน การก่อสร้างอุโบสถที่ล่าช้า ทำให้พระสงฆ์ในวัดได้รับความลำบากเนื่องจากอุโบสถหลังเดิมได้รื้อถอนไปแล้ว จึงทำให้พระสงฆ์ต้องทำสังฆกรรมในอุโบสถหลังใหม่ และด้วยความต้องการให้การก่อสร้างเสร็จลุล่วง พระสงฆ์จึงต้องเป็นผู้จัดหาเงินทุนมาใช้ในการก่อสร้าง ในการเข้ามามีส่วนจัดหาทุนของสงฆ์นั้น ปรากฏให้เห็นตามป้ายต่างๆ ของทางวัดที่ประกาศเชิญชวนให้ประชาชนทั่วไปร่วมบริจาคสร้างอุโบสถ เช่น ป้ายประกาศของวัดอัมพวันาราม (ภาพที่ ๙๘)

^{๓๕} สัมภาษณ์พระมหาอำนาจ วิสุทฺโธ, เจ้าอาวาสวัดโพธิ์เรียง, ๕ ตุลาคม ๒๕๕๒.

ชื่อวัด	งบการก่อสร้าง ประมาณการ (ล้านบาท)	ระยะเวลา การก่อสร้าง (ปี) (ตุลาคม ๒๕๕๒)	การก่อสร้าง ณ วันที่สำรวจ (ตุลาคม ๒๕๕๒)
พระอุโบสถ วัดโสธรวรารามวรวิหาร	๒,๐๐๐	ไม่ระบุปีที่สร้างเสร็จ	เสร็จ
พระอุโบสถ วัดหัวลำโพง	๑๕๐	๓	เสร็จ
พระอุโบสถกลางน้ำ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๑๕๐	๕	ยังไม่แล้วเสร็จ
อุโบสถ วัดแก้วโกธรวราราม	๗๒	๔	เสร็จ
อุโบสถ วัดละหาร	๗๐	๓	ยังไม่แล้วเสร็จ
อุโบสถ วัดอัมพรวราราม	๖๐	๑๑	เสร็จ
อุโบสถ วัดโพธิ์เรียง	๒๐	๑๒	ยังไม่แล้วเสร็จ
อุโบสถ วัดหลวงพ่อดิศรธรรมกายาราม	๒๐	๓	เสร็จ

ตารางที่ ๑ ตารางแสดงงบประมาณ และระยะเวลาที่ใช้ในการก่อสร้าง^{๓๖}

ภาพที่ ๙๘ ป้ายเชิญชวนร่วมบริจาคสร้างอุโบสถ วัดอัมพรวราราม

หากแต่อุโบสถชั้นเดียวมีพื้นที่การใช้งานเฉพาะเป็นที่ประกอบสังฆกรรม การประดับตกแต่ง หรือค่าใช้จ่ายในการก่อสร้าง ก็คงจะไม่มากเท่ากับอุโบสถที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้น โดยอุโบสถที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้นที่สำรวจมาพบว่าพื้นที่ที่ใช้จัดกิจกรรมมักจะนิยมปูพื้นด้วยหินอ่อน หรือหินแกรนิต แม้จะเป็นวัสดุที่มีความคงทน แต่ก็ที่มีราคาสูง

^{๓๖} ตารางแสดงข้อมูลงบประมาณ และระยะเวลาในการก่อสร้าง ได้จากการรวบรวมข้อมูลภาคสนาม และเอกสารต่างๆของทางวัด

แนวคิดในการออกแบบพระอุโบสถ วัดโสธรวรารามวรวิหาร ที่กล่าวว่า การออกแบบพระอุโบสถที่รวมอาคารในผังพุทธาวาสเข้าไว้ด้วยกันนั้น เป็นการออกแบบที่จะช่วยประหยัดได้เป็นอย่างมากนั้น เมื่อพิจารณาถึงวัสดุที่นำมาใช้ในการก่อสร้างจะพบว่าวัสดุมีราคาสูงมาก ด้วยเป็นวัสดุที่สั่งทำพิเศษ และนำเข้ามาจากต่างประเทศ ทำให้พระอุโบสถหลังนี้ใช้งบประมาณการก่อสร้างถึงกว่า ๒,๐๐๐ ล้านบาท บริเวณโดยรอบพระอุโบสถก็ไม่จัดว่าคับแคบ มีพื้นที่โดยรอบ ๒๑ ไร่ ๔๒ ตารางวา^{๓๗} ซึ่งหากจะออกแบบจัดสรรพื้นที่เพื่อสร้างเสนาสนะต่างๆ ตามผังในเขตพุทธาวาสย่อมทำได้ แต่หากการออกแบบพระอุโบสถหลังนี้มีความต้องการให้เป็นลักษณะสถาปัตยกรรมที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ในสมัยรัชกาลที่ ๙ ก็นับว่าประสบความสำเร็จ เนื่องจากเป็นอาคารที่มีรูปแบบ และแผนผังแบบใหม่ อีกทั้งความนิยม และศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพระพุทธโสธร ก็คงเป็นอีกปัจจัยที่ทำให้วัดโสธรวรารามวรวิหาร จำเป็นต้องมีอาคารขนาดใหญ่เพื่อรองรับประชาชนที่เข้ามาสักการะ การตกแต่ง และโครงสร้างอุโบสถจึงจำเป็นต้องทำให้วิจิตร และเป็นที่น่าสนใจแก่ผู้พบเห็น ลักษณะเช่นนี้ปรากฏที่พระมหาธาตุเจดีย์ภักดีประกาศเช่นกัน

หรือในกรณีการจัดสร้างพระอุโบสถจัตุรมุข ๓ ชั้น วัดหัวลำโพง เพื่อความมุ่งหมายที่จะขอยกฐานะวัดขึ้นเป็นพระอารามหลวง ประกอบกับการตกแต่งที่แสดงฐานะอันดรชั้นสูง หรือหน้าบันพระอุโบสถที่ประดิษฐานตราสัญลักษณ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระเจ้าอยู่หัว รวมทั้งเจดีย์ด้านหลังพระอุโบสถ ก็สร้างขึ้นเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๖ รอบ เป็นการแสดงให้เห็นว่างานก่อสร้างเสนาสนะของวัดหัวลำโพงนั้น นอกจากจะสร้างเพื่อใช้ประกอบกิจกรรมทางศาสนาแล้ว ยังมีแนวคิดที่เชื่อมโยงเข้ากับสถาบันพระมหากษัตริย์ ทั้งนี้อาจเพื่อแสดงลักษณะของการเป็นพระอารามหลวงที่เชิดชูเกียรติให้แก่ทางวัด หรือเป็นการแสดงความชอบธรรมในการจัดสร้างพระอุโบสถในแนวทางใหม่ โดยมีการใช้สัญลักษณ์ของพระมหากษัตริย์อันแสดงถึงการได้รับการยอมรับก็เป็นได้

แต่เมื่อเปรียบเทียบรูปแบบกับพระอุโบสถ วัดพระราม ๙ กาญจนาภิเษก จะพบว่าพระอุโบสถหลังนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ให้พระอุโบสถมีขนาดกะทัดรัด สอดคล้องกับลักษณะของชุมชน ด้วยไม่โปรดสิ่งที่ใหญ่โตเกินจำเป็น ทั้งนี้นาวาอากาศเอก อารุณ เงินชุกลิน สถาปนิกผู้ออกแบบ ได้นำแบบพระอุโบสถขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย โดยพระอุโบสถสามารถจุคนได้ประมาณ ๑๐๐ คนเศษ แต่ทรงให้ลดขนาดเหลือเพียง ๓๐-๔๐ คนเท่านั้น

^{๓๗} ประวัตินหลวงพ่อโสธร วัดโสธรวรารามวรวิหาร อำเภอเมือง (แปดริ้ว) (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), ๑.

งบประมาณจาก ๕๗ ล้านบาท เหลือเพียงประมาณ ๓ ล้านบาท^{๓๘} ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพระราชนิยามที่เน้นความประหยัด และเรียบง่าย ดังนั้นการออกแบบอุโบสถที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้นในหลายๆ แห่ง ที่กล่าวว่าสร้างเพื่อเฉลิมพระเกียรติ หรือเพื่อเป็นสถาปัตยกรรมเนื่องในรัชกาลที่ ๙ จึงอาจจะไม่สอดคล้องกับพระราชนิยามส่วนพระองค์เท่าไรนัก แต่เป็นเพียงปัจจัยหนึ่งที่ใช้ประกอบแนวคิดในการสร้างอุโบสถเท่านั้น ซึ่งเมื่อสถาปนิกแห่งชาติเป็นผู้ออกแบบอุโบสถในลักษณะอันเป็นแนวทางใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคม ย่อมกลายเป็นแนวทางที่ชอบธรรมให้เกิดการก่อสร้างอุโบสถในลักษณะดังกล่าวต่อไป

พระพิศาลธรรมพาที (พระพยอม กัลยาโณ) แสดงความเห็นต่อแนวทางการสร้างถาวรวัตถุว่า

แม้เศรษฐกิจไม่ดี ยังมีวัดที่สร้างโบสถ์ร้อยล้าน เจดีย์พันล้านหมื่นล้านอยู่ ต้องไปซื้อหินอ่อนจากอิตาลีมาห้อยล้าน ตำเข็มนลงไปดินเฉยๆ สามร้อยกว่าล้าน เพื่อบันดาลเจดีย์ขึ้นมาสักหลังหนึ่ง ซึ่งมันผิดควรจะหยุดไว้ก่อน พออดมาพูดไปว่า ขอให้วัดหยุดก่อสร้างที่มันไม่จำเป็นสักสามปี โดนด่ามาบานเลย บอกท่านไม่สร้างก็รอดตัวไป ผมกำลังสร้างจะไม่ให้เสร็จได้อย่างไร มันก็เลยเป็นปัญหาว่า เขาวัดเสร็จไว้ก่อน สังคมพังข้างมัน แทนที่วัดจะหยุดไว้ให้สังคมรอดไปก่อน^{๓๙}

เมื่อพิจารณาความเห็นข้างต้นแล้วแล้ว ทำให้ทราบว่าพระสงฆ์ส่วนหนึ่งก็เริ่มเข้าใจหน้าที่ของตนผิดคิดว่าหน้าที่ของตน คือ การหาปัจจัยมาอุดหนุนวัด จึงหันมาทำธุรกิจกันมากขึ้น สะสมเงินทอง เป็นเหตุให้วิถีแห่งพุทธชน ถูกแทนที่ด้วยวิถีแห่ง **"พุทธพาณิชย์"** ที่นิยมการสร้างอุโบสถขนาดใหญ่ อันรวมไปถึงการสร้างอุโบสถเป็นอาคารหลายชั้น แม้จะมีปัญหาในการก่อสร้าง ทั้งเรื่องงบประมาณ และระยะเวลา แต่ก็ยังพบความนิยมในการสร้างอุโบสถที่เป็นอาคารหลายชั้นอยู่ และมีแนวโน้มที่จะกลายเป็นการสร้างขึ้นเพื่อประชาชนมากกว่าสร้างเพื่อเป็นที่ของพระสงฆ์ใช้ทำสังฆกรรม หรือประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในคราวที่ผู้วิจัยไปเก็บสำรวจพระอุโบสถ วัดโสธรวรารามวรวิหาร พบว่าภายในพระอุโบสถมีประชาชนเข้ามาสักการบูชาพระพุทธรูปจำนวนมาก จนเต็มพื้นที่พระอุโบสถ ทำให้พื้นที่สำหรับพระสงฆ์มีจำกัดเพียงมุมหนึ่งของพระอุโบสถเท่านั้น หรือกรณีวัดละหารซึ่งเป็นศูนย์กลางการจัดกิจกรรมของชุมชนชาวบางบัว

^{๓๘} “พระอุโบสถ วัดพระราม ๙ กาญจนาภิเษก กรุงเทพมหานคร” ใน สืบสานสถาปัตยกรรมไทย เล่ม ๔ (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), ๓๑-๓๒.

^{๓๙} พระพิศาลธรรมพาที, “บทบาทพระสงฆ์ในการบริการสังคม,” ใน วิกฤตพุทธศาสนา (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๔๒), ๑๕๘ – ๑๕๙.

ทอง ที่เมื่อการสร้างอุโบสถเป็นอาคารหลายชั้นสามารถตอบสนองการจัดกิจกรรมของทางวัด และดึงดูดให้มีประชาชนเข้ามาวัดมากขึ้นนั้น ปัญหาที่ตามมา คือ การจัดหาที่จอดรถ ซึ่งจากที่เคยต้องการอนุรักษ์อุโบสถหลังเก่าไว้ แม้จะเพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ก็ตาม แต่ปัจจุบันมีแนวโน้มว่าทางวัดจำเป็นต้องรื้อถอนอุโบสถหลังเก่าออก เมื่อสร้างอุโบสถ ๓ ชั้นหลังใหม่เสร็จ เพราะเล็งเห็นว่าพื้นที่จอดรถน่าจะมีควมจำเป็นมากกว่า^{๔๐}

นอกจากนี้งานทำบุญที่สำคัญ ที่ทางวัดมักเชิญชวนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม คือ งานฉลองอุโบสถ ด้วยการยกช่อฟ้า ผูกพัทธสีมา และฝังลูกนิมิต โดยจะเป็นการเชิญชวนให้มาเที่ยว และมักมีการแสดงดนตรี หรือจัดงานรื่นเริง บันเทิงภายในบริเวณวัด การจัดงานดังกล่าวก็จะมีระยะเวลาตั้งแต่ ๓ วัน ๗ วัน ถึง ๙ วัน (ภาพที่ ๙๙) แต่เดิมพิธีกรรมเหล่านี้จะจำกัดอยู่เฉพาะในสงฆ์ แต่ปัจจุบันจะเห็นว่าทางวัดได้ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างมาก ทั้งนี้คงไม่อาจมองข้ามเรื่องของการจัดหาทุนทรัพย์เพื่อมาใช้ในกิจการของวัด เมื่อจัดงานก็มักจะมีการสร้างวัตถุมงคลเพื่อจำหน่ายเป็นที่ระลึกร่วมด้วย (ภาพที่ ๑๐๐-๑๐๓)

ภาพที่ ๙๙ ป้ายเชิญชวนเที่ยวงานฉลองอุโบสถ เช่น การยกช่อฟ้า และผูกพัทธสีมา

^{๔๐} สัมภาษณ์พระครูสมุห์ประวัติ, วัดละหาร, ๖ ตุลาคม ๒๕๕๒.

ภาพที่ ๑๐๐ ใบประกาศการจำหน่ายวัดมณฑลเพื่อจัดหารายได้นำมาสร้างอุโบสถ

ดังที่ พระธรรมโกษาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) แสดงความคิดเห็นไว้ว่า

เพราะวัดต้องการปัจจัย เพื่อเอามาสร้างวัด แล้วการสร้างวัดนั้นก็ชอบสร้างใหญ่ๆ สร้างเจดีย์ใหญ่ๆ สร้างพระพุทธรูปใหญ่ สร้างของใหญ่กันทั้งนั้น สร้างไปทำไมกันนักหนาของใหญ่ๆ แล้วเอาเงินที่ไหนมาสร้าง ก็ต้องขายพระเพื่อเอามาสร้าง แม้ทางราชการก็พลอยส่งเสริมด้วย ราชการจะทำอะไรก็เสกพระขายทำรูปในหลวงขายบ้าง อะไรต่ออะไรเวลานี้ขายกันเรื่อย ไปนิยมวัดถูกันหมด ไม่ส่งเสริมการเผยแผ่ธรรมะให้คนเข้าใจ^{๔๐}

ภาพที่ ๑๐๑ วัดมณฑลรุ่นสมโภชพระอุโบสถ วัดโสธรวรารามวรวิหาร

^{๔๐} พระธรรมโกษาจารย์, “การตีความหลักธรรมของพุทธศาสนา,” ใน *วิกฤตพุทธศาสนา*, ๔๖.

ภาพที่ ๑๐๒ วัตถุมงคลร้านสมโภชพระอุโบสถ วัดไตรธรรมารามวรวิหาร

ภาพที่ ๑๐๓ พระพุทธรูปโลหะจำลอง เพื่อการเช่าบูชา ร้านสมโภชพระอุโบสถ

หรือ พระมหาสุริยา ตี สาโร ท่านเล่าว่า

ทางวัดได้รับการติดต่อจากกลุ่มคนที่อ้างว่าตั้งใจจะมาทำบุญ ช่วยจัดหาเงินเข้าวัด โดยเสนอให้ที่จะขุดลูกนิมิตขึ้นมาใหม่ แล้วจะทำการจัดงานปิดทองฝังลูกนิมิต พร้อมจัดงานรื่นเริงให้ โดยจะออกค่าใช้จ่ายการจัดงานทั้งหมดเอง แต่เงินที่ได้จากการจัดงานนั้น จะแบ่งให้ทางวัดครึ่งหนึ่งเป็นการทำบุญ^{๔๒}

จะเห็นได้ว่าการจัดงานฝังลูกนิมิตนั้น น่าจะทำให้ได้เงินจำนวนมาก จึงมีผู้ที่หวังผลประโยชน์เข้ามาจัดการดำเนินการให้ ดังนั้นการสร้างอุโบสถหลังใหม่จึงเป็นอีกหนึ่งวิธีที่จะทำให้เกิดการจัดงานหาเงินบริจาคมาสู่วัดได้ เพราะกิจกรรมที่ต้องประกอบอันเนื่องจากการสร้างอุโบสถนั้นมีหลายอย่าง แม้กระทั่งการทำพิธีผูกพัทธสีมา และฝังลูกนิมิตซึ่งควรจะกระทำพร้อมกัน แต่บางวัดก็แยกจัดงานฝังลูกนิมิตขึ้นก่อน และผูกพัทธสีมาภายหลัง เช่น อุโบสถ วัดอัมพพุราราม ที่แยกจัดงานปิดทองลูกนิมิต งานตัดลูกนิมิต และควรจะมียานผูกพัทธสีมาอุโบสถหลังใหม่ในครั้งหลังอีก ทั้งนี้รวมไปถึงการบริจาคเพื่อจัดหาวัสดุในการก่อสร้าง การตกแต่งต่างๆ และจะใช้วิธีการบริจาคเงินเพื่อวัดจะนำไปจัดหาวัสดุเอง ทางวัดจะกำหนดราคาวัสดุต่างๆ ไว้แล้ว ซึ่งมักจะมีราคาสูง และนิยมใช้จำนวนตัวเลขมงคลต่างๆ ในการตั้งราคา (ตารางที่ ๒) อีกทั้งภาษาที่เพ้อดังดูใจประชาชน(ภาพที่ ๑๐๔) วิธีการทำบุญในปัจจุบันก็สะดวกมาก ทั้งในรูปแบบการโอนเงินผ่านบัญชี ตัวแลกเงิน ธนาณัติ (๑๐๕) หรือแม้กระทั่งการจัดงานภายในห้างสรรพสินค้า (ภาพที่ ๑๐๖-๑๐๗) เป็นต้น

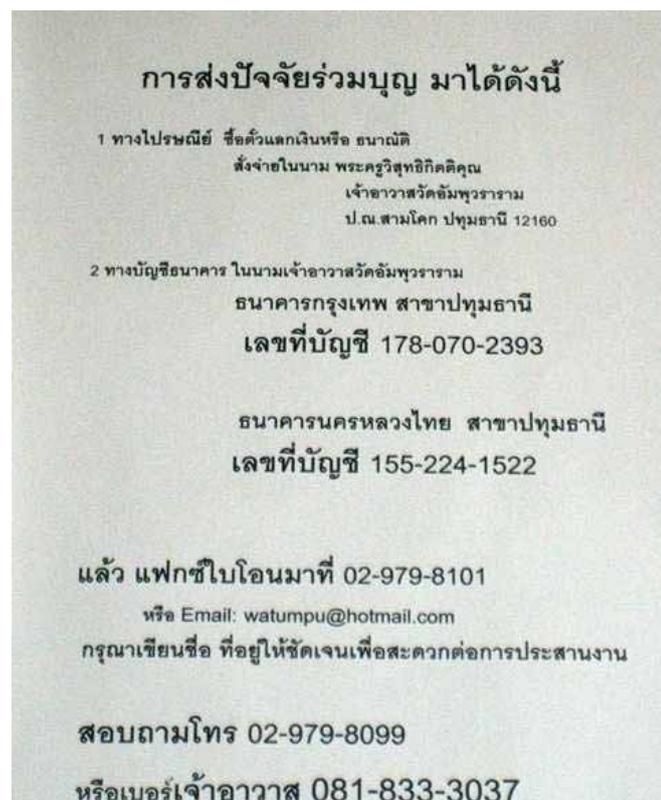
^{๔๒} สัมภาษณ์พระมหาสุริยา ตี สาโร, วัดชนาธิปเฉลิม, ๑๓ มิถุนายน ๒๕๕๒.

รายการที่	รายการสิ่งจูงใจเป็นเจ้าภาพสร้างอุโบสถ	จำนวน	มูลค่าสิ่งจูงใจ
๑	ฐานชุกชี	๑ แท่น	๙๙๙,๙๙๙ บาท
๒	มณฑปยอดสูงสุดอุโบสถ	๑ ยอด	๑,๙๙๙,๙๙๙ บาท
๓	ดวงไฟ โคมไฟ และดวงดาวประดับอุโบสถทั้งหมด		๑,๙๙๙,๙๙๙ บาท
๔	ช่อฟ้าอุโบสถช่อเอก	๑ ช่อ ๆ ละ	๔๙๙,๙๙๙ บาท
๕	ช่อฟ้าอุโบสถ	๑๙ ช่อ ๆ ละ	๙๙,๙๙๙ บาท
๖	หน้าบรรณอุโบสถ	๔ ด้าน ๆ ละ	๔๙๙,๙๙๙ บาท
๗	เสารายในอุโบสถ	๑๖ ต้น ๆ ละ	๙๙,๙๙๙ บาท
๘	เสาวีหรรอบนอกอุโบสถ	๔๔ ต้น ๆ ละ	๙๙,๙๙๙ บาท
๙	ซุ้มประตูอุโบสถ	๘ ซุ้ม ๆ ละ	๙๙,๙๙๙ บาท
๑๐	ซุ้มหน้าต่างอุโบสถ	๘ ซุ้ม ๆ ละ	๔๙,๙๙๙ บาท
๑๑	บานประตูอุโบสถ ไม้สักแกะสลักลายไทย	๑๖ บาน ๆ ละ	๔๙,๙๙๙ บาท
๑๒	บานหน้าต่างอุโบสถ ไม้สักแกะสลักลายไทย	๑๖ บาน ๆ ละ	๒๕,๙๙๙ บาท
๑๓	ซุ้มมณฑปศาลารายรอบอุโบสถ	๔ ซุ้ม ๆ ละ	๑๙๙,๙๙๙ บาท
๑๔	เสาศาลารายรอบอุโบสถ	๑๘๐ ต้น ๆ ละ	๙,๙๙๙ บาท
๑๕	บันไดทางขึ้น-ลง อุโบสถ	๑ ด้าน	๒๔๙,๙๙๙ บาท
๑๖	บันไดอุโบสถ	๔ ด้าน ด้านละ	๔๙,๙๙๙ บาท
๑๗	เสาศูโบสถชั้นล่าง	ต้น ๆ ละ	๙,๙๙๙ บาท
๑๘	ซุ้มประตู+บานประตูชั้นล่างไม้แกะสลักลายไทย	๒๔ ซุ้ม ๆ ละ	๒๕,๙๙๙ บาท
๑๙	ซุ้มหน้าต่าง+บานหน้าต่างชั้นล่างไม้แกะสลักลายไทย	๓๑ ซุ้ม ๆ ละ	๙,๙๙๙ บาท
๒๐	กิเลนคู่ ฝ้าหน้าบันไดทางขึ้น-ลงอุโบสถ	๒ ตัว ๆ ละ	๙๙,๙๙๙ บาท
๒๑	เสาเข็มรากฐานอุโบสถ	๓๘๐ ต้น ๆ ละ	๙๙๙ บาท
๒๒	กระเบื้องเคลือบลามูหหลังคาอุโบสถ	แผ่นละ	๑๙ บาท
๒๓	ปูนซีเมนต์	ตันละ	๑,๙๙๙ บาท
๒๔	อิฐ หิน ทราาย	คิวละ	๓๙๙ บาท
๒๕	ห้องปฏิบัติธรรม	ห้องละ	๓๐๐,๐๐๐ บาท

ตารางที่ ๒ รายการแสดงค่าสิ่งจูงใจส่วนต่างๆ เพื่อร่วมสร้างอุโบสถ วัดละหาร อ.บางบัวทอง จ. นนทบุรี
ที่มา : วัดละหาร,ขอเชิญร่วมบริจาคสร้างอุโบสถวิปัสสนา-วิหารเอนกประสงค์ [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๒, เข้าถึงได้จาก <http://www.watlaham.org>.

ภาพที่ ๑๐๔ ป้ายจัดงานฉลองอุโบสถ มีการใช้ถ้อยคำเชิญชวนที่ดึงดูดใจ

ภาพที่ ๑๐๕ การทำบุญบริจาคด้วยการโอนเงินผ่านบัญชีธนาคาร และธนาณัติ

ภาพที่ ๑๐๖ การจัดงานแสดงสินค้าที่จัดให้มีการทำบุญต่างๆ

ภาพที่ ๑๐๗ ชุ้มประดิษฐานพระพุทธรูป และกล่องรับบริจาค ภายในห้างสรรพสินค้า

อีกกรณีหนึ่งที่น่าสนใจที่ผู้วิจัยได้พบเห็นจากการสำรวจ คือ การสร้างอุโบสถเป็นอาคารหลายชั้น ทำให้เจ้าอาวาส และพระสงฆ์ที่ชราภาพไม่สามารถเดินขึ้นไปทำสังฆกรรมบนอุโบสถชั้นบนได้ รวมทั้งประชาชนที่มาวัดอย่างสม่ำเสมอก็เป็นผู้สูงอายุ ทางวัดแก้ปัญหาดังกล่าวด้วยการจัดสร้างลิฟต์ขึ้นภายในอุโบสถ เช่น พระอุโบสถ ๓ ชั้น วัดสัมพันธวงศาราม (ภาพที่ ๑๐๘) อีกทั้งเจ้าอาวาส วัดโพธิ์เรียง ก็มีแนวคิดที่จะสร้างบันไดเลื่อน เพื่อความสะดวกของญาติโยมที่มาทำบุญ^{๔๓}

ภาพที่ ๑๐๘ การติดตั้งลิฟต์ภายในพระอุโบสถ วัดสัมพันธวงศาราม

ปัญหา และการแก้ปัญหาดังกล่าวนี้ เป็นการแสดงให้เห็นถึงแนวคิดแบบบริโภคนิยม หรือ ทุนนิยม ได้อย่างชัดเจน ซึ่งกลายมาเป็นปรัชญา และลักษณะเด่นของสถาปัตยกรรมพุทธศาสนาสมัยใหม่ ที่เน้นการออกแบบโดยยึดประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญ ทั้งยังชวนให้คิดว่าอุโบสถชั้นเดียวตามแบบแผนดั้งเดิมที่มีมาตั้งแต่อดีตน่าจะถูกต้องเหมาะสมกับวัตรปฏิบัติของสงฆ์ และแนวทางตามหลักพุทธศาสนาในสังคมไทย

^{๔๓} สัมภาษณ์พระมหาอำนาจ วิสุฑุโธ, เจ้าอาวาสวัดโพธิ์เรียง, ๕ ตุลาคม ๒๕๕๒.

บทสรุป

“อุโบสถ” เป็นอาคารที่มีความสำคัญอย่างมากในพุทธศาสนา ข้อบัญญัติต่างๆ ในพระวินัย ส่งผลให้เกิดการสร้างโรงอุโบสถเพื่อสงฆ์ใช้กระทำสังฆกรรม ซึ่งได้พัฒนารูปแบบความสำคัญไปตามแต่ละยุคแต่ละสมัย จนปัจจุบันรูปแบบ และหน้าที่ของอุโบสถได้ถูกปรับเปลี่ยน เพิ่มเติม และประยุกต์ไปตามแนวทางของสังคมสมัยใหม่ที่ยึดถือหน้าที่ และประโยชน์ใช้สอยของอาคารเป็นหลัก ทั้งในแง่ของพุทธศาสนา และในหน้าที่เพื่อรับใช้ชุมชน

การศึกษาเกี่ยวกับอุโบสถที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้นในครั้งนี สามารถสรุปความสำคัญได้เป็น ๒ ส่วน ดังนี้

๑. รูปแบบอุโบสถ เป็นการศึกษาเปรียบเทียบการประดับตกแต่ง ผังอาคาร และปรับเปลี่ยนตำแหน่งของเสนาสนะต่างๆ ภายในวัด อันเป็นผลจากการสร้างอุโบสถให้เป็นอาคารหลายชั้น ซึ่งผลที่ได้จากการศึกษาพบว่า ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายเป็นต้นมา เมื่ออุโบสถกลายเป็นอาคารประธานของวัด การออกแบบตกแต่งอุโบสถจึงเพิ่มความสำคัญมากขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งได้มีการออกแบบก่อสร้างอุโบสถเป็นอาคารหลายชั้นที่แบ่งได้ถึง ๔ แบบ อีกทั้งยังมีการเพิ่มยอดมณฑปไว้บนหลังคาอุโบสถ อันแสดงถึงฐานันดรศักดิ์ชั้นสูงที่ชัดเจนมากกว่าทำหลังคาซ้อนชั้น หรือการตกแต่งด้วยเครื่องลายทองอย่างในอดีต

แม้อุโบสถในกลุ่มนี้ส่วนมากยังคงอิงการประดับตกแต่งตามแบบอุโบสถแบบประเพณีนิยมอย่างในอดีต แต่มีรายละเอียดในการประดับที่เพิ่มเติมเข้ามา เช่น การใช้คอนกรีตกระเบื้องเคลือบสี หรือวัสดุอื่นๆ มาใช้ในการก่อสร้าง ทำให้ลักษณะของลายลูกทอนการประดับพลีวแบบเครื่องไม้ลง รวมไปถึงการพยายามแสดงลักษณะของวัสดุชนิดใหม่ที่น่าสนใจนำมาใช้ก่อสร้างให้มีลักษณะชัดเจนมากขึ้น เช่น การที่ออกแบบโดยลดทอนการประดับตกแต่งซึ่งอิงตามแนวคิดเรื่องการบูรณะซ่อมแซม เป็นต้น ทั้งนี้สถาปนิกคนสำคัญ คือ พระพรหมพิจิตร ผู้วางรากฐานการก่อสร้างด้วยคอนกรีต ทำให้อาคารมีความคงทนแข็งแรงมากขึ้น และหลวงวิศาลศิลปกรรม ผู้ริเริ่มออกแบบอุโบสถให้เป็นอาคารหลายชั้นแบบต่างๆ ดังนั้นการก่อสร้างอุโบสถเป็นอาคารหลายชั้นในปัจจุบัน จึงยังปรากฏรูปแบบงานที่สืบต่อมาจากแนวทางของสถาปนิกทั้งสองท่านที่เริ่มไว้

๒. ภาพสะท้อนทางสังคม ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อวัฒนธรรมตะวันตกแพร่เข้ามายังประเทศไทย ซึ่งได้ส่งผลต่อกระบวนการคิด และการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมอย่างมาก กล่าวได้ว่าพระอุโบสถ วัดนิเวศธรรมประวัติ และพระอุโบสถ วัดอัมพวันนาคนิมิต เป็นอุโบสถที่ริเริ่มมีพื้นที่ใช้สอยเพิ่มเข้ามา แต่ยังไม่ได้ใช้เป็นพื้นที่อเนกประสงค์อย่างในปัจจุบัน

อนึ่ง บทบาทของพระสงฆ์ หรือ กรม กองต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเนื่องในพุทธศาสนา มีส่วนทำให้การจัดการพื้นที่ภายในวัดได้รับผลกระทบทั้งทางตรง และทางอ้อม ดังที่วิเคราะห์มาแล้วในบทที่ ๔ ว่าด้วยเรื่อง การจัดเก็บค่าเช่าที่ การจัดนโยบายวัดพัฒนาตัวอย่าง และการส่งเสริมการท่องเที่ยว เป็นต้น ซึ่งแนวคิดเหล่านี้ทำให้พื้นที่ภายในวัดมีค่ามากขึ้นในฐานะพื้นที่ที่สามารถสร้างรายได้ และส่งเสริมพระสงฆ์ให้เข้ามาจัดการดูแลวัดได้อย่างเต็มที่ อันนำไปสู่กระบวนการจัดสรรและปันส่วนพื้นที่ภายในวัดเพื่อให้สามารถตอบสนองนโยบายด้านต่างๆ ได้ ทั้งการเผยแพร่พุทธศาสนา การจัดการศึกษา การเป็นศูนย์ปฏิบัติธรรม การเป็นสถานที่ท่องเที่ยว รวมทั้งการจัดการรายได้เพื่อบำรุงวัด และเมื่อพื้นที่ภายในวัดมีจำกัด แนวคิดที่เกิดขึ้น คือ การสร้างอุโบสถให้เป็นอาคารหลายชั้น โดยหน้าที่ใช้สอยภายในอุโบสถชั้นที่เพิ่มเติมเข้ามามากก็ใช้เป็นพื้นที่อเนกประสงค์เพื่อรองรับกิจกรรมต่างๆ ตามแนวทางเพื่อการพัฒนา

ประกอบกับวัดหลายแห่งสร้างอยู่ท่ามกลางเมืองขนาดใหญ่ ที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องทั้งการสร้างตึกสูง การสร้างรถไฟฟ้า และทางด่วน ทำให้วัดต้องปรับตัวด้วยการสร้างอุโบสถเป็นอาคารหลายชั้น เพื่อจะยังคงรักษาความศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่ไว้ได้

ตั้งแต่ราวทศวรรษที่ ๒๕๔๐ อุโบสถที่เป็นอาคารหลายชั้นได้เกิดความนิยมสร้างขึ้นอย่างแพร่หลาย สะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านรูปแบบ และแนวคิดที่ชัดเจน ซึ่งจัดเป็นช่วงที่มีการสร้างอุโบสถเป็นอาคารหลายชั้นทั้ง ๔ แบบ โดยกลุ่มที่พบมากที่สุด และยังสร้างต่อเนื่องมาถึงทศวรรษนี้ คือ อุโบสถแบบอาคารหลายชั้นที่ยกพื้นสูง ซึ่งต้องใช้งบประมาณจำนวนมาก พบว่าพระสงฆ์ส่วนหนึ่งเข้าใจว่าการพัฒนาวัดจำเป็นต้องสร้างอาคารให้ใหญ่โตเป็นไปตามกระแสนิยม ทำให้ต้องจัดหาปัจจัยเข้ามาสนับสนุนการก่อสร้าง ทั้งการปลุกเสกของที่ระลึก ของขลัง การรับบริจาคตามช่องทางต่างๆ รวมไปถึงการจัดงานผูกพัทธสีมาฝังลูกนิมิต เป็นต้น ซึ่งประชาชนทั่วไปก็มักจะให้ความสำคัญเพราะยังเชื่อในเรื่องเครื่องราง ของขลังอยู่ อีกทั้งเข้าใจว่าการทำบุญร่วมสร้างอุโบสถจะทำให้ได้บุญมาก แม้การสร้างอุโบสถเป็นอาคารหลายชั้นจะแสดงภาพสะท้อนทางสังคมที่เน้นวัตถุนิยม และ พุทธพาณิชย์ แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าอุโบสถที่ยกพื้นสูงเป็นห้องโถงของวัดบางแห่งก็สร้างขึ้นเพื่อการแก้ปัญหา และเพื่อการอนุรักษ์ เช่น การแก้ปัญหาหน้าท่วม น้ำเซาะตลิ่ง และโครงสร้างอุโบสถที่ผุพังเสื่อมโทรม

ด้วยอุโบสถที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้นนั้นกระจายอยู่ทั่วทุกภาค และมีจำนวนมาก ซึ่งผู้ศึกษาไม่สามารถเก็บข้อมูลได้อย่างครบถ้วนทั้งหมด จึงทำการศึกษาเฉพาะวัดที่สามารถลงพื้นที่สำรวจได้ หรือสามารถค้นคว้าข้อมูลได้จากเอกสาร และจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ โดยเลือกเฉพาะข้อมูลที่มีผลต่อการศึกษาเท่านั้น จึงอาจทำให้อุโบสถต่างๆ ที่นำมาศึกษานั้นเป็นเพียงแค

ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงข้อสรุปดังที่กล่าวมาข้างต้น ซึ่งอาจจะไม่ครอบคลุมรูปแบบ และภาพสะท้อนทางสังคมที่เกิดจากอุโบสถที่สร้างเป็นอาคารหลายชั้นได้ทั้งหมด การศึกษา “อุโบสถกับการสร้างเป็นอาคารหลายชั้นในสังคมไทย” จึงเป็นเพียงแนวทางที่ทำให้ทราบถึงปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงหนึ่งที่เกิดขึ้นกับอุโบสถที่เป็นพุทธสถาปัตยกรรมในสังคมไทยเพียงบางส่วนเท่านั้น

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา. ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร. เล่ม ๑. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๕.
- _____. ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร. เล่ม ๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๖.
- _____. ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร. เล่ม ๓. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๗.
- _____. ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร. เล่ม ๔. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๘.
- ความเป็นมาและแนวทางที่ใช้ในการออกแบบพระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรวรารามวรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทรา. กรุงเทพฯ : สำนักราชเลขาธิการ, ๒๕๓๖.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ไขการปกครองแผ่นดิน และพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีไปมากับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๐.
- เฉลิมพล โตสารเดชา. “การศึกษาผลงานการออกแบบสถาปัตยกรรมของหลวงวิศาลศิลปกรรม (เชื้อ บัณฑิตจินดา).” วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๙.
- แห่ง บางกระบือ [นามแฝง]. “อสังการงานศิลปะที่วัดโพธิ์คุณ (วัดห้วยเตย).” ลานโพธิ์, ๑๐๒๔ (มิถุนายน ๒๕๕๒) : หน้าก่อนปิดปก.
- ดวงใจ พิษิตนรงค์ชัย. “ปรากฏการณ์การสร้างอาคารทรงปราสาทในสังคมปัจจุบัน : กรณีศึกษา วัดโสธรวรารามวรวิหาร.” สารนิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๖๖.
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓. เล่ม ๒. ธนบุรี : องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๐๔.
- _____. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔. เล่มที่ ๒. พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๔.
- ธรรมโกษาจารย์, พระ. “การตีความหลักธรรมของพุทธศาสนา.” ใน วิกฤตพุทธศาสนา, ๔๓-๙๔. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๔๒.
- นริศรานุกวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. สารสนสมเด็จ. เล่ม ๑๘. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๕.
- นิตย์ รัตนสัญญา. “ความเมืองเรื่องวัดสัมพันธวงศ์.” ใน อนาคต (๒๕๑๖) : ๗-๑๓.

แนงน้อย ศักดิ์ศรี, หม่อมราชวงศ์. “หม่อมราชวงศ์มิตราภรณ์ เกษมศรี กับผลงานชิ้นสุดท้ายที่ฝากไว้ในแผ่นดิน : พระมหาธาตุเจดีย์พระธรรมภักดีประกาศ.” ใน สืบสานสถาปัตยกรรมไทย. เล่ม ๕, ๓-๑๔. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

แนงน้อย ศักดิ์ศรี, หม่อมราชวงศ์. และวาทัญญู เทพหัสดิ. ช่างหลวง ผลงานสถาปัตยกรรมไทยของหม่อมราชวงศ์มิตราภรณ์ เกษมศรี. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยาม, ๒๕๓๙.

ประติมา นิมเสมอ. “ประเวศ ลิมปรีงษ์ พุทธศิลป์สถาปนิก.” ใน สถาปัตยกรรมไทยเฉลิมพระเกียรติ, ๑๓๕-๑๗๗. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๙.

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑๓. พระนคร : โรงพิมพ์ตีรณสาร, ๒๕๐๙.

ประยูร อุดชาภา [น. ณ ปากน้ำ]. สีมาภกา สมุดข่อยวัดสุทัศนเทพวราราม. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๔๐.

ประวัติหลวงพ่อโสทร วัดโสธรวรารามวรวิหาร อำเภอเมือง (แปดริ้ว). ม.ป.ท., ม.ป.ป.

ปิยนุช สุวรรณศิริ. “เส้นทางสร้างสรรค์ผลงานสถาปัตยกรรมไทย.” ใน สถาปัตยกรรมไทยเฉลิมพระเกียรติ, ๑๗๙-๒๑๑. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๙.

“พระอุโบสถ วัดพระราม ๙ กาญจนาภิเษก กรุงเทพมหานคร.” ใน สืบสานสถาปัตยกรรมไทย, เล่ม ๔, ๓๑-๓๘. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พรหมพิจิตร, พระ. พุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๙๕.

พาสณา กิจถาวร. “บทบาทของคณะสงฆ์ในเรื่องการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.” วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔.

พิศาลธรรมพาทย์, พระ. “บทบาทพระสงฆ์ในการบริการสังคม.” ใน วิกฤตพุทธศาสนา, ๑๓๓-๑๘๖. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๔๒.

ภิญโญ สุวรรณศิริ. “วัดหลวงพ่อดิศัยธรรมกายาราม.” อาษา ๓๕ (สิงหาคม ๒๕๓๗) : ๖๘-๗๓.

ภาพจิตรกรรมฝาผนัง พระอุโบสถ วัดหัวลำโพง พระอารามหลวง. กรุงเทพฯ: กราฟิคอาร์ตพรีนติ้ง, ๒๕๔๖.

มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์. พระวินัยปิฎก เล่ม ๔ มหาวรรค ภาค ๑ และอรรถกถา. กรุงเทพฯ: เฉลิมชาฎการพิมพ์, ๒๕๒๗.

มหาวิทยาลัยศิลปากร. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับสถาปัตยกรรมไทย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิช, ๒๕๔๘.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม. อักษร ช-ฉ. กรุงเทพฯ: เพื่อนพิมพ์จำกัด, ๒๕๓๐.

“รายการก่อสร้างพระอุโบสถ พระวิหาร หลังใหม่ วัดโสธรวรารามวรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทรา,” ใน ความเป็นมาและแนวทางที่ใช้ในการออกแบบพระอุโบสถหลังใหม่ วัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา, ไม่ปรากฏเลขหน้า. กรุงเทพฯ: สำนักราชเลขาธิการ, ๒๕๓๖.

วรสิทธิ์ ตันตินิพนธ์กุล. “การเปลี่ยนแปลงแนวคิดในการสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์วัดหลวงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงปัจจุบัน: ข้อขัดแย้งในการอนุรักษ์โบราณสถานและวัฒนธรรมชาตินิยม.” ใน ประวัติศาสตร์ในมิติวัฒนธรรมศึกษา, ๒๑๒-๒๗๘. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๕๒.

วิชิตวงศ์วุฒิกโร, เจ้าพระยา. ตำนานพระอาราม แล ทำเนียบสมณศักดิ์. กรุงเทพฯ: สำนักราชเลขาธิการ, ๒๕๔๒.

วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคนอื่นๆ. พัฒนาการแนวความคิด และรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม: อดีต ปัจจุบันและอนาคต. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยาม, ๒๕๓๖.

วิศาลศิลปกรรม, หลวง. แบบพระอุโบสถวัดไตรมิตร. เล่มหมึกดำบนกระดาษไข. ๒๔๙๐.

ศรินยา โทณสุกุมาร. “สืบสาน สรรค์สร้าง ทางไทย.” ใน สถาปัตยกรรมไทยเฉลิมพระเกียรติ, ๒๔๗-๒๗๓. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๙.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. งานช่างสมัยพระนั่งเกล้าฯ. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๑.

_____. “ศิลปะรัตนโกสินทร์.” เอกสารคำสอน รายวิชา ๓๑๐ ๓๓๔ ศิลปะอยุธยาและรัตนโกสินทร์, ๑-๕๙. ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐. (อัดสำเนา)

ศุภชัย อารีรุ่งเรือง. “การศึกษาการออกแบบพระอุโบสถในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.” วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๔.

สมคิด จิระทัศน์กุล. รูปแบบพระอุโบสถและพระวิหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๔๗.

_____. วัด:พุทธศาสนาสถาปัตยกรรมไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗.

สมใจ นิ่มเล็ก. เครื่องบน และงานประดับของสถาปัตยกรรมไทย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๙.

_____. อุโบสถ สถาปัตยกรรมไทย. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๔๗.

สมชาติ จิ่งสิริอาร์ักษ์. “สถาปัตยกรรมแบบใหม่ มรดกของศาสตราจารย์พระพรหมพิจิตร.” ใน สี่ทศวรรษสถาปัตยกรรมศิลปากร, ๓๘-๔๖. กรุงเทพฯ: วัฏจักร, ๒๕๓๘.

สมภพ ภิรมย์. กฏาการ. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๓.

สันติ เล็กสุขุม. ข้อมูลกับมุมมอง : ศิลปะรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๔๘.

_____ . เจดีย์ : ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๐.

_____ . ศิลปะอยุธยา: งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๔๔.

_____ . “หลังคาซ้อนชั้นของโบสถ์วิหาร.” ใน ลีลาไทย, ๑๕-๒๑. กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๖.

สิบปะ ดวงผึ้ง. “การศึกษาสถาปัตยกรรมโครงสร้างคอนกรีตของพระพรหมพิจิตร.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘.

สุชีพ ปุณฺณานุกาพ. พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

สุรศักดิ์ รอดเพราะบุญ. “การออกแบบพระอุโบสถและพระวิหารสมัยอยุธยาตอนปลาย ในเมืองเพชรบุรี.” วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๘.

อนุวิทย์ เจริญศุกกุล. “สถาปัตยกรรมไทยสกุลช่างสมเด็จพระนารายณ์.” อาษา, ๑๗ (๒๕๓๔) : ๕๘-๗๐.

อานนท์ เรื่องกาญจนวิทย์. “การออกแบบพระอุโบสถและพระวิหารแบบไทยประเพณีสมัยอยุธยาตอนปลาย พ.ศ. ๒๑๗๓-๒๓๑๐.” วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๕.

หนังสือพิมพ์

คมชัดลึก, ๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๐.

บทสัมภาษณ์

ครูสมุห์ประวัติ, พระ. วัดละหาร, นนทบุรี. สัมภาษณ์, ๖ ตุลาคม ๒๕๕๒.

จรรยา เขียวบันเทิง, จำลิบเอก. เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย และประสานงาน, วัดโสมนัสราชวรวิหาร, ฉะเชิงเทรา. สัมภาษณ์, ๗ ตุลาคม ๒๕๕๒.

ปรียัติโมลี, พระ. วัดสวนนารธรรมาราม, ระยอง. สัมภาษณ์, ๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๒.

มหาบุญเลิศ ยศทุตมโน, พระ. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระนครศรีอยุธยา.

สัมภาษณ์, ๘ ตุลาคม ๒๕๕๒.

มหาสุจิตต สีจิตโต, พระ. วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม, ราชบุรี. สัมภาษณ์, ๙ ตุลาคม ๒๕๕๒.

มหาสุรียา ตี สารี, พระ. วัดชนาธิปเฉลิม, สตูล. สัมภาษณ์, ๑๓ มิถุนายน ๒๕๕๒.

มหาอำนาจ วิสุทฺโธ, พระ. เจ้าอาวาส, วัดโพธิ์เรียง, กรุงเทพมหานคร. สัมภาษณ์, ๕ ตุลาคม ๒๕๕๒.

ละเกตต์ ชีมีใส. เจ้าหน้าที่ดูแลวัด, วัดอัมพวันาราม, ปทุมธานี. สัมภาษณ์, ๘ ตุลาคม ๒๕๕๒.

World Wide Web

วัดแก้วโกกรวาม. โครงการงานบูรณปฏิสังขรณ์วัดแก้วโกกรวาม พระอารามหลวง จังหวัดกระบี่ [ออนไลน์].

เข้าถึงเมื่อ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๒. เข้าถึงได้จาก <http://www.watkaewkrabi.com/kkr-1.htm>

วัดญาณเวศกวัน. อุโบสถ [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๒. เข้าถึงได้จาก

<http://www.watnyanaves.net/th/home>

วัดโพธิ์คุณ. ประวัติวัด [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๒. เข้าถึงได้จาก

<http://www.photikhun.org/index.php?lay=show&ac=article&id=538846209>

_____. อุโบสถ [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๒. เข้าถึงได้จาก

<http://www.watpotikhun.webwat.net>

_____. web album [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๒. เข้าถึงได้จาก <http://www.photikhun.org/>

วัดละหาร. ประวัติ [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๒. เข้าถึงได้จาก <http://www.watlaham.org>

วัดสัมพันธวงศาราม. เหตุการณ์สำคัญ: สร้างพระอุโบสถหลังใหม่ วัดสัมพันธวงศ์ [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ ๒๖

ธันวาคม ๒๕๕๒. เข้าถึงได้จาก <http://www.watsamphan.com>

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – สกุล

นางสาวอาทิตยา ศรีพรายพรรณ

ที่อยู่

๗๗๑ ถ. สุทธิสารวินิจฉัย เขตดินแดง กรุงเทพมหานคร ๑๐๔๐๐

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๔๙ สำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์

ศิลปะ จากมหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตวังท่าพระ

พ.ศ. ๒๕๕๐ ศึกษาต่อระดับปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์

ศิลปะ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตวังท่าพระ